TÜRKİYE ABD İLİŞKİLERİNDE ERKEN DÖNEM: TRUMAN DOKTRİNİ'NDEN NATO ÜYELİĞİNE

Hidayet Demet ÖZDAMAR
201145108

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans
Danışman: Prof. Dr. Hasan ÜNAL

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mart, 2022

TÜRKİYE ABD İLİŞKİLERİNDE ERKEN DÖNEM: TRUMAN DOKTRİNİ'NDEN NATO ÜYELİĞİNE

Hidayet Demet ÖZDAMAR
201145108
Orcid: 0000-0002-2923-761

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Danışman: Prof. Dr. Hasan ÜNAL

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Mart , 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

2019 yılının sonlarında, hep yapmak isteyip yapamadığım yüksek lisans arzumu gerçekleştirmek üzere harekete geçtim. 2020 yılının başında Maltepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezsiz Yüksek Lisans bölümüne kabul edildim. 2020 yılının yaz ayında ALES sınavına girip, tezli yüksek lisans programına geçiş yaptım. Yüksek Lisans eğitimimde çok keyif aldım. Her dersi ve her konuyu sindirerek öğrenmeye çalıştım. İki seneyi geçen bu anlamlı ve değerli yolculuğumda bana destek olan herkese müteşekkirim. Tez Danışmanım Değerli Hocam Prof. Dr. Hasan Ünal'a yol göstericiliği, yüksek insanlığı için teşekkür ederim. Her zaman yanımda olan, kendi şartları ne olursa olsun tüm sorularıma bıkmadan cevap bulan danışmanım Sevgili Hocam Dr. Burcu Akyürek'e teşekkür ederim. Beni yüreklendiren her zaman yanımda olan Sevgili Eşim Ferhat Özdamar'a teşekkür ederim. Bana her zaman cesaret veren, her şekilde destek olan Sevgili Kardeşim Devrim Baysal'a teşekkür ederim. Üniversite 3. Sınıf öğrencisi Sevgili oğlum Mert Ali ve abisi Baran'a varlıkları ve destekleri için teşekkür ederim. Son iki yıl boyunca yetişemediğim her yerde yardımcı olan ev halkımız Ceyhan ve Serhat'a teşekkür ederim. Birbirimize destek olup bir sinerji yarattığımız dönem arkadaşlarım; Alpaslan Bey, Buket ve Mikail'e teşekkür ederim. Özellikle kedimiz Zeus'a bana verdiği pozitif enerji için teşekkür ederim.

Bu çalışmamı, beni yüreklendiren, dualarıyla beni koruyan, güzel sözleriyle beni mutlandıran varlık sebeplerim; Sevgili Annem Yurdagül Baysal ve Sevgili Babam Ahmet Baysal'a ithaf etmek isterim.

Hidayet Demet ÖZDAMAR

Mart, 2022

ÖZ

TÜRKİYE ABD İLİŞKİLERİNDE ERKEN DÖNEM: TRUMAN DOKTRİNİ'NDEN NATO ÜYELİĞİNE

Hidayet Demet ÖZDAMAR
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Hasan ÜNAL
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022

Uluslararası ilişkiler çok kutuplu bir dünyaya evrilirken, Türkiye-ABD ilişkilerinde S400 ve F35 gibi konularda, siyasi ve ekonomik sorunlar yaşanmaktadır. Tarihin iyi bir laboratuvar olduğu varsayımıyla, bugün yaşanmakta olan problemlerin kök nedenlerine inip, cevap aramak, önem taşıyabilir. Bu temelde, bu araştırma konusu da Türkiye ABD ilişkilerinin geçmişi ve bugün yaşanmakta olan sorunları anlamak açısından bir kaynak oluşturabilir. Bu araştırmada; Türk-Amerikan ilişkilerinin ittifaka dönüşmesinin başlangıcı varsayılan 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrinin önemi sorgulanmıştır. Konuya bütünlük kazandırmak amacıyla; Osmanlı Devleti döneminde başlayıp, Cumhuriyet Dönemi ile devam eden Türk -Amerikan ilişkileri kısaca tarihsel süreç içinde, ele alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Truman Doktrinine giden yolda; Atom bombasına sahip ABD ve ağır baskı altında kalan Türkiye'nin konumlarına ayrıntılı bakılmıştır. Önemli bir değişken olan İkinci Dünya Savaşı sonunda karşılaşılan Sovyet tehdidine karşı, Türkiye'nin güçlü ittifak arayışı incelenmiştir. Soğuk Savaş döneminin başlangıcı, 1947 yılında Amerikan Başkanı Truman'ın ilan ettiği Truman Doktrininin yürürlüğe konulmasıyla, Türk Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığı ve bu yeni dönemin Türkiye'nin NATO üyeliğine hazırlanmasında önemli bir başlangıç oluşturduğu varsayımı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Truman Doktrini, Türkiye ABD İlişkileri, Soğuk Savaş, NATO

ABSTRACT

Hidayet Demet ÖZDAMAR
Master Thesis
Department of Political Science and International Relations
Thesis Advisor: Prof. Dr.Hasan ÜNAL
Maltepe University Graduate School, 2022

While international relations evolve into a multipolar world, there are political and economic problems in Turkey-US relations, such as the S400 and F35. Assuming that history is a good laboratory, it may be important to look for answers to the root causes of the problems experienced today. On this basis, this research topic can also be a resource for understanding the past of Turkey-US relations and the current problems. In this study; The importance of the Truman Doctrine, which was declared in 1947, the beginning of the transformation of Turkish-American relations into an alliance, has been questioned. In order to bring integrity to the subject; Turkish-American relations, which started in the Ottoman Empire period and continued with the Republican Period, are briefly discussed in the historical process. On the way to the Truman Doctrine during the Second World War; The positions of the USA with the atomic bomb and Turkey, which was under heavy pressure, were examined in detail. Against the Soviet threat encountered at the end of the Second World War, which is an important variable, Turkey's search for a strong alliance has been examined. The beginning of the Cold War period and the assumption that a new era started in Turkish-American relations with the putting into effect of the Truman Doctrine, declared by the American President Truman in 1947, and that this new era constitutes an important start in Turkey's preparation for NATO membership has been discussed.

Keywords: Truman Doctrine, Turkey-USA Relations, Cold War, NATO

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR ix
ÖZGEÇMİŞ x
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
BÖLÜM 2. ABD DIŞ POLİTİKASINA VE TÜRKİYE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİNE TARİHSEL BAKIŞ 5
2.1. "Manifest Destiny" Kavramı ve Monroe Doktrini 5
2.2. Osmanlı Devleti ve ABD İlişkileri 7
2.2.1. Osmanlı-ABD 1830 Ticaret Anlaşması 9
2.2.2. Misyonerlik 10
2.2.3. Chester Projesi 12
2.3. Birinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye ABD İlişkileri 16
2.3.1.Wilson İlkeleri 17
2.3.1.1.Wilson Prensipleri Cemiyeti 19
2.4. Cumhuriyet Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri 19
2.4.1. Lozan Barış Konferansı 19
2.4.2. Karşılıklı Anlaşma ve Görüşmeler 23
2.4.2.1. 1927 Nota Teatisi 23
2.4.2.2. 1929 Ticaret ve Seyrisefain ve 1939 Ticaret Anlaşması 24
2.4.2.3. 1931 Yerleşme ve İkamet Anlaşması 25
2.4.2.4. Briand-Kellog Paktı 25
2.4.2.5. Karşılıklı Ziyaretler 26
2.4.2.6. 1934 Suçluların İadesi ve Karşılıklı Taleplerin Düzenlenmesi Anlaşmaları 26
2.4.3.Boğazlar Sorunu& Montrö Anlaşması 27
BÖLÜM 3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ 30
3.1. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye 30
3.2.Amerika'nın İkinci Dünya Savaşında Durumu 32
3.2.1. ABD Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu 35

3.3. Savaşın Yürütülmesine ilişkin Müttefik Devletler Konferansları 36
3.3.1. Atlantik Demeci 36
3.3.2.Birleşmiş Milletler İttifakı 36
3.3.3. Kazablanka Konferansı 37
3.4. Savaş Sonu Düzenine İlişkin Müttefik Devletler Anlaşmaları 38
3.5. Savaşın Sonu Atom Bombası 42
BÖLÜM 4. TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKALARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER -SOĞUK SAVAŞTAN TRUMAN DOKTRİNİ'NE 44
4.1. Soğuk Savaş Tanımı 44
4.1.1. Sovyet Yayılması ve ABD Çevreleme Politikası 45
4.2. Sovyet Tehdidi 46
4.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri 49
4.3.1. Missouri Gemisi 50
4.4. Truman Doktrini 52
4.4.1. Truman Doktrininin Dayandığı Temeller 56
4.4.2.Truman Doktrininde Türkiye'ye Yer Verilmesinin Nedenleri 57
4.4.3. Türkiye Açısından Doktrini Benimseten Nedenler 58
4.4.4. Doktrinin İlanına Tepkiler 60
4.4.5. Yardım Kanunun Onaylanması ve İçeriği 61
4.4.6. Yardımların Uygulanması 62
4.5. 1945-1950 Türkiye Ekonomisi 64
4.5.1.Amerikan Ekonomik Yardımının Başlaması 67
4.5.2. Marshall Yardımları 69
BÖLÜM 5. TÜRKİYE ABD İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM TRUMAN DOKTRİNİ'NDEN NATO ÜYELİĞİNE 71
5.1.Türkiye'nin NATO' ya Başvuruları ve Üyeliğe İtirazlar 71
5.2. Demokrat Parti Dönemi NATO Üyeliği ve Kore Savaşı 77
5.3. Türkiye'nin NATO Üyeliğini Sağlayan Şartlar 78
5.4. ABD Yardımı ve İkili Anlaşmalar 80
SONUÇ 83
EKLER 86
KAYNAKÇA 92

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

Bkz : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DP : Demokrat Parti

ECA : Ekonomik İş Birliği Teşkilatı

IMF : Uluslararası Para Fonu

KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü

NATO : Kuzey Atlantik Paktı

NIE : Amerika Ulusal İstihbarat Tahmini

OEEC : Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü

OECD : Avrupa Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBBM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TPC : Turkish Petroleum Company

USD : Amerikan Doları

USS : Amerika Birleşik Devletler Gemisi

Yy : Yüzyıl

ÖZGEÇMİŞ

Hidayet Demet Özdamar

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y. Ls.	2020-2022	Maltepe Üniversitesi- Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Ls.	1984-1989	Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü
Lise	1981-1984	Ankara Atatürk Lisesi

İş/İstihdam

2016- halen BMA Technology A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Gebze Ticaret Odası Üyeliği

Türkiye Soroptimist Kulüpleri Federasyonu Üyeliği

Pendik Soroptimist Kulübü Üyeliği

Permatürk Vakfı Mütevelli Heyet Üyeliği

BÖLÜM 1. GİRİŞ

ABD ile siyasi ilişkilerin temeli ve müttefikliğin başlangıcı varsayılan "Truman Doktrini" bu araştırmada öncesi ve sonrası ile ele alınmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren 1945-1952 yılları arasında ABD ve Türkiye ilişkilerinde, Truman Doktrininden NATO üyeliğine uzanan yolda alınan kararlar, yapılan anlaşmalar bu çalışmanın sorunsalına cevap arayacaktır. Bu araştırma 1947 Truman Doktrininden NATO üyeliğine kadar olan süreç ile sınırlandırılmıştır. Ancak bir araştırmada bizi yargıya götürecek olayların öncesi de önem taşımaktadır. Bu nedenle konunun geçmişle tarihsel açıdan bağlantısını sağlayabilmek için, ilk olarak Amerika'nın dış politikası ve Türkiye Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerine Tarihsel Bakış ile başlangıç yapılmıştır.

Birinci bölümde Amerika'nın uluslararası boyutta siyasi davranışlarına bir temel teşkil etmesi için, kökeni 1600'lü yıllara dayanan Amerikan Başkanları ve siyaset insanları tarafından halen kullanılan Manifest Destiny (Tanrısal Kader) kavramı açıklanmıştır. Bu çalışmanın bazı yerlerinde adı geçen, Amerikan dış politikasında uzun yıllar etkisini sürdüren bir diğer adı "yalnızlık politikası" olan Monroe Doktrinine tarihsel çerçevede çok kısa bir tanımlama getirilmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı ve erken Cumhuriyet dönemi Türkiye-ABD ilişkileri ele alınmıştır. 1783 yılında bağımsızlığına kavuşan ABD, kısa bir süre içinde kendi sistemini oluşturmuş, önceliğini uluslararası ticarete vermiştir. Bu dönemde önemli ticarî faaliyet alanlarından biri de Akdeniz bölgesi olduğundan; ABD, bağımsızlığını ilanının ertesi yılında, 1784'ten itibaren, Akdeniz de söz sahibi olan Osmanlı Devleti ile ticari açıdan ilgilenmeye başlamıştır. (Kurat, 1967) İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinde büyük bir nüfuzu olduğu dönemde, Osmanlı Amerika'yı tanımamış ve ticaret anlaşması yapmaktan çekinmiştir. İngiltere'den gelen birtakım engellemeleri aştıktan ve uzun görüşmeler sonucunda, ABD ile 7 Mayıs 1830 *Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması* imzalanmış, o zamana kadar İngiltere'nin kontrolü altında bulunan "Levant Ticareti" ne, Amerikalılar da dahil olmuş "Kapitülâsyonlar" adı altında ticaret yapmak hak ve imkânlarını elde etmişlerdir. (Kurat, 1967, s. 282). Ve Amerika, tarih sahnesinde Türkiye için yerini almıştır.1830 yılında yapılan antlaşmadan sonra ABD-Osmanlı ilişkileri ticari, kültürel ve sosyal olarak gelişme göstermiş fakat ne yazık ki diğer Batılı ülkeler ile yapılan

anlaşmalarda olduğu gibi ABD ile yapılan bu anlaşma da zamanla Osmanlı'nın aleyhine olmuştur. Özellikle Misyonerlik Osmanlı'nın epey başını ağrıtan bir durum olarak ortaya çıkmıştır. İlişkilerin sosyokültürel boyutuna ışık tutmak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu içindeki Amerikan misyonerlik faaliyetleri ayrı bir başlık altında çok kısa ele alınmıştır. Ayrıca dönemin ekonomik ve siyasi gelişmelerine örnek teşkil etmesi açısından görünürde bir demiryolu projesi gibi gösterilen, fakat emperyalist amaçlar taşıyan "Chester Projesi"de ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

O dönemde "izolasyon" politikası güden Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı Devleti'ne karşı politikasını Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra değiştirmemiştir. Birinci Dünya Savaşı çıkmış olmasına rağmen tarafsızlığını sürdüren Osmanlı Devleti ile ilgili olarak 1914 yılında Amerikan Büyük Elçisi Morgenthau tarafından şu söylevde bulunulmuştur:

> ABD politik her türlü amaçtan uzak olarak ve yalnız insancıl duygularla savaşın yayılmasını istememektedir ve içtenlikle inanmaktadır ki, Türkiye bile aynı ilkelerden duygulanarak kendi ulusal çıkarlarını tarafsızlıkta bulacaktır (Evans, 1972, s. 16).

Birinci Dünya Savaşı Türkiye- (Kasalak, Birinci Dünya Savaşı Yılllarında Osmanlı- ABD İlişkileri, 2014)ABD İlişkileri ve döneme ait ABD'nin siyasi ruhuna ışık tutan Wilson Prensipleri ve Erken Cumhuriyet döneminde önemli başlıklar olan; Lozan Barış Konferansı, ABD ile Karşılıklı Anlaşmalar & Görüşmeler ve Montrö Boğazlar sorunu birinci bölümde ele alınan diğer konulardır.

İkinci bölümde; İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye'de ülke şartlarını değerlendirebilmek, büyük fotoğraftaki yerini daha iyi kavrayabilmek için Türkiye ve ABD açısından savaş sırasındaki döneme ayrıntılı bir şekilde bakılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Truman Doktrinine giden yolda, Türkiye ve ABD'nin durumları ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Dünyada büyük bir can ve mal kaybına neden olan, büyük bir coğrafyaya yayılan İkinci Dünya Savaşı'na Türkiye İnönü ve arkadaşlarının diplomasisi sayesinde katılmamıştır. Yanı başında bulunan komşularının hemen hemen hepsi savaşa dahil olurken Türkiye bu savaşı, tek bir can ve toprak kaybetmeden, hiçbir yıkıma uğramadan başarılı bir şekilde atlatmayı bilmiştir. Ama bu durum İnönü ve arkadaşları için pek kolay olmamıştır. ABD'nin başat konumu savaş sırasında Avrupa, Pasifik ülkeleri ve tüm dünyada hissedilmiştir. Türkiye'de ABD'nin ekonomik gücü,

yenilmezliği ve atom bombasına sahip olmasından fazlaca etkilenmiş, hatta savaş sonrası dönemde bu bir hayranlığa kadar gitmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan Türkiye'nin konumu ve Boğazların tartışıldığı müttefik devletler konferansları, savaş sonrası dünya düzeninin oluşturulması ve Türkiye-ABD ilişkilerinde bazı başlangıçlar teşkil etmesi açısından konumuz açısından değerlidir. Bu yüzden savaşın galibi müttefikler tarafından savaşın gidişatı ve savaş sonu düzenin kararlaştırıldığı konferanslar ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Kırım'da, Yalta Konferansı'nda toplanan müttefikler arasında rekabet iyice açığa çıkmış, barışın sağlanabilmesi için San Francisco'da uluslararası bir konferansın toplanmasına karar verilmiştir. Monroe Doktrininin ilan edildiği 1823 yılından itibaren izolasyonist politika takip eden ABD, "yalnızlık" politikasını tamamen değiştirmiştir. 25 Nisan 1945'te toplanacak Birleşmiş Milletler Konferansı'na katılmak isteyen devletlerin, 1 Mart 1945'e kadar mihver devletlere savaş ilan etmesi gerektiği kararı alınmıştır. ABD, mimarı olduğu bu karara, kendi kamuoyundan eleştiri almamak adına, Birleşmiş Milletler 'in kuruluşuna öncülük etmiştir. Milletler Cemiyeti'ne katılımı Birinci Dünya Savaşı sonunda kabul etmeyen Amerikan Senatosu, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na katılım kararını, neredeyse oybirliğiyle onaylamıştır. Türkiye de San Francisco Konferansına katılabilmek, Batı'dan kopmamak ve BM'nin kurucularından olabilmek için savaşın sonuna yaklaşıldığında, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.

Türkiye'nin dış politikalarını belirleyen faktörler Soğuk Savaştan Truman Doktrini'ne adlı 3. bölümde konu ve bölümler arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla, iki kutuplu dünya düzeninin kurulduğu Soğuk Savaş dönemi, ABD'nin Sovyetleri çevreleme politikası ayrı başlıklar altında arka arkaya yer almış, daha sonra Türkiye'yi ABD'nin bağlaşığı yapan ana değişken "Sovyet Tehdidi" incelenmiştir. Müteveffa Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini getiren, İkinci Dünya Savaşını sona erdiren anlaşmanın imzalandığı "Missouri Gemisi" Türk-Amerikan ilişkilerini yakınlaştırıp, Truman Doktrinine giden yolda önem taşıdığından ayrı bir başlık altında verilmiştir. Araştırmanın ana konusu Truman Doktrininin, ne olduğu, dayandığı temeller, neden Türkiye'ye yer verildiği, Türkiye'nin aynı Missouri Gemisi'ni karşılamasındaki gibi, büyük bir coşkuyla doktrini benimsemesinin nedenleri, yardım kanununun onaylanması ve ABD' de doktrine verilen tepkiler ayrı başlıklar altında ayrıntılı ele alınmıştır. Konunun anlaşılabilir ve bütünlüğü açısından önemli

değişkenlerden biri olan 1945-1950 dönemi Türkiye Ekonomisi, ABD Ekonomik yardımları ve Marshall yardımları ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Sovyetleri çevreleme politikası kapsamında, Truman Doktrinin ilanı, ABD'nin askeri ve Marshall yardımlarının ardından ABD ile olan ilişkiler güçlenmiş, Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı kendini tam güvende hissetmesi için sıra Türkiye Kuzey Atlantik Paktına üye olmaya gelmiştir. Türkiye-ABD İlişkilerinde Yeni Dönem Truman Doktrininden NATO Üyeliğine başlıklı son bölümde Truman Doktrininin bir sonucu olarak Türkiye'nin Demokrat Parti döneminde NATO üyeliği, başvuruları ve kabulü incelenmiştir. BM çağrısı ile Kore savaşına Amerika'dan sonra en çok askeri Türkiye göndermiş ve Türk askeri Kore'de kahramanca savaşmıştır. Kore savaşında Türk askerinin başarısı, Türkiye'nin tutumu Amerikalı generaller ve yöneticiler tarafından takdir görmüş ve tüm bu gidişat NATO üyeliğine kabulü kolaylaştırmıştır.

ABD ile ilişkiler Osmanlı döneminde başlamış olsa da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu ilişki "müttefiklik" kavramı ile farklı bir boyuta taşınmıştır (Sander, 1998). Truman Doktrini ve NATO üyeliği ile müttefiklik kavramı taçlandırılmış, araştırmanın sonuç bölümünde tüm geçici başlıklar eşliğinde Truman Doktrininin, Amerikan yardımlarının ve NATO üyeliğinin Türkiye üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

Geçmişte yaşanan olayları incelerken, kendi gözleminizin olamaması başlıca araştırmayı sınırlayan bir faktör. Konuya ilişkin yazılmış kaynakları incelerken farklı bakış açılarına da rastlamak muhtemeldir. Bu nedenle okumalarda hangi sav daha çok tekrarlanıyorsa, araştırmacının yönelimi de ona göre olmuştur. Bu çalışma nitel bir araştırma olup, araştırma modeli tarama yöntemiyle yapılmış, konuya ilişkin kitap, dergi makaleleri ve devlet internet arşivleri taranmıştır.

BÖLÜM 2. ABD DIŞ POLİTİKASINA VE TÜRKİYE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİNE TARİHSEL BAKIŞ

2.1. "Manifest Destiny" Kavramı ve Monroe Doktrini

ABD; tarih, coğrafi değerler ve güç açısından uluslararası sistem içerisinde farklı bir konumdadır. İngiltere, Fransa gibi birçok Avrupalı büyük devletle kıyaslandığında iki yüz yıllık kısa bir tarihe sahip olan bu ada devleti kendine has değerlerle şekillendirdiği liberal demokrasinin dünyanın geri kalanına yayılmasında önemli bir rol üstlenmiş bir "süper güç" olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurduğu güçlü bilim kurumları, askeri teknolojide yakaladığı üstünlük, atom bombasını bulması gibi etmenlerin yanı sıra dış politikasını özellikle ekonomik çıkarlar üzerine inşa etmesi ABD'ye büyük devlet sıfatı kazandıran unsurlardandır (Köni, 2007, s. 11). ABD, 19. yüzyılın son dönemlerinden itibaren çok çaba sarf etmeden dünyanın en büyük ekonomik gücü olmuştur. Kıtasal bir imparatorluk yaratarak kendisini okyanuslarla ayıran bu ülke önce bölgesel bir güç olarak ortaya çıkmış, süreç içerisinde iktisadi ilişkilerin küreselleşmesi doğrultusunda küresel ölçekli bir İmparatorluğa dönüşmüştür (Arıboğan, 2004:53) (Doğan, 2019, s. 138). Ne var ki bu durum ABD'nin dış politikasına da çelişkili bir boyut kazandırmıştır. Bu doğrultuda Amerikan dış politikasının en belirgin iki özelliği belirli bir ikilemi yansıtmaktadır "izolasyonizm" ve "güç doğrultusunda çıkarların korunması " (Lefebre, 2005, s. 11).

Manifest Destiny kavramını ilk kez, 1845 yılında, John O Sullivan, kamuya açık bir şekilde Demokratik Reviver gazetesinde yayınlanan "Geleceğin Büyük Ulusu" adlı bir makalede kullanmıştır. Daha sonra pek çok Amerika Başkanı ve Amerikalı siyasetçi, kıta içinde ya da dışında kendi işgallerini meşrulaştırmak için bu kavramı gerekçe yapmışlardır. Bu kavramın içeriği; Amerikalıların dünyanın diğer kalan kısmını yönetmesi, hegemonya oluşturması kader ve Tanrı tarafından Amerikalılara verilen bir misyondur diye açıklanmaktadır (Yılmaz, 2014).

Basit bir ifadeyle, Manifest Destiny, Amerikalıların Tanrı tarafından Kuzey Amerika kıtasını yönetmeye mahkûm olduğu fikri olarak ortaya atılmıştır. Kültür ve dini inancın beraberinde getirdiği tüm dönüşümlerle birlikte bu fikir, Amerikan kültüründe derin köklere sahiptir. 1630'da John Winthrop, 13 orijinal koloninin bağımsızlık ilan

etmesinden çok yıllar önce, New England'a yerleşmeyi ümit eden İngilizler için bu terimi kullanmıştır. Bu tarihten sonra Amerikalı siyasetçiler,1765'te Amerikan Başkanı Thomas Jefferson" Amerika, Tanrının tutsaklık içinde olan insanı zincirlerinden arındırmak üzere göndermesidir." Bu gibi söylevler ile bu kavramı rasyonalizme etmek ve meşrulaştırmak için çabalamışlardır. 1859 Massachusetts Parlamentosunda" Biz *mükemmel beyaz ırkın temsilcileriyiz beyaz ırkın gücü ayrıcalıkları çok açıktır. Nerede olursa olsun Hristiyanlaştırmak ve yönetmek bizim gibi beyaz bir adamın görevidir. Ancak benim kanımdan olan biriyle eşit sayılabilirim*." şeklinde demeçler verilmiştir. Asyalı, Kızılderili ya da Afrikalı zencilere hükmetmek Tanrı tarafından verilen bir görev olarak gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu kavram hala ABD dış politikasının, Amerikan pop kültürünün ve çağdaş Amerikan kültürünün çoğunun merkezinde yer almaktadır. (Denial, 2012) Amerika'nın kuruluşundan itibaren seçilmiş bir ülke olduğu ifadesine Amerikan Başkanlarının konuşmalarında sık sık rastlamaktadır. Bu seçilmiş ülke kavramına "Manifest Destiny'e" dayanarak, Amerika, silahlı müdahaleler ile işgalci ve sömürgeci bir devlet şeklini almıştır. Resmî belgelere dayanarak soğuk savaş döneminde Kennedy ve Lyndon Johnson dönemlerinde Amerika'nın Dışişleri Bakanlığını yapmış olan Deen Rasch 1798-1845 yılları arasında ABD silahlı kuvvetlerinin yurtdışında kullanıldığı durumlar adlı bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda 1798-1845 yılları arasında Amerika'nın başka ülkelere 103 kez müdahale ettiği, 1810-1871 yılları arasında 60 yıl içerisinde Amerika'nın altı kıtada 71 bölgede askeri müdahalede bulunduğu ifade edilmektedir.1900' lü yıllardan sonra müdahale ve işgaller daha da artmış ve ABD; Porto Riko, Filipinler, Honduras, Küba gibi ülkelerin hepsine silahla müdahalelerde ve işgallerde bulunmuştur.

2 Aralık 1823' de ABD Başkanı James Monroe, Kongre'ye yalnızlık politikası olarak adlandırılan, daha sonra Monroe Doktrini olarak anılacak bir bildiri sunmuştur. Bu bildirinin kapsamında en önemli hususun Amerika'nın güvenliği olacağı ve dış politikada Avrupa ülkelerine karşı tarafsız bir siyaset izleneceği açıklanmıştır. 18.yüzyılın sonlarına doğru bağımsızlığına kavuşan ABD, 19.yy. başlarında Amerikan kıtalarını, kolonyal Avrupa devletlerinin saldırılarından koruyabilmek için bu doktrin yayınlanmıştır. Monroe Doktrinin içeriğinde;

i. Kutsal ittifak devletleri olarak anılan güçlü Avrupa Devletleri'nin Amerika toprakları üzerinde yapacakları herhangi bir girişime izin vermeyecekleri

ii. Avrupalı devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda çıkardıkları savaşlara hiçbir zaman o zamana kadar taraf olunmadığı ve prensiplere uymadığı için kesinlikle bundan sonra da taraf olunmayacağı

iii. Avrupa devletlerinin kolonilerine hiçbir zaman ABD tarafından müdahale edilmeyeceğini, açıklanmıştır.

ABD'nin bu tarafsızlığı I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüş ve güvenliğini tehdit altında gördüğü için savaşa dahil olmuştur.

2.2. Osmanlı Devleti ve ABD İlişkileri

1783'te yapılan Versailles-Paris anlaşması ile Amerika Birleşik Devletleri resmen bağımsızlığına kavuşurken, Osmanlı İmparatorluğu gerileme devrindeydi. Amerika Birleşik Devletleri öncelikle ticari alanda kendini göstermeye başladı. O günlerde Dünya ticaretinde büyük bir yere sahip olan Akdeniz'de söz sahibi olup, işin içinde olmak Amerika için önemliydi. ABD, Akdeniz ülkelerine, başlıca gıda ürünlerini ihraç ediyordu. Buğday, un, mısır, tuzlanmış balığın dünyaya satışında büyük bir pay sahibiydi. Bu yüzden Akdeniz'de ticaret ABD için ayrı bir yere sahipti (Kayapınar, 2017, s. 40). Amerika 1783 Paris Anlaşması'ndan önce Akdeniz'deki gemilerinde İngiliz bayrağı himayesi altındaydı. Himaye dönemi bittikten ve Amerika'nın bağımsızlığa kavuşmasından sonra, gemileri Akdeniz'de Osmanlı Padişahına tabii olan Cezayirli Korsanların saldırısına açık duruma gelmişti. 7 Mayıs 1784 tarihinde; Amerikan Kongresi, ticaret ve dostluk antlaşmaları yapmak üzere Benjamin Franklin, Thomas Jefferson ve John Adams'ı, görevlendirdi. Anlaşma yapılmak istenen ülkeler arasında Osmanlı Devleti de vardı. Osmanlı Devleti, Amerika ile dostluk ve barış anlaşması yapmakta çekimser kalıyordu.

Bunun asıl nedeni İngiltere'den çekinmesiydi. Henüz İngiltere'nin yönetiminden ayaklanma ile çıkmış, yeni kurulan Amerika ile anlaşmaya İngilizleri rahatsız eder düşüncesi ile çekiniyordu. İngiltere'nin bu sıralarda Osmanlı Devleti üzerinde büyük bir nüfuzu vardı. Aslında Osmanlı, İngiliz nüfuzundan çok mutlu olmasa da Rus tehdidine karşı İngiltere'yi kuvvetli bir müttefik devlet olarak görüyor ve bu yüzden İngiltere

ittifakını bozmak istemiyordu. Osmanlı Devleti ile bir anlaşma yapmak üzere Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Adams bir heyet gönderdi fakat bu heyet daha sonra anlaşma yapmaktan vazgeçti (Güler, 2005, s. 208). Amerika'nın Londra Büyükelçisi Rufus King Osmanlı Devleti ile dostluk anlaşması yapılması üzerine harekete geçti (Köprülü, 1987, s. 927). Londra'nın Osmanlı Büyükelçisi Ferruh Efendi ile orada ikamet eden bir İngiliz tüccarın telkinleri ile bu anlaşmanın Amerika'ya ticaret ve dostluk adına birtakım avantajlar sağlayacağını düşünerek Amerika başkanı Adams a bildirdi. Adams tavsiyeye uyarak 11 Şubat 1799 tarihinde alınan Senato kararı ile Lizbon'da bulunan Amerikan elçisini İstanbul'a giderek bir ticaret ve dostluk anlaşması yapması için görevlendirdi. Fakat elçi İstanbul'a gidemedi çünkü o sırada Osmanlı devleti Fransa'nın Mısır'a asker çıkarması üzerine İngiltere ile ittifak anlaşması imzalamıştı. Osmanlı, Fransa ile savaş halinde olup, Balkanlar'daki birtakım isyanlarla uğraştığı için bu ziyaret gerçekleşmedi (Köprülü, 1987, s. 928).

Amerika, Osmanlı'dan önce ona bağlı olan Kuzey Afrika Beylikleri ismi diğer Garp Ocakları diye adlandırılan Cezayir, Trablus ve Tunus ile Dostluk ve Barış Anlaşmaları imzaladı. Amerikalı tüccarlar bu anlaşmalara göre ocaklara; vergi ve bir takım mühimmat, kıymetli hediyeler vermek zorundaydılar (Çolak, 2011, s. 532).Garp Ocaklarının, en büyük gelirlerinden biri, Atlas Okyanusu ve Akdeniz'de antlaşmaya varamadığı ülkelerin gemilerine saldırarak elde ettikleri ganimetlerdi. Osmanlı Padişahı, bu Ocakların yöneticilerine zaman zaman ferman göndererek anlaşmalı ülke gemilerine ve vatandaşlarına müdahale edilmemesini emretmekteydi. Ancak Garp Ocaklarının XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti ile bağları zayıfladığından dolayı korsanlıklarından korunmak isteyen kimi Avrupa ülkeleri, anlaşma yaparak, yıllık vergi ödemeyi kabul etmişlerdi.

ABD, öncelikle 1876 yılında bağımsız bir sultanlık olan Fas ile karşılıklı bir ticaret ve vergi anlaşması imzaladıktan sonra, yine aynı içeriğe sahip orijinalleri Türkçe olan anlaşmaları 1795 yılında Cezayir ve 1797'de Tunus ile imzalamıştır. Trablusgarp ile de benzer bir anlaşma 1796 yılında yapılmıştır (Doğan, 2019, s. 18). Osmanlı Devleti ile henüz resmi bir anlaşma yapılamamasına rağmen, Akdeniz'e rahatça giren Amerikan gemileri Osmanlı limanlarına gelmeye başladılar. Kayıtlara göre ilk ticaret gemisi 1797 İzmir limanına geldi (Çolak, 2011). 19. yüzyıla girerken Başkan Jefferson ortada bir anlaşma bulunmamasına rağmen 1802'de Philadelphialı bir tüccar olan David Steaward'ı

İzmir konsolosu tayin etti Babıali Steaward'in yetkilerini tanımadı, ancak faaliyetlerine de karışmadı (Erhan, 1998, s. 458). 9 Kasım 1800 de ilk Amerikan harp gemisi İstanbul limanına giriş yapmış, gemi yedi hafta kadar İstanbul'da kaldığı sırada gemi kaptanı Bainbridge, Osmanlı Kapudân-ı Derya'sı Küçük Hüseyin Paşa ile bir görüşme yapmıştı. Paşa, Amerika ile dostluk ve ticaret anlaşması yapmaya Babıali'nin hazır olduğunu iletmişti. Fakat geminin kaptanı böyle bir yetkisi olmadığını bildirdi. (Köprülü, 1987) 1811'de İzmir'de Woodmas &Offley adıyla ilk Amerikan ticaret odası açıldı. 1827 yılında İzmir de üç adet Amerikan Ticaret Odası bulunmaktaydı. Bu dönemde Amerikan tacirleri İzmir Limanı'ndan halı, sünger, yün, Arap zamkı, kitre, kuru incir ve afyon satın alıp, kumaş ve kahve satmaktaydılar (Erhan, 1998, s. 458).

Diplomatik ilişkilerin başlaması ise 1830 yılına rastlar. Tanzimat döneminde Amerikalı tarım uzmanlarının gelmesiyle eğitim sahasına da genişleyen ilişkiler, Amerikalıların Osmanlı topraklarında maden aramalarına kadar uzanmıştır (Kuran E. , 1994, s. 39-43).

Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan ülkeler ile ticaret, o zamana kadar İngiltere'nin kontrolü altında bulunmaktaydı. İngiltere'nin engellemelerine rağmen 1830 anlaşmasından sonra "Levant Ticareti "ne Amerikalılar da katılmış oldular. Babıâli ile uzun görüşmeler sonucunda, 7 Mayıs 1830 da iki ülke arasında resmi ilişkiler kurulduğunda, Amerikalılar da kendilerinden önce Batılı devletlerin elde ettiği, Türkiye'de "Kapitülâsyonlar" adı altında ticaret yapmak hak ve imkânlarına kavuştular (Kurat, 1967, s. 282).

2.2.1. Osmanlı-ABD 1830 Ticaret Anlaşması

1830 Osmanlı- ABD Ticaret Anlaşması, biri gizli dokuz maddeden oluşup, Osmanlı Devleti adına Reis-ül Küttap Mehmed Hamid Efendi ile ABD Başkanı Andrew Jackson tarafından görevlendirilen Charles Rhind arasında "Seyr-ü Sefain ve Ticaret Antlaşması" adı altında imzalandı (Kurat, 1967, s. 285). Bu anlaşma; iki ülkenin karşılıklı olarak konsolosluk kurmalarına imkân tanımakta, ticarette Amerika'yı "en çok gözetilen ulus" olarak kabul etmekte, Amerikan tüccarlarına da Fransızlar, İngilizler ve Hollandalı tüccarlara tanınan ayrıcalıklardan yararlanmalarını öngörmekteydi.

Sözleşmenin ABD ile ilişkilerde en önemli maddesi, Amerika'ya kapitülasyon olarak bilinen hak ve ayrıcalıkları tanıyan dördüncü maddesidir. Buna göre, Osmanlı

mahkemeleri herhangi bir suç halinde, Amerika'nın resmi tercümanı hazır bulunmadıkça, Amerikan ve Osmanlı uyrukları arasındaki davalara bakamayacak ve Amerikan yurttaşlarını tutuklayamayacaktır. Tutuklama yetkisi Amerikan diplomatik yetkililerince kullanılabilecekti. Dördüncü maddenin uygulanmasında İngilizce ve Türkçe metinleri arasındaki farklılıklar, iki ülke arasında anlaşmazlıklara yol açmıştır (Yılmaz, 2014, s. 51). 1830 ticaret sözleşmesinin Amerika'ya tanınan ayrıcalıkları bir ölçüde dengelemek amacını taşıyan bir de gizli maddesi bulunmaktadır. Osmanlı 1821-1829 Yunan bağımsızlık savaşında kaybettiği gemilerinin yerine yeni gemiler yaptırıp donanmasına katmak istiyordu. Bu gizli madde de bu yüzden sözleşmeye eklenmişti. Buna göre; Babıali, Amerikan tersanelerinde gemi yaptırırken sözleşme koşul ve ayrıntılarını İstanbul'da görevli Amerikan elçisi ile konuşacak, sipariş edilen geminin fiyatı ise Amerikan Hükümeti'nin aynı tip gemilere ödediği fiyatı aşmayacaktı. Amerikan Kongresi bu sözleşmeyi onaylarken gizli maddeyi reddetmiştir (Armaoğlu, Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri, 1991, s. 198). Ancak Amerika'nın iyi niyetini göstermek amacıyla Amerikalı bir gemi inşa mühendisi, İstanbul'a gelerek Osmanlı Devleti için savaş gemileri yapmaya başlamıştır (Erhan, 1998, s. 465)

1830 yılında yapılan antlaşmadan sonra ABD-Osmanlı ilişkileri ticari, kültürel ve sosyal olarak gelişme göstermiştir. Fakat diğer Batılı ülkeler ile yapılan antlaşmalarda olduğu gibi, bu antlaşma da zamanla Osmanlı'nın lehine çalışmamıştır. Özellikle misyonerlik Osmanlı'nın epey başını ağrıtan bir durum olarak ortaya çıkmıştır.

2.2.2. Misyonerlik

Amerikan misyonerleri, 1830 anlaşmasından sonra, Amerikan vatandaşları için kapitülasyonlardan faydalanma hakkını elde etmiştir. Eğitim, incili yayma, iyilikseverlik, sosyal, tıbbi ve kültürel faaliyetlerle Osmanlı ülkesinde pek çok yeri işgal etmişlerdi. Önceleri İzmir ve İstanbul gibi kıyı şehirlerine gelen Amerikalı misyonerler daha sonra Evangelist gayelerle iç bölgelere doğru, daha çok Yahudi ve Müslüman olmayan azınlıkların yaşadıkları bölgelere doğru yayılıp faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır (Ayverdi, 1969, s. 132).

Misyonerlik faaliyetleri Osmanlı Devleti'ni parçalayıp ortadan kaldırmak gayesiyle hareket etmiştir. Osmanlı yöneticileri kışkırtılan Ermeni ve Rumlara karşı hoşgörülü, sağduyulu, itidalli ve tarafsız davranmışlardır. Ancak ABD ve müttefikleri bu

davranışlara karşı sürekli aleyhte çalışmış, kapitülasyonlar vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ni çökertmek istemişlerdir. Amerikan misyonerleri dini kullanarak Osmanlı topraklarındaki azınlıkları kışkırtıp, Osmanlıya karşı ayaklanmaların yolunu açmışlardır. Din değiştirme hakkında Osmanlıda katı yasaların varlığından dolayı, Müslüman halkı din faktörü ile etkileyemedikleri için misyonerler azınlık halklara yönelmişlerdir. Hristiyanlıkta bulunan mezhep ayrılıklarından dolayı, misyonerlik konusu Osmanlıda daha çok günümüze kadar taşınan Ermenilerde sorun yaratmıştır.

Bu dönemde, Amerikan misyonerleri ile Ermenilerin yakınlaşmasını sağlayan diğer bir faktör ise aralarındaki ticari ilişkiler olmuştur. ABD ve Osmanlı Devleti arasında yapılan 1830 ve 1862 ticari anlaşmaları sonucunda Amerikalılara tanınan ayrıcalıklardan dolayı Amerikalılar Osmanlı Rum ve Ermenilerine ticari ilişkiler ile yanaşmışlardır. Osmanlı ve Amerika arasında alınıp satılan malların çeşit ve hacminin giderek artması sonucunda sayısı giderek artan Ermeni aracı, simsar ve toptancı zümresi doğmuştur. Bu zümre zaman geçtikçe Amerika ile olan ticarette daha çok pay alıp zenginleşmiştir. ABD; Osmanlı vatandaşı olan Ermeni tüccarlara ayrıcalıklı ticaret yapma hakkı veren ve vergiden muaf tutan "Berat (Protégé)" adlı bir belgeyi konsolosları aracılığıyla Osmanlı devletinin uyarılarına rağmen vermişlerdir (Günay, 2008, s. 108). Amerikalıların Ermenilere yakınlaşmasıyla ABD, Ermenileri himaye etmeye ve vatandaşlık vermeye de başlamıştır (Armaoğlu, Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri, 1991). Amerikan misyonerlerinin teşvik ve yardımlarıyla, Amerika'ya 1874 yılında başlayan ve giderek artan bir Ermeni göçü gerçekleşmiştir. Doğu Anadolu'nun kırsal kesimlerinde yaşayan sıradan Osmanlı vatandaşı Ermeniler Osmanlı'nın tüm tedbirlerine rağmen gittikçe artan bir sayı ile ABD'ye göç etmişlerdir. Amerikan resmi kayıtlarına göre; 1834-1914 yılları arasında toplam 66 bin Ermeni vatandaşı ABD'ye göç etmiştir (Erhan, 2001).

Aynı zamanlarda, Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın getirdiği özgür ortam ile Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimler; Rum, Ermeni, Bulgar ve Yahudiler ana dillerinde her yerde okullar açmaya başlamış ve bu okullar giderek çoğalmıştır. Bu ortamda, Hristiyan mezheplerini yaymak isteyen Amerikan ve Batılı kilise çevreleri de misyonerlik faaliyetlerine son sürat başlamışlardır (Vurgun & Pamuk, 2020, s. 44). Yabancı okullar, kapitülasyonlar çerçevesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yabancı okulların felsefesini misyonerlik oluşturmuştur, Osmanlı topraklarındaki Müslüman ve

gayrimüslim gençleri, açtıkları okulun mensup olduğu din ve mezhebe kazandırmayı amacıyla hareket etmişlerdir (Vurgun & Pamuk, 2020).

Ayrıca 1850 yılında Osmanlı Protestanlarına "millet" statüsünün verilmesi ve Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki siyasi durumu, Anadolu'daki misyoner faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Amerikalı misyonerler, eğitim ve sağlık hizmetleri vererek halkla ilişki kurup, yakınlaşmışlardır. Protestan Ermeni cemaatleri devlet tarafından kabul gördükten sonra, rahatlamışlar ve Protestan okullarına duyulan talep artmıştır. [1]"American Board of Commisioners for Foreign Missions" da bu durumdan faydalanmak üzere Anadolu'ya yönelik girişimlerini artırmıştır (Kocabaşoğlu, 2001, s. 15). Misyonerler, okullarında verilen eğitimle Ermeni milli bilincinin oluşmasını sağlamaya çalışmışlardır. Misyonerler; bağımsız bir devlet olmaları için kışkırttıkları Ermeniler ilgili gelişmeleri Amerikan ve Avrupa kamuoyuna sürekli aktarmışlar, Anadolu'da, tüm bu gelişmelerin etkisiyle özellikle 1890'lı yıllarda Ermeni isyanları çıkmıştır. Amerikan Misyonerlerinin verdiği en büyük zararlardan biri hiç şüphesiz Osmanlı Devleti ve devamında Türkiye Cumhuriyeti için "Ermeni Meselesi olmuştur."

ABD sadece misyonerlik faaliyetleri ile sınırlı kalmamış, özel şirketler aracılığıyla demiryolu inşaatı projesi ile Osmanlı da petrol zengini bölgeleri ve yer altı madenlerinin işletmelerini ele geçirmeye çalışmıştır.

2.2.3. Chester Projesi

Türk ticaret hayatında, sahibinin adı ile anılan "Chester Projesi" veya resmi adıyla" Şarki Anadolu Demiryolları Antlaşması" olarak bilinen anlaşma, yeni Türkiye'nin yabancı sermayeye açılmasının ilk girişimini teşkil etmektedir. Projenin başlangıcı Osmanlı Devleti'nin son yıllarına ve Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar gitmektedir (Yılmaz, 2014, s. 57).

ABD, Osmanlı ülkesinde gerçekleşen faaliyetlerin kendi okullarına zarar verdiği iddiasıyla, zararların tazmini için "USS Kentucky" adlı savaş gemisini, Amiral Colby M. Chester önderliğinde İstanbul'a göndermişti.1900 yılında Amiral Colby M. Chester

[1] Yabancı Görevler için Komiserler Amerikan Board (ABCFM) ilk Amerikalı Hıristiyan misyoner kuruluşlar arasında yer aldı. 1810 yılında Williams Koleji'nin yeni mezunları tarafından kuruldu. 19. yüzyılda Amerikan misyoner örgütlerinin en büyüğü ve en önemlisiydi ve Presbiteryenler, Cemaatçiler ve Alman Reform kiliseleri gibi Protestan Reform geleneklerinden katılımcılardan oluşuyordu (Uygur Kocabaşoğlu, Anadolu'daki Amerika, 2001, Ankara, İmge Kitabevi)

Osmanlı devlet adamlarıyla olumlu ilişkiler kurmuş, yaptığı bazı görüşmeler ışığında, Osmanlı topraklarındaki iş ve yatırım imkanlarını görmüştür. Ancak Albay Chester bu konuda girişimde bulunma fırsatını 1908 yılında, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra bulabilmiştir. İkinci Meşrutiyet hükümeti olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ülkenin kalkınması ve bütünlüğü açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da demiryolu yapımına büyük önem vermekteydi. Amiral Colby, Mitchell Chester 1909 yılında "The Ottoman-American Development Company" (OADC) şirketini kurarak, Doğu ve Güneydoğu'da demiryolu yapmak için, ABD elçiliğinin baskısı ve Osmanlı- Amerikan Kalkınma Şirketinin çabasıyla Mart 1910'da Bayındırlık Bakanlığı ile bir ön anlaşma imzalamıştır. Chester Projesine göre; şirket yapılacak demir yolu, köprü liman gibi yatırımların karşılığında hattın her iki yanında kalan yirmi kilometreye kadar olan bölüm içindeki yer altı kaynaklarının çıkarma ve işletme hakkını 99 yıllığına elde edecektir. Amerika, Chester Grubuna tam destek vermiş ve geleneksel politikasına ters olan bu davranışı, diğer devletlerin dikkatini çekmiştir. Ancak, uzun süreç içinde Trablusgarp ve Birinci Dünya Savaşları çıkmasından dolayı proje uygulanamamış, şirket işlerliğini yitirmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu ilan eden Mondros Mütarekesine kadar yapılan temas ve müzakerelerden hiçbir netice çıkmamıştır (Erhan, 2001, s. 378-383).

1922 yılına kadar Chester ve ortakları zaman zaman projenin gerçekleşmesi için faaliyetler sürdürmüş, alacakları bu imtiyazla önemli petrol bölgelerinin şirket kontrolü altına geçeceğini belirtmelerine rağmen, Amerikan yönetimi bu sefer destek vermemiştir. (Özüçetin & Altay, 2013) Lakin 1922 yılında amiralliğe yükselen Chester, Musul ve Kerkük petrollerine gözünü dikmiş ve bu konuda yeniden çalışmalara başlamıştır. Millî mücadelenin gelişmeleri karşısında, 5 Mayıs 1922'de, Delaware eyaletinde, iş adamları bankerler ve gazetecileri içine alan ve Kanadalı iş adamı Clayton Kennedy'nin de içinde olduğu Osmanlı -Amerikan Kalkınma Şirketini tekrar kurmuştur.

Yeni şirketin ortakları, Eylül 1922 ortalarında Ankara'ya gelerek, bu 20 yıllık proje için, Ankara hükümeti ile müzakerelere girmişler, bu girişim zamanın Amerikan Başkanı Taft ve yönetimince de desteklenmiştir. O dönem TBMM Hükümeti'nin Misakı Milli politikası dolayısıyla Musul petrolleri de önem kazanmaya başlamıştı. Proje, Doğu Anadolu demiryollarının ana hattı Sivas'tan Samsun üzerinden Karadeniz'e, Harput-Ergani- Musul- Kerkük üzerinden Süleymaniye'ye, Bitlis üzerinden Van'a ve Halep üzerinden Akdeniz'e ulaşmasını öngörmekteydi. Neticede şirket ile Meclis Hükümeti'nin

Bayındırlık Bakanlığı arasında imzalanan "Şarki Anadolu Demiryollarının İnşasına Dair Antlaşma" 8 ve 9 Nisan 1923 günlerinde TBMM tarafından tartışılıp onaylanmıştır.

Bu anlaşmaya göre; Türkiye'nin Doğu ve Musul-Kerkük bölgesini Akdeniz ve Karadeniz'e bağlayan 4400 km'lik bir demiryolu inşası ile üç limanın tesisinin yapımı bu şirkete verilmiştir. Söz konusu şirket bu demiryolu şebekesini 99 yıl için işletecek ve ayrıca demiryolu hattının iki tarafında 20 kilometrelik alandaki madenleri işletme hakkına da sahip olacaktı (Semiz, 1995) .

Demiryollarının inşası yeni Türkiye'nin, ekonomik kalkınması bakımından çok önem verdiği bir konu olmakla beraber, Lozan Konferansı sırasında TBMM hükümetinin Amerika'yla bir yakınlaşma içinde olması da kararda etkili olmuştur. (Semiz, 1995, s. 132) O günlerde Amerika sömürgeci Avrupa devletlerinden sayılmamaktadır. Bu nedenle, Doğu Anadolu demiryollarının bir Amerikan Şirketine verilmesi, kapitülasyon tehlikesi yaratmayacağı gibi, Amerika ile münasebetleri de harekete geçirebileceği düşünülmektedir. Nitekim Lozan Konferansı'ndaki Amerikan gözlemci temsilcisi Joseph Grew'a göre, İsmet Paşa kendisiyle 22 Nisan 1923 günü yaptığı konuşmada, Chester Projesine; ABD ile ekonomik ilişkileri daha yakın bir hale getirecek bir başlangıç olarak baktığını söylemiş ve ayrıca Mayıs ayında bir antlaşma yapmak için müzakerelerin başlamasını istemiştir. (Armaoğlu, Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri, 1991, s. 198) İsmet Paşa'nın Lozan'da kapitülasyonları kaldırtmak için büyük mücadele verdiği sırada, Ankara'nın Chester Antlaşmasını onaylaması ilginç bir gelişmedir. Çünkü 1894-1895 Çin Japon Savaşı'ndan sonra, Çin'i Japonya'nın elinden kurtaran Rusya, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler Çin'i paylaşmak için demiryolu yapımı politikasını takip etmişlerdir. Bu ülkeler Çin'e yapmış oldukları demiryolu antlaşmalarında, tıpkı Chester Antlaşması'nda olduğu gibi demiryolunun iki tarafında belirli genişlikteki topraklarda yer alan madenlerin işletme hakkını elde etmişlerdir. Dolayısıyla bu antlaşmalar arasında ilginç benzerlikler vardır (Yılmaz, 2014, s. 59) .

Chester Projesi'nin en önemli özelliği de demiryollarının Musul'a kadar uzanacak olmasıdır. Zengin petrol yataklarına sahip olan Musul'un projeye dahil edilmesi hiç şüphesiz projenin arkasında yer alan nedenleri açıklamaktadır. Proje gerçekleşmediği için, Amerika Musul'a o dönem proje dahilinde girememiştir (Bilmez, 2000, s. 175).

Chester Projesi görünüşte her ne kadar bir demiryolu projesi olarak karşımıza çıkıp, anlaşmaları ile tarihi bir belge olarak kalsa da gerçekleştirilmeye çalışıldığı dönem itibariyle, emperyalist devletlerin bölge toprakları üzerindeki mücadelesini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Nitekim Colby Chester, II. Meşrutiyet'ten sonra projesini ilk defa Osmanlı Devleti'ne satmak istediği zaman, İngiltere ile Berlin- Bağdat Demiryolu Projesi'nin sahibi Almanya bu teşebbüse tepki göstermiştir. Keza, Lozan konferansına İngiltere ile şiddetli çatışmalardan birisi de yine Musul meselesidir. İşte tam bu sırada, TBMM Hükümeti'nin Chester Projesi anlaşmasını onayladığı haberi konferansta bir bomba etkisi yaratmış, İngiltere ve Fransa tepki göstermişlerdir.

Ancak, yeni Türkiye'nin yabancı sermayeyi bu ilk açılma teşebbüsü neticesiz kalmıştır. Çünkü Chester Projesi'ni gerçekleştirecek olan Osmanlı Amerikan Kalkınma Şirketinin ortakları arasında sorunlar çıkmış ve Chester şirketten ayrılmıştır. Kanadalı ortak Kennedy, şirkete projeyi devam ettirecek mali kaynak finansmanı bulamamıştır. Anlaşmada tespit edilen zamanda proje başlatılamayınca, TBMM Hükümeti, 1923 yılının Aralık ayında şirket ile anlaşmasını feshetmiştir.

Ayrıca Chester Projesi'nin finansman yönünden hayata geçmemesinin sebeplerinden biri de Musul sorununun Amerikan yönetiminin istedikleri şekilde çözümlenmemesi olmuştur. Ancak aynı Amerika Temmuz 1922'de Turkish Petroulem Company[2] ile anlaşan Standard Oil Company'e destek vererek, değişen politikasını net bir şekilde göstermiştir. (Özüçetin & Altay, 2013)

[2] **Turkısh Petroleum Company – TPC**
1890 ve 1898 yıllarında Sultan II. Abdülhamid Musul ve çevre bölgelerini Kalust Gülbenkyan'ın yönlendiresiyle "Memalik-i Şahane" (Padişahın özel mülkü) ilan etti. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki yönetimi Padişahın "Memalik-i şahane" ilan ettiği bölgeyi Hazine'ye devretti. İngilizler 1910 yılında kendilerinin sahibi olduğu, Türk Ulusal Bankası'nı (Turkish National Bank) kurdu. İttihat ve Terakki, Musul yakınlarındaki Aynılgazel'deki petrol yataklarını Almanlar'a bir yıllığına kiraladı. İşletmenin finansmanını Deutsche Bank sağladı. Bu gelişmelerden İngiltere rahatsız olup, hakkını istedi. İttihat ve Terakki Yönetimi, görüşmeleri yürütmek üzere Maliye Nazırı Cavit Bey'i Londra'ya gönderdi. Cavit Bey, konunun uzmanı Kalust Gülbenkyan'ı da yanında götürdü. Ancak kısa süre sonra Cavit Bey acilen İstanbul'a çağrılınca müzakereleri yürütme ve sonuçlandırma yetkisi Gülbenkyan'a verildi.1912'de Alman doğumlu bir İngiliz bankacısı olan ve İstanbul'da büyük etkisi olan Sir Ernst Casel, Londra'da Türkiye Petrol Şirketi'ni (TPC – Turkish Petroleum Company) tescil ettirdi. 1914'te şirketin sermayesi 160.000 Sterlin oldu ve hisse yapısı şekillendi; %50'si Turkish National Bank ve D'Arcy Group, %25 Deutsche Bank ve %25 Anglo-Saxon Oil Company (günümüzdeki Royal Dutch-Shell) paylaştılar. TPC deki Royal Dutch-Shell'in %2,5 hissesi ve D'Arcy Grubu'nun %2,5 hissesi toplamda %5'lik hisse Gülbenkyan'a verildi. Bu yüzden ünvanı Bay Yüzde Beş (Mr. Five Percent) olarak kaldı. (https://hiclik.net/turkish-petroleum-company-tpc/)

2.3. Birinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye ABD İlişkileri

Osmanlı Devleti ve ABD arasındaki ilişki, Amerika'nın I. Dünya Savaşına girmesi ile sekteye uğramıştır. Amerika, 6 Nisan 1917 tarihinde, Almanya'ya savaş ilan etmiş, ama Almanya'nın müttefiki Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemiştir. Amerika'nın 1917'de Birinci Dünya Savaşı'na girişini, tarihin bir dönüm noktası olarak kabul etmek gerekir. Avrupa ülkelerinin özellikle İngiltere'nin söz sahibi olduğu dünya politikasından kopuşun başlangıcı olarak kabul edebiliriz. 1917 tarihinin dünya siyasetinde başka bir önemi de Rusya'da Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesidir. Böylelikle, ABD Başkanı Wilson'ın liberal görünümlü ideolojisi ile Lenin'in komünizm ideolojisinin dünyayı uzlaşmaz iki düşman bloka ayırma süreci başlamıştır. İki lider de programlarında merkez olarak Avrupa'yı almamış, hiçbir ayrım gözetmeksizin bütün dünya insanlarına seslenmişlerdir. Her ikisi de komünist ve liberal açılardan eski Avrupa sistemini reddetmiş, programlarını bu anlayışta biçimlendirmiş ve sonunda da büyük bir rekabete düşmüşlerdir (Sander, 1989, s. 398).

ABD'nin Osmanlı Devleti'ne savaş açmamasının en önemli nedeni, savaşın Türkiye'deki Amerikan misyoner teşkilatına verebileceği büyük zararlardır. O yıllarda Amerika her yıl Doğu'daki Ermenilere büyük maddi yardım yapmaktadır. Savaş açılırsa, bu yapılanma bozulacak, misyonerler ülkeden atılacak ve servetlerini el konulacaktır. Osmanlı, Amerika ile siyasi ilişkilerini kesmesine rağmen, Amerika'ya karşı menfi bir harekette bulunmadığı için, Türkiye'ye karşı savaş açacak nedenleri de ortadan kaldırmıştır. Osmanlı Devleti, Almanya'nın müttefiki olduğu için baskılar karşısında 20 Nisan 1917'de Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini kesmiştir. Ancak bunu yaparken Hariciye Nazır-ı Ahmet Nesimi özür dilediği gibi ilişkilerin kesilmesinden sonra da Anadolu'daki ve diğer Osmanlı topraklarındaki Amerikan okullarına ve Amerikan misyonerlerine hiç dokunulmamıştır (Yılmaz, 2014, s. 70). Savaşın sonunda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını içeren Sevr Anlaşması'na, taraf olan Amerika da imza atmış ve maddelerden biri gereği Doğu Anadolu'da kurulacak devletlerin bir şekilde himayesini üstlenmiştir. Türklere İç Anadolu'da küçük bir toprak parçası bırakan Sevr Anlaşması ABD'nin projelerinin de hayata geçmesi demektir. Amerika, Türkiye'nin bölünmesi ya da işgal edilmesine İzmir işgalinden 23 yıl önce niyetlenmiştir. Amerikan Kongresi'nin 31 Ocak 1896 tarihli dördüncü toplantısında aldığı gizli karar bu niyetin

belgesidir. Türkiye'yi eyaletlere ayırarak bölme ve yönetme kararının resmileştiği bu belgede şu ifadeler yer almaktadır:

> ABD'nin belirleyeceği bir temsilci ile, Hristiyan ülkeden bir temsilcinin Osmanlı imparatorluğu adındaki kabul edilemez ve inatla devam eden şeytani hareketlerini düzene sokulması… Geçici bir Hristiyan yöneticinin Türkiye'nin başkanı olması Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut bölgelerin sınırlarla ayrılması bu bölgede Hristiyan eyaletleri kabul edilip Hristiyan gücünün Türkiye Birleşik Devletleri altında toplanması (Güven, 2007, s. 29)

Ayrıca İzmir'in işgalinde; Amerika, İngiltere ve Fransa Devlet Başkanları Yunanlara destek olmuş ve işgale çağırmışlardır (Güven, 2007).

Birinci Dünya Savaşı sonunda dünyadaki dengeler değişmiş, savaş öncesinde egemen olan Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu, Rus Çarlığı ve Osmanlı Devleti yıkılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sona ermeden Ocak 1918 'de Başkan Wilson savaş sonrası dünya ile ilgili görüşlerini Wilson Prensipleri adı altında 14 madde ile ilan etmiş, kendi bakış açısıyla savaşı ortadan kaldıracak önlemleri ve adil olan sınır düzenlemelerini açıklamıştır. (Sander, 1989, s. 386)

2.3.1.Wilson İlkeleri

Amerikan Başkanı'nın adıyla anılan meşhur Wilson prensipleri 8 Ocak 1918'de açıklandı. Wilson Prensipleri emperyalist devletlerin topraklarındaki uluslara kendi kaderini tayin etme hakkı verilmesi, uluslararası bütün engellerin kaldırılması ve barış teşkilatları kurulması gibi 14 maddelik bir içeriğe sahipti. Barışın kurulması üzerindeki görüşleri ilk beş maddede yer almaktadır:

1.Madde: *Tam bir açıklık içinde varılmış barış anlaşmalarından sonra hiçbir özel uluslararası anlaşmaya gidilmemeli ve diplomatik etkinlik her zaman içtenlikle ve kamuoyunun gözü önünde yürütülmelidir*.

***2.Madde*:** *Denizlerin uluslararası sözleşmeler gereğince bütünüyle ya da kısmen kapatılabilmesi dışında, savaşta ve barışta karasuları dışındaki bütün denizlerde mutlak seyrüsefer serbestliği sağlanmalıdır*

3.*Madde:* *Barışı onaylayan ve korumak için anlaşan ülkeler arasındaki bütün ekonomik engeller olabildiğince kaldırılmalı ve ticaretin eşitlik temelinde yürütülmesi sağlanmalıdır.*

4.Madde: *Her ülkede silah gücünün iç güvenliği sağlamaya yetecek en düşük düzeye indirilmesi için yeterli güvenceler karşılıklı olarak verilmelidir.*

5. Madde: *Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı, bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde ilgili halkların çıkarlarıyla egemenliği tartışılan devletin adil taleplerinin eşit ağırlık taşıması ilkesine kesinlikle uyulmalıdır* (Britannica, 1918)*."*

12. Madde direk Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin olup şu şekilde açıklanmaktadır:

12.Madde: *Osmanlı Devleti'nin Türk kesimlerinin egemenliğinin güvence altına alınması, ülke içindeki azınlık uluslara can güvenliği ve özerk gelişim olanakları sağlanması, Çanakkale Boğazı uluslararası güvenceler ile gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır* (Britannica, 1918)

Wilson İlkeleri; 14 ilke ile insancıl bir hava yaratmaya çalışır gözükürken, Türklere yönelik tutumu tamamen farklı içerik besliyordu (Yılmaz, 2014, s. 73). 12. Maddenin açılımında; Anadolu Türklere bırakılıyordu. Yunanların yönetimi altında bulunan kıyı bölgeler özel bir uluslararası denetim altına tutulabilir ve mandater devlet olarak Yunanistan seçilebilirdi. Boğazlar ve İstanbul'un uluslararası bir denetim altında tutulması ve bu ortak denetimin Milletler Cemiyeti'nin görevlendireceği bir devlet eliyle yapılabilmesi öngörülüyordu (Yılmaz, 2014, s. 73)

14.Madde: *Büyük küçük bütün devletlerin siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunda karşılıklı güvence vermek üzere özel sözleşmelerle bütün ulusları içine alan bir birlik oluşturulmalıdır* (Britannica, 1918)

Bu örgüt ilerde Milletler Cemiyeti olacaktı. (Sander, 1989, s. 386)

Başkan, Wilson Prensipleri ile öncelikle kendi kamuoyuna Amerika halkına mesaj veriyor; Avrupa devletlerinin aralarında gizlilikle yaptıkları paylaşım anlaşmalarını tasvip etmedikleri için, barışçıl ve adil amaçlar uğruna savaşıyoruz demek istiyordu. Bildiri, savaş sırasında, stratejik hesaplar üzerinden yazılmıştı. 14 maddenin sekizinde askeri kaygılar, üçünde Amerikan ekonomik beklentileri, ikisinde Lenin'in bildirisine cevap vermeye yönelik ideolojik hesaplar yer almaktaydı. 5.maddenin ise self determinasyon kendi geleceğini tayin hakkıyla ilgili hem ekonomik ve askeri hem de ideolojik boyutları bulunmaktaydı (Yılmaz, 2014, s. 73).

ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'ya savaş ilan etmeyişi ve savaş sonrasında ilan edilen Wilson'ın insancıl prensipleri, Kurtuluş Savaşı sırasında bazı Türk aydınları tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Amerikan mandasını kurtuluş çaresi olarak görmesine sebep olmuştu (Kuran E. , 1994).

2.3.1.1. Wilson Prensipleri Cemiyeti

Wilson prensipleri, Türkiye'de yankı bulmuştu. Herkes İngiltere'yi kötü adam ilan ederken, Amerikan mandacılığı ülke aydınlarınca kulaktan kulağa fısıldanıyordu. 4 Ocak 1918'de İstanbul'da Wilson Prensipleri Cemiyeti kuruldu. Dönemin pek çok aydını iyiden iyiye Amerikan mandacılığını konuşuyordu. Wilson kurtarıcı ve adeta bir aziz gibi görülüyordu. Damat Ferit'e göre yeni peygamberdi. Said Nursi, Risalei Nur da onun dindarlığı hakkında methiyeler düzüyordu. Wilson Prensipleri Cemiyetinin kurulması fikri Halide Edip Adıvar'dan çıktı ve bu derneğe üye olanlardan bazıları daha sonra kurulacak olan İngiliz Muhipleri cemiyeti içinde de yer aldı. Wilson Prensipleri Cemiyeti İngiliz istihbarat raporlarında; Halide Edip ve Rıza Tevfik'in kurduğu ve Robert Koleji müdürü Dr. Gates'in desteklediği bir dernekti (Tevetoğlu, 1991, s. 147). Kuruluşunda maddi ve manevi yardımları görülen Dr. Gates, 1881-1894 yıllarında Türkiye'de çalışmış ünlü bir misyonerdi. Dernek tüzüğünde amacı;" *Kamuoyunun bir kısmında hakkımızda güvensizlik ve antipati bulunan itilaf devletleri ile Amerika'ya güven telkin edilmesi… Dışarıdan onurumuzu yaralayacak kontrol ve koruyuculuk teklifleri yapılmasına yer bırakmaksızın, sırf kendi ihtiyaçlarımızı arzularımız açısından haysiyetimize uygun ve itilaf devletleri ile Amerika için kabule değer bir programla ortaya çıkmak ihtiyacı* (Tevetoğlu, 1991, s. 194) "şeklinde açıklanmıştı.

2.4. Cumhuriyet Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri

Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları önderliğinde verilen bağımsızlık mücadelesi başarıyla sonuçlanmış, Mudanya görüşmeleri 3-11 Ekim 1922 tarihinde devam ederken, TBMM Hükümeti barış konferansının İzmir'de, 20 Ekim 1922'de toplanmasını, Batılı Devletlere bir nota vererek önermişti. Fakat diğer devletlerle yapılan müzakere sonrasında Barış Konferansı'nın, 13 Kasım 1922 tarihinde Lozan'da toplanması kararlaştırıldı.

2.4.1. Lozan Barış Konferansı

Osmanlı imparatorluğu ile Amerika birbirine savaş ilan etmedikleri için bir barış konferansı olan Lozan Konferansı'na Amerika katılmamıştı. Amerika Dışişleri Bakanı Hughes'e göre; "ABD bu toplantıda yapılacak siyasi ve mülki düzenlemelerin sorumluluğunu üzerine almak istememiştir." Bununla beraber, Amerika Lozan Konferansıyla ilgi ve bağlantısını kesmek istemediği için görüşlerini Batılı devletler

vasıtasıyla iletip, konferansta gözlemci bulundurmak istemiştir. 21 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumda söz alan Amerikan baş delegesi Richard Washburn Child, oy kullanma hakları olmamasına rağmen konferansı yakından izleyeceklerini, ABD'nin çıkarlarına uygun olmayan kararlar alınması durumunda itiraz etme hakları olduğunu ifade etmiştir. (Kasalak, 2014) ABD, Lozan konferansına katılmayarak taraf olmadığını iddia etmesine rağmen, gözlemci bulundurmuş ve en az diğer işgal devletleri temsilcileri kadar Türk tarafı üzerine baskı kurmuştur (Cevizoğlu, 2018, s. 181). Amerika Lozan Konferansı'na doğrudan müdahil olmasa da, Ankara Hükümeti ile kendisi ayrı bir anlaşma yapmayı tercih etmişti. ABD Hükümetinin verdiği talimatlara göre Türkiye ile Müttefik ülkeler arasında Barış Anlaşmasının imzalanmasından sonra, ABD temsilcileri devreye girecek ve Türkiye ile özel görüşmeler yapacaklardı. Amerika'nın Lozan konferansı hakkındaki görüşleri üç belgede toplanmaktadır. Birinci belgede; 27 Ekim 1922'de Londra, Paris ve Roma hükümetlerine verilen ve Türkiye ile yapılacak barışın Amerika'yla ilgili kısımlarını yansıtan bir muhtıradır. Muhtıranın içeriğinde şu hususlar yer almaktadır;

*Gayrimüslim haklarının korunması bakımından kapitülasyonların devamı

* Eğitim ve din kurumlarının garanti altına alınması

*Ticari atılımlarda özel imtiyaz ve kısıtlama getirmeden fırsat özgürlüğü yaratılması

*Türkiye'de bulunan Amerikalıların gayri kanuni ve keyfi uygulamalar sonucunda meydana gelebilecek zararlarının tazmin edilmesi

*Azınlıkların korunması

*Boğazların serbestisi garanti edilmesi

*Arkeolojik araştırmalar için fırsat tanınması,

İkincisi, ABD Dışişleri Bakanı'nın Londra, Paris ve Roma'da bulunan Amerikan Elçilerine verdiği talimatı kapsayan bir belgeydi. Bu belgede, birinci belgede belirtilen hususların Amerikan çıkarları doğrultusunda nasıl uygulanacağını belirtmişlerdi. Üçüncü belge, Amerikan donanma bakanlığının Boğazlar hakkındaki görüşlerini belirten siyasi tavsiyeleri içermekteydi. Eğer Boğazların kontrolü ile ilgili bir komisyon kurulacaksa Amerika Birleşik Devletleri bu komisyonda diğer ülkelerle birlikte yer almalıydı. Çanakkale, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'ndan müteşekkil olan Boğazlar da tüm

ülkelerin ticaret gemilerine herhangi bir öncelik veya kısıtlama getirmeden seyrüsefer serbestliği getirilmeliydi. Amerika yukarıda belirtilen bu sularda, bütün komşu devletler ile yapılacak tüm girişimlerde, Boğazlar üzerinde eşit imtiyazlara sahip olmalıydı. Boğazlar tüm savaş gemilerinin geçişlerine açık olmalıydı. Boğazlar dahilinde silahlı bir çatışma veya düşmanca hareketler kesin bir şekilde yasaklanmalıydı. Bu sulara hâkim olan tüm tahkimat yıkılmalı ve yenisi inşa edilmeliydi.

Türkiye ile ABD arasında görüşmeler, konferansın sonlarına yaklaşırken, 1923 Mayıs ayında başlamıştır. Türkiye ile müttefik devletler arasında barış yolunda önemli adımların atılması ve tarafların çözüme yaklaşımları, bu görüşmelerin başlamasının en önemli nedenidir. 1923'ün Ağustos'unda, ABD Başkanı Warren G. Harding vefat etmiş, yerine başkanlık görevini başkan yardımcı Calvin Coolidge gelmiştir. Bu dönemde iki ülke görüşmelerinin artması sonucu, 6 Ağustos 1923 tarihinde ABD ve Türkiye arasında "Türk-Amerikan Lozan Anlaşması ve Suçluların İadesi Anlaşması" imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma; ABD arşiv belgelerinde ve Türk arşivlerinde farklı anılmaktadır. Amerika tarafında "Türk-Amerikan Lozan Anlaşması", Lozan Anlaşması" veya "Genel Anlaşma" adlarıyla anılırken, Türk arşivlerinde "Türk-Amerikan Dostluk ve Ticaret Anlaşması" adıyla kaydedilmiştir. Anlaşmayı Türkiye adına İsmet Paşa, Hasan Bey ve Rıza Nur; ABD adına ise Joseph Grew imzalamıştır. Anlaşma'nın 1. maddesiyle taraflar, iki ülkenin karşılıklı olarak diplomatik ilişkilere başlayıp diplomatik personel ataması yapmasını, 2. maddesiyle kapitülasyonların tamamen kaldırılmasını, 9. maddesiyle "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsünün korunmasını, 30 Ekim 1914'ten önce Osmanlı Devleti'nin tanıdığı Amerikan dini, insani ve eğitim kurumlarının Türk hükümetince de tanındığını ve bu kurumların Türk yasalarına tabii olduklarını, Osmanlı Devleti ile ABD arasında yapılan tüm anlaşmaların geçerliliğini yitirdiği taraflarca kabul edilmiştir. İki ülke arasındaki siyasi ve ticari ilişkileri düzenleyen anlaşma 6 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Konferansı'nda Amerika'nın gözlemci olan ve aynı zamanda Amerika'nın İsviçre Büyükelçisi J.C. Grew ile İsmet İnönü arasında imzalanmıştır. Ancak Amerikan Senatosu Ermeni meselesini hiç dikkate almamış olması ve kapitülasyonlar ilgasını kabul etmiş olması nedeniyle bu anlaşmayı onaylamamıştır. (Yılmaz, 2014, s. 89,90,91)

Görüşmelerde ABD, genel olarak Boğazların serbestisi, azınlıkların hakları ve kapitülasyonlarla ilgili müzakereler yapılırken, Müttefiklerle birlikte hareket etmek istese de Müttefiklerle güven sorunları yaşamıştır (Kasalak, 2014).

Görüşme sürecinde mali sorunlar ve adli kapitülasyonlar konusunda anlaşmaya varılamamıştır. ABD heyeti, İsmet Paşa ile Lord Curzon arasında anlaşmaya varılması konusunda arabuluculuk yapsa da bunu sonuca ulaştıramamıştır. Heyetlerin Lozan'dan ayrılmasıyla görüşmeler yarıda kesilmiştir. Müzakereler devam ederken ABD, Müttefik ülkelerin taslağını desteklemiştir. Görüşmelerde Baş Delege Child, Boğazlar, Musul, kapitülasyonlar, Ermeniler ile ilişkiler konusunda; Grew, ABD ile Türk heyeti arasında yakınlaşma sağlanması; Amiral Bristol, yabancı okullarının ve misyoner kurumlarının korunması, Türkiye ile ABD arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi için çaba harcamıştır. Lozan'da 23 Nisan 1923'te başlayan ikinci tur müzakerelerde ABD, yine gözlemci sıfatıyla yer almıştır. Konferansta ekonomik konularda sert tartışmalar yaşanırken; siyasi konularda çözümlere daha kolay ulaşılmıştır.

Müttefik Devletler ile çetin mücadele ve müzakereler sonunda Lozan Anlaşması, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmıştır. Kapitülasyonların kaldırılması, ABD açısından, Lozan Barış Anlaşması'ndaki en önemli kayıptır. Anlaşma ile ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesi belli ilkelere bağlanmış, Boğazların yönetimi; Milletler Cemiyeti'nin sorumluluğu altında, içinde ABD'den bir üyenin de olduğu bir komisyona verilmiştir. Türkiye sınırları içinde kalan ABD'ye ait din, hayır ve eğitim kurumlarının aynı statüdeki Türk kurumlarıyla eşitliği kabul edilmiş, azınlıkların can ve mal güvenlikleri ve inanç özgürlükleri Müslüman halk ile eşit olmak şartıyla garanti altına alınmıştır.

Lozan Anlaşması'nın onaylanma süreci, özellikle ABD tarafında Türk- Amerikan ilişkilerinde sıkıntılar ortaya çıkarmış, 1923 yılının Eylül ayından itibaren ABD'de Türkiye ile yapılan anlaşmanın onaylanmasını isteyenler ile onaylanmasına karşı gelenler arasında yoğun bir tartışma ortamı yaşanmıştır. Anlaşmanın onaylanmasını isteyen en önemli savunucusu, Calvin Coolindge Hükümeti (1923-1929) olmuştur. Anlaşma metni, sırasıyla 3 Mayıs 1924, 21 Şubat 1925 ve 18 Ocak 1927 tarihlerinde Amerikan Senatosuna sunulmuş ancak oylamanın yapılabilmesi için gerekli üçte iki çoğunluk bir türlü sağlanamamıştır. Bundan dolayı da anlaşma reddedilmiş gibi muamele görmüştür.

Türkiye-ABD Lozan Antlaşması'nın imzalanamaması sonucunda, ABD ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler Nota Teatisi şeklinde başlayabilmiştir.

2.4.2. Karşılıklı Anlaşma ve Görüşmeler

2.4.2.1. 1927 Nota Teatisi

Anlaşmanın reddedilmesinin ardından Tevfik Rüştü Aras ve Bristol'ün öncülüğünde Türkiye ve ABD ilişkileri gayri resmi olarak başlamıştır. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin bir an önce başlamasından yana olan Bristol, bunun bir nota teatisiyle gerçekleşmesi gerektiği kanaatindeydi. Farklı yöntemler düşünülse de diplomatik ilişkilerin başlamasını, her iki ülke de istemiştir. Nota teatisini kabul eden Türkiye, ilk adımı 3 Şubat 1927 tarihinde atmıştır. Diplomatik ilişkilerini başlatmak için 17 Şubat 1927'de Eski Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol ile Tevfik Rüştü, aynı zamanda iki ülkenin arasında ticari ilişkilerdeki süregelen durumu korumak amacıyla iki Modus Vivendi (geçici) imzalamışlardır. İki ülke arasında en kısa sürede konsolosluk bazında diplomatik ilişkiler kurmasına karar verilmiştir. Anlaşmaların imzalanmasından sonra 27 Mayıs 1927 tarihinde Josep Grew ABD'nin Ankara Büyükelçisi olarak atanmıştır. Grew, Türkiye ile ABD ilişkilerinde uzlaşmacı bir rol almıştır (Pakman, 2015). Ankara Hükümeti, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi olarak Ahmet Muhtar Bey'i atamış, Ahmet Muhtar Bey, 1934 yılına kadar başarı ile görevini sürdürmüş, yedi yıllık hizmet sürecinde, ABD'deki Türkiye karşıtı siyasi ortamı yumuşatmıştır. Mehmet Münir Ertegün, 1934'te Türkiye'nin yeni büyükelçisi olarak atanmıştır. Joseph Grew'in Ankara'daki büyükelçilik görevi, 1932'ye kadar devam etmiş; aynı yılın Mart'ında General C. Hitchcock Sherrill, Ankara Büyükelçisi olarak atanmıştır. Sherrill, ABD'nin Ankara Büyükelçisi olarak 1933'e kadar görev yapmıştır.

Cumhuriyet döneminde de Amerikalı misyonerlerin faaliyetleri ve Amerikan okulları Türk- Amerikan diplomatik ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Büyükelçi Grew 1927'de göreve gelir gelmez ilk olarak, Birinci Dünya Savaşı'nda kapatılan Amerikan okullarının açılması talep etmiş, daha sonra Amerikan okullarında yaşananlar iki ülke arasında gerginlik yaratmıştır. İlk olarak 1928'de Bursa Amerikan Koleji'nde gerçekleşen din değiştirme olayı vukuu bulmuş, okul 30 Ocak 1928 tarihinde kapatılmış ve sorumlulara ve ilgili kişilere dava açılmıştır. Amerikan okullarında; Hıristiyanlığı yayma ve bu amaçla törenler yapma, görevli yabancı öğretmenlerin Türkleri ve Türkiye'yi aşağılayıcı ifadeler kullanmaları iki ülke arasında sorunlar yaratmıştır. Aynı zamanda,

Türk Hükümeti, Amerikan okulları ile vergilere ilişkin problem de yaşamış ve TBMM'nin aldığı bir kararla veraset, bina, gelir ve hediye vergilerinden Amerikan okulları muaf tutulmuştur (Arığ, 2014).

2.4.2.2. 1929 Ticaret ve Seyrisefain ve 1939 Ticaret Anlaşması

1928'in Nisan ayında ABD, Türkiye'yle uzlaştırma ve hakemlik anlaşması imzalamak için teşebbüste bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü; ABD tarafından getirilen bu teklifi kabul etme şartı olarak, Ermenilere ilişkin herhangi bir konunun bu anlaşma kapsamı içinde olmayacağını belirtmiş, ancak bu şart ABD tarafından reddedilmiştir. Tekrar Türkiye, ABD tarafından hazırlanan anlaşma taslağını inceleyerek bazı değişikliklere gitmiştir. Türk Hükümetinin Ermenilere ilişkin kaygısı; Türkiye'den ABD'ye göçerek, Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilerin, üçüncü bir devletin ya da kuruluşun hakemlik yapmasını isteyerek, Türkiye'den tazminat talep etmeleri çekincesinden kaynaklanıyordu. Türkiye, 20 Ocak 1929 tarihinde ABD'ye yeni bir taslak metin sunmuştur. Ne var ki ABD, Türkiye'nin söz konusu önerisini de reddetmiştir. İki ülke arasında Hakemlik ve Uzlaştırma Anlaşması konusundaki görüşmelerde bir sonuca ulaşılamadığı için bu konuda iki ülke arasında bir anlaşma imzalanamamıştır. Öte yandan 1 Ekim 1929 tarihinde iki devlet arasında beş maddeden oluşan "*Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması"* imzalanmıştır. Nisan 1930'da Anlaşma her iki ülkede yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmanın en büyük özelliği; 1830 yılında Osmanlı Devleti ile yapılan ilk antlaşmadan 100 yıl sonra, ABD ile yeni Türkiye Cumhuriyeti arasındaki yapılan ilk ticari anlaşma olmasıdır. ABD Senatosunda onaylanan ilk antlaşma olma özelliğinde sahip olan bu antlaşma, Türkiye-ABD ilişkileri bakımından da önemlidir (Soysal, 2000).

Amerika ile 1 Ekim 1929 tarihinde imzalanan *"Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması"*'ndan sonra, 1 Nisan 1939 tarihinde bir *"Ticaret Anlaşması"* daha imzalanmıştır. *"Bu antlaşma, TBMM tarafından 16 Haziran 1939 tarihinde onaylanmış 26 Haziran 1939 tarihli resmî gazetede yayımlanmıştır."* Bu anlaşma 1 Ekim 1929 anlaşmasını yürürlükten kaldırmamış olmakla birlikte Seyrisefain'e ait hükümler,yeni anlaşma çerçevesinde yenilenmiş, Türkiye ile Amerika arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde bundan sonra 1 Nisan 1939 anlaşması baz olarak kabul edilmiştir. Örneğin Marshall Plânı (Avrupa Kalkınma Programı) çerçevesi dâhilinde ekini teşkil eden mektuplar bu antlaşmaya önemle atıfta bulunmaktadır (TBMM T. , 1950). Bunun nedeni de 1 Ekim 1929 antlaşmasında olduğu gibi, 1 Nisan 1939 Antlaşması'nın esas ve hayati

ilkesinin, Amerika'nın çok önem verdiği "*en çok gözetilen ulus*" ilkesi olmasıdır. Türkiye'de bir otomotiv sanayinin kurulmasına yönelik ilk adımsa 1929 yılında Amerikan otomobil devi Ford ile TBMM tarafından İstanbul'da montaj fabrikası kurma izni verilmesi ile başladı Balkanlar ve Orta Doğu ihraç amacıyla günde sekiz adet üretilen otomobiller 500 kişiye istihdam imkânı sağlamıştı (Koç, 1973, s. 57).

2.4.2.3. 1931 Yerleşme ve İkamet Anlaşması

1930'da Senato'nun Ticaret Anlaşmasını onaylamasıyla ABD Dışişleri Bakanlığı, Ankara Büyükelçileri Grew aracılığıyla Türk hükümetine ikamet ve yerleşme anlaşması yapmaya hazır olduklarını bildirdi. İki ülke arasında bu konudaki müzakereler, Dışişleri Bakanı Aras ve Büyükelçi Grew başkanlığında sonbaharda başlamış ve konu ile ilgili Türkiye tarafından hazırlanan anlaşma taslağı, 1 Ekim 1930 tarihinde ABD tarafına iletilmiştir. 18 Ekim 1930'de başlayan müzakerelerden sonra iki maddeden oluşan "*Yerleşme ve İkamet Anlaşması*" 28 Ekim 1931'de imzalanmıştır (FRUS, 1931). Anlaşma; 3 Mayıs 1932 tarihinde ABD Senatosu'nda ve 4 Haziran 1932 tarihinde TBMM'de onaylanmıştır (Arslan, 2018, s. 19).

2.4.2.4. Briand-Kellog Paktı

Briand-Kellogg Paktı, savaşı yasadışı ilan etmek için 27 Ağustos 1928'de imzalanan bir anlaşmadır. Bazen imzalandığı şehrin ismi Paris Paktı olarak da anılmaktadır. (FRUS, 1928) Pakt, yeni bir dünya savaşını önlemeye yönelik birçok uluslararası çabalardan biri olarak bilinmektedir.1930'ların yükselen militarizmini durdurmada veya II. Dünya Savaşı'nı önlemede çok az etkisi olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinde 1929 yılında yapılan Briand-Kellog Paktı, iki ülkenin yakınlaşması açısından önemlidir. ABD Dışişleri Bakanı Kellog ile Fransa Dışişleri Bakanı Briand tarafından uluslararası güvenlik ortamının sağlanması ve savaşın ulusal politika aracı olarak kullanılmasını önlemek amacı ile ortaya atılmış ve pek çok ülke tarafından imzalanmıştır. Her ne kadar başlangıçta ABD Türkiye'nin kurucu imzacı olmasına taraftar olmasa da Ağustos 1928'de Kellog, Büyükelçi Grew'a Türkiye'nin de bu paktta yer alması yönündeki düşüncesini iletmiştir (Armaoğlu, 1991). Grew, Türkiye-ABD ilişkilerinde gelişme sağlanması, Türkiye'deki ABD nezdinde prestijinin artmasına yardımcı olacak bu pakta Türkiye'nin katılması için çalışmalara başlamıştır. Pakt, ABD Senatosu'nda 16 Ocak 1929 tarihinde, TBMM ise 19 Ocak'ta tarihinde onaylanmıştır (Dilek, 2013).

2.4.2.5. Karşılıklı Ziyaretler

Türk-Amerikan ilişkilerindeki yakınlaşma, karşılıklı ziyaretlerle güçlendirilmiştir. Büyükelçi Grew, ABD ile ticari ilişkileri geliştirmek ve ABD'den kredi almasını sağlayabilmek amacıyla Türkiye'den ABD'ye bir heyet gönderilmesini önermiştir. Bunun üzerine ABD Ticaret Bakanı Julius Kelin 1930'un Kasım'ında Türkiye'ye gelerek Atatürk ve İsmet İnönü ile görüşmüştür. Yapılan görüşmelerde ABD'nin Türkiye'ye kredi vermesi ve Türk heyetinin ABD'yi ziyaret etmesi üzerinde durulmuştur. 23 Ekim 1931 tarihinde Şükrü Saraçoğlu'nun başkanlığındaki bir heyet New York'a giderek iş ilişkilerini ve Türkiye'nin pamuk endüstrisini geliştirmek ve Türkiye'ye kredi sağlamak amacıyla temaslarda bulunmuştur. Şükrü Saraçoğlu birçok sanayi kuruluşunu ziyaret edip, sermayedarlar ile görüşme yapmıştır. Her ne kadar sermaye bulmakta başarılı olunmasa da daha sonra Şükrü Saraçoğlu'nun Türkiye ye döndüğünde yazdığı rapor sayesinde ülkede pamuk sanayinin kuruluşunun temeli atılmıştır (Arslan, 2017, s. 76-77). İki ülke arasında yapılan bir diğer ziyaret, 1932'de ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur tarafından Türkiye'ye yapılan ziyarettir. General Mac Arthur, SSCB'ni çevreleme politikasının gereği çerçevesinde 1932'nin Eylül'ünde Polonya, Romanya, Çekoslovakya ve Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 25 Eylül 1932 tarihinde Dacya adlı gemiyle İstanbul'a gelen Mac Arthur, 26 Eylül'de Ankara'ya gelmiş, buradaki temaslarından sonra 27 Eylül'de İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda Mustafa Kemal Paşa'yla Avrupa'nın geleceği ve olası bir savaşta devletlerin hangi pozisyonları alacağı görüşülmüştür. General, 28 Eylül 1932 tarihinde Türkiye'den ayrılmıştır (Erdoğan, 2021).

2.4.2.6. 1934 Suçluların İadesi ve Karşılıklı Taleplerin Düzenlenmesi Anlaşmaları

İki ülke arasında 1934'te Amerikalı ve Türk suçluların iadesiyle ilgili bir başka anlaşma imzalanmıştır. İlk kez Türk-Amerikan Lozan Anlaşması sürecinde gündeme gelen suçluların iadesi konusu sonuçlanmayınca, Aras ile Grew arasında görüşmeler devam etmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Grew'dan, ABD'nin bu anlaşmayı onaylaması halinde, Türkiye'nin nasıl bir tutum takınacağını öğrenmesini istemiştir. Türk tarafı, anlaşmada bazı değişiklikler yapılması halinde anlaşmayı imzalayacağını bildirmiştir. Türkiye, iade kapsamına girecek suçların listelenmesine gerek görmezken; gözaltı, tutuklama ve sevk işlemlerinin iade talebinde bulunan ülke tarafından yapılmasını

istemekteydi. Bu istekler, ABD tarafından kabul edilmeyince görüşmeler kesilmiştir. Ancak Türkiye'nin Amerikan tezinde yer alan iki talebi kabul edeceğini bildirmesiyle görüşmeler yeniden başlamıştır. Anlaşma, 5 Şubat 1934 tarihinde Amerikan Senatosu tarafından, 2 Nisan 1934 tarihinde de TBMM tarafından onaylanmıştır (Erdoğan, 2021).

Amerikalı bazı kişi ve şirketlerin I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda 1914-1922 yıllarında Türkiye'de gördükleri zararların karşılanmasını istemeleri sebebiyle ortaya çıkan Tazminat Talepleri Sorunu, ABD ile Türkiye arasında "*Mütekabil Metalibin Tesviyesine Dair İtilafname (Karşılıklı Taleplerin Düzenlenmesine dair Anlaşma)*" imzalanarak aşılmıştır. Amerikan şirketlerinden ve vatandaşlarından bazıları süreçte Türkiye'nin askeri ve sivil makamlarının, bedelini ödemeden bazı mülklerine zarar verdiklerini, el koyduklarını iddia etmiştir. Anlaşmayı Türkiye'den Tevfik Rüştü Aras, ABD'den Fred Nielsen 25 Ekim 1934'te imzalamıştır. Antlaşmaya göre Türkiye, savaşta zarar gören Amerikan vatandaşlarına 1,3 milyon dolar ödeme yapacaktı. Ödeme planı 13 taksit şeklinde her yıl 100 bin dolar şeklinde düzenlenirken, ilk taksit ödemesi TBMM'nin bu anlaşmayı onaylanmasını takiben 1 Haziran 1936'da yapılması kararlaştırılmıştır. (FRUS, 1934) İki ülkenin Türk-Lozan Anlaşması görüşmelerinde ele aldığı bu konu, 1934'te çözüme kavuşturulmuştur. 25 Ekim 1934'te imzalanan anlaşmayla ABD, Türkiye'den tazminat taleplerini ödeyeceğine dair teminat almıştır. Türk Hükümetinin de ABD'den tazminat talepleri olmuştur. Tazminatla ilgili bazı fedakârlıklar yapan iki devlet, anlaşmaya giderek sorunu çözüme kavuşturmuştur (Çiçek, 2010).

2.4.3.Boğazlar Sorunu& Montrö Anlaşması

ABD ile Türkiye arasında sürekli gündemde kalan bir diğer konu da Boğazlar sorunudur. İki ülkenin 17 Şubat 1927'de imzaladığı geçici anlaşmanın (Modus Vivendi) 3, maddesi ile ABD, serbest geçiş hakkını elde etmiştir. 1929'da Türkiye ile ABD arasında imzalanan Türk-Amerikan Ticaret ve Denizcilik Anlaşması'na göre de Türk sularında seyreden ABD bandıralı gemiler, bazı istisnalar hariç, Türk gemileriyle aynı haklara sahip olmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 2021). 1930'dan itibaren Doğu Akdeniz'e yayılma planları yapan İtalya'nın yayılmacı girişimleri Boğazların önemini arttırdığı gibi, Türkiye'yi de endişelendirmiştir. Türkiye, 1933'ün Mayıs'ında yapılan Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda Boğazlarda yeni bir düzenlemeye gidilmesi ve Boğazların silahlandırılması talebini dile getirmiştir. ABD Türkiye ile arasındaki sorunları çözme düşüncesiyle, Türkiye'nin Boğazlara ilişkin güvenlik endişelerine bilerek, Türkiye

Büyükelçisi Skinner'dan, 27 Ekim 1934'te Tevfik Rüştü Aras'ın Boğazlar Sözleşmesi'nin iki devlet arasında imzalanmasıyla ilgili yaklaşımını öğrenmesini istemiştir. Aras, ABD'nin Boğazların iki ülkenin savunmasını kabul etmesi halinde, Türkiye'nin Boğazlar Sözleşmesini kabul edeceğini bildirmiş, ancak ABD, dış politika anlayışı çerçevesinde bu sorumluluğu almayı reddetmiştir (Arslan, 2018).

Dünyanın yeni bir savaşın eşiğine geldiği yıllarda Boğazlar konusunda Türkiye'nin, güvenlik kaygıları artmış ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin taraflarını, 10 Nisan 1936 tarihinde toplantıya davet etmiştir. Bu davet üzerine Lozan Barış Anlaşması'na müdahil devletler, Boğazlar konusunu yeniden görüşmek amacıyla 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montrö kentinde bir araya gelmiştir. Bu toplantıda ABD, gözlemci olarak dahi bulunmamıştır. Buna karşın 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan ve 9 Kasım 1936 tarihinde yürürlüğe giren anlaşmayla; Boğazlardan ticari ve transit geçişleri onaylayan, savaş gemilerinin geçişlerine sınırlamalar getiren, Boğazlar üzerinde Karadeniz'e kıyısı olanlara ayrıcalıklar tanıyan, Boğazlar Komisyonu'nun yetkilerini sonlandıran bu anlaşmayı imzalamıştır (Arslan, 2018)

ABD, Türkiye'yle ticari ilişkilerini geliştirmek amacıyla 29 Mart 1938 tarihinde yeni müzakereler başlatmıştır. Tütün ve kilimle ilgili gümrük vergileri, iki ülke temsilcileri arasındaki temel anlaşmazlık konusu olmuştur. ABD, bu iki üründe de vergilerin indirilmesi talebinde bulunmuş ve bu talep, 13 Aralık 1938 tarihinde Türk hükümetince kabul edilmiştir. İki devlet arasında 1 Nisan 1939'da yapılan ticaret anlaşmasıyla ABD, "*en ziyade müsaadeye mazhar devlet*" olma statünü korumuştur.

Atatürk döneminde Türkiye-ABD diplomatik ilişkileri, Amerikan Senatosu'nda Amerikan-Türk Lozan Barış Anlaşması'nın onaylanmamasından dolayı resmi olarak başlanmasında sıkıntı yaşanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra siyasi ve iktisadi sorunları çözme yolunda adımlar atan Türkiye, ABD ile ilişkilerini geçici anlaşmalarla devam ettirmiştir. Ermeni meselesi hakkında Amerika'da oldukça aktif olan Ermeni lobilerinin faaliyetleri, Türkiye'de eğitim veren Amerikan okulları ve okullar tarafından yapılan misyonerlik faaliyetleri; iki devletin ilişkilerinde etkili olmuş ve sorunlar yaşamalarına yol açmıştır. Bu dönemde uyruk, yerleşim, ikamet, tazminat, suçluların iadesi gibi ilgili konular belli ölçüde çözüme bağlanmıştır. Siyasi ortamın sürekli gelişimi ve değişimi, Türkiye'nin günden güne bölgesinde güçlü hale gelmesi ve ABD'nin

Türkiye'yi stratejik ortak olarak görmesi, sorunların çözümlenmesi noktasında önemli rol oynamıştır.

BÖLÜM 3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

İkinci Dünya Savaşı; 1939 yılında başlamış, altı yıl sürmüş, 70 milyondan fazla insan savaş sırasında hayatını kaybetmiş ve insanlık tarihinde en kanlı savaş olarak yerini almıştır. Savaşa; İngiltere, Sovyetler Birliği, ABD, Çin, Fransa, müttefik devletler olarak, Almanya, İtalya ve Japonya; Mihver Devletler olarak katılmıştır (Rusya Tarihi, 2021). 100 milyondan fazla asker savaşa katılmış, dünya tarihindeki en büyük savaştır. Savaşa dahil olan büyük güçler tüm ekonomik, endüstriyel ve bilimsel güçlerini seferber etmiş, sivil ya da askeri kaynak farklılığı gözetmeksizin bu savaş için kullanmıştır. Nükleer silahların kullanıldığı ve soykırım gibi kitlesel sivil ölümlerin gerçekleştirildiği tek savaştır.

İkinci Dünya Savaşının başlangıcı, kimi tarihçilere göre 1937 yılında Japonya'nın Çin'i işgali ile başladığı söylense de genel kanı, Almanya'nın 1939 yılında Polonya'yı işgal etmesi ile başlamıştır. Almanya, SSCB ile imzaladığı saldırmazlık paktından sonra, Polonya'ya olan baskısını arttırmıştır. 29-30 Ağustos 1939 tarihlerinde Dantzing serbest kentinin Almanya'ya bırakılmasını, Koridor bölgesinin geleceğini belirlemek için de halk oylamasına (plebisit) gidilmesini, seferberliğe son verilmesini ve bu konularda görüşme yapmak üzere bir Polonya temsilcisinin 30 Ağustos 1939'da Berlin'de hazır olmasını istemiştir. Polonya, söz konusu istekleri kabul etmiş ancak istenilen tarihte temsilcisini Berlin'e göndermemiştir. Bunun üzerine Almanya'nın harekete geçmesiyle Alman birlikleri, 1 Eylül 1939 tarihinde savaş ilan etmeden Polonya topraklarına girmeye başlamıştır. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere, Almanya'dan işgale son vermesini ve birliklerini Polonya'dan çekmesini istemiştir. Fakat buna bir karşılık alamayınca, bir bakıma zorunlu olarak 3 Eylül 1939 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etmişlerdir (Akalın, 2003, s. 31). Böylece dünya üzerinde altı yıl devam edecek olan İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.

3.1. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye, dış politikada "ne pahasına olursa olsun savaş dışı kalmak" olarak özetlenebilecek bir stratejiyi izlemiştir (Altuğ, 1992). Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın son yılına kadar savaş dışı kalsa da savaş süresince tarafsız

kalmamış, müttefik devletlerden İngiltere ve Fransa ile ittifak imzalamıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Türk yöneticiler Birinci Dünya Savaşını tecrübe ettikleri, Osmanlı Devleti'ni savaşa dahil olup yıkılmasını sağlayan nedenleri iyi bildikleri için Türkiye'yi bu savaşa sokmamışlardır. Yöneticilerin başarısı Türkiye'yi, savaş sonunda ortaya çıkan büyük yıkıntılar, can kayıpları ve ekonomik çöküşlerden korumuştur. Türk devlet adamlarının savaştan kaçınmalarının bir başka sebebi de Atatürk'ün geleneğinden giderek, tedbirli ve barışçı bir dış politika sürdürme isteğidir. Gerçekten, savaşa girilecekse devletin nasıl, nerede ve ne zaman gireceğini kendisinin saptaması, dış politikanın ve savaştaki başarının temel gereğidir. Türkiye savaş sırasında gidişata göre savaşan taraflar tarafından sıkıştırılmış ve baskı altında tutulmuştur. Mihver devletlerinin savaş üstünlüğünü ellerinde bulundurdukları ve Avrupa kıtasının dışına çıkmak istedikleri 1939-1942 döneminde Türkiye savaş dışı durumu ile Orta Doğu'ya doğru ilerlemeyi engellemiş ve Mihver Devletleri tarafından baskı altında kalmıştır. Savaşın genel akışının değişip Müttefik devletlerin savaş üstünlüğünü ellerine geçirdikleri ve dolayısıyla Avrupa içine girmek için mücadele verdikleri 1943-1945 döneminde ise Türkiye'nin savaş dışı durumunu bu kez Müttefik devletlerin işine gelmemiş, bu dönemde Türkiye üzerinde baskıyı Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği yapmışlardır (Sander, 2000, s. 132-133).

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye-ABD ilişkileri savaş sırasında da tıpkı savaştan önceki gibi çok sıkı değildir. Savaşın ilk döneminde tarafsız kalmaya gayret eden ancak başından itibaren İngiltere'ye yakın bir politik tutum takınan ABD, Nazi saldırılarına karşı Balkan devletlerinin direncinin artmasını sağlamak için, Albay William Danovan'ı Balkanlar ve Ortadoğu ülkelerine göndermiştir. Danovan, Balkan ülkelerinde Nazi karşıtı bir birlik kurmakla görevlendirilmiştir. 1 Şubat 1941'te Ankara'yı ziyaret eden Danovan, ABD'nin Mihver devletlerinin savaşı kazanmasını engelleyeceğini, en sonunda ABD'nin savaşa katılacağını ifade ederek Ankara'ya moral vermiştir (Gönlübol, 1989, s. 161).

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye dış politika, Batı ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde dengeli olmaya çalışmıştır. Fakat Sovyetler Birliği ile ilişkilerde bir sonuca varamamış, Sovyetlerin Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalaması, diğer devletler gibi Türkiye'yi de korkutmuş ve telaşlandırmıştır. Türkiye mesafe gözeterek, İkinci Dünya Savaşı taraflarıyla devamlı diyalog içinde bulunmuştur.

3.2.Amerika'nın İkinci Dünya Savaşında Durumu

ABD İkinci Dünya savaşı başlangıcında "tarafsızlık politikası" gütmüş, Başkan Roosevelt savaş çıkınca bir demeç verip, Amerikalılardan tarafsız kalmalarını istemişti. Aslında Amerikan kamuoyu, Hitler'in totaliter rejimi, saldırı politikası, Yahudilere karşı acımasız tutumundan dolayı Almanya'ya karşı tutum almıştı. Fakat sadece Hitler Almanya'sına karşı olan bu tutum savaşa girmek için yeterli değildi. Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan soruşturmalarda, Amerika'nın savaşa girmesinde bazı silah fabrikalarının ve özel girişimlerinin payı olduğu anlaşılmıştı. Amerikan Hükümeti bu yüzden, tarafsızlık yasaları çıkarmış, Amerika'dan savaş malzemesi ihraç edilmesini yasaklamış ve Avrupa siyasetine kesinlikle müdahil olmama kararı almıştı. Tüm bu nedenlerden ABD yeni çıkan savaşa mesafeli duruyordu.

Lakin Almanya, savaşta üstün ve tehlikeli bir hal alınca, ABD tarafsızlık yasalarını gözden geçirip değiştirmek zorunda kaldı. Yasalar değiştiği takdirde, bu durumdan Almanya yararlanabilirdi. Fakat İngiltere Atlas Okyanusu'na hâkim olduğundan, Almanya'nın Amerika'dan savaş malzemesi alması mümkün değildi. Yasada yapılan değişiklik ile, 4 Kasım 1939'da savaş malzemesinin satışını serbest yapıp, parasının peşin ödenmesi ve Amerikan gemisi ile taşınmaması koşuluyla, her devlet kendi imkânları ile bu malzemeyi almakta serbest bırakılıyordu. Bu değişiklikte en çok İngiltere'nin işine yarıyordu. Fransa'nın savaşta yenilgisiyle, İngiltere'ye daha çok yardım gerektiği için, ABD'nin sadece tarafsızlık yasalarını değiştirmesi yeterli olmayıp, ayrıca İngiltere ye para ve silah yardımı yapması da gerekiyordu.

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na dahil olması, 1937-1941 yıllarında ABD ile Japonya arasındaki mücadelenin şiddetlenmesiyle olmuştu. Japonya'nın 1937'de Çin'i istila etme sürecinde ABD, Japonya'nın Çin'deki menfaatlerini ihlal ettiğini iddia etmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD ile Japonya arasında ilişkiler daha da kötüleşmişti (Armaoğlu, 2009, s. 463-64). Japonlar Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Pasifikte ABD ve İngiltere'nin baskısı altında kalmış ve bu baskıyı kırmak için; 1931 yılında Mançurya'ya saldırıp, burada uydu bir devlet kurmuşlardı. Japonlar 1937 yılında Çin'e saldırmış, tüm Uzak Doğuyu Japonya'nın "ortak refah alanı" olarak tanımlamak istemişlerdi (Sander, 2000, s. 147).

Çin'e saldırdıklarında büyük bir direniş ile karşılaşmışlar, ancak bazı limanları ele geçirmişlerdi. Çin, Amerika'dan yardım ve destek aldığı için, ülkenin içlerine çekilerek güçlü bir direnme örgütlemişti. İkinci Dünya Savaşı çıktığında Japonya, Çin bataklığında bulunuyor ve savaşın getirdiği şartlar ile bu bataklıktan kurtulacağını düşünmekteydi. Japonya'ya göre; İngiltere ve Fransa Avrupa'da savaştıkları için Amerika yalnız kalınca Çin'i desteklemekten vazgeçecek, Roosevelt eninde sonunda Japonya'nın Çin üzerindeki üstünlüğünü tanıyacaktı. Roosevelt ise tam aksini düşünüp, Japonya'nın Amerikan baskısı ile saldırı politikasını bırakmasını istiyordu. Ayrıca "*27 Eylül 1940'ta Japonya'nın, Almanya ve İtalya ile Üçlü Pakt* "konusunda anlaşmaya varması da ABD'nin tepkisini çekmişti. Bu ittifakla Japonya, ABD'nin İngiltere'nin yanında yer almasına engel olmak istemişti. Fakat ABD, buna tam tersi yönde bir tepki vermiş, bu ittifaka karşı, İngiltere ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştı. 1940 yılına gelindiğinde Pasifik üzerinde bir hakimiyet kurmak isteyen Japonya hızla güneye saldırmaya başlamış, Hainan adasını ele geçirip, Singapur, Hindiçini, Endonezya ve Filipinler'e yaklaşmıştı.

Roosevelt, Japon yayılmasına engellemek için uygulamakta olduğu petrol ambargosunu daha da sıkılaştırmıştı (Sander, 2000, s. 148) Bu ambargo iki ülke arasında gerginliği artırdı. Japonya Amerika'ya geçici bir anlaşma önerdi fakat Amerika bunu reddetti. Japon yönetimi, Almanya'nın SSCB'de ilerlemesinden ve Pasifik'te Anglo-Saksonların zayıf durumda olmasından cesaret alarak, hep özlem duyduğu Büyük Pasifik İmparatorluğu'nu kurmak amacıyla harekete geçerek, Hawaii Adalarında Pearl Harbour'da bulunan ABD Pasifik donanmasına 7 Aralık 1941 tarihinde 6 uçak gemisinden kalkan 360 uçakla saldırdı. Aynı gün Amerika'nın irili ufaklı 14 savaş gemisi, 350 uçağı yok edilmiş ve 3600 askerle 100 sivil öldürülmüştü. Bu saldırı sonucunda, Amerika'nın Pasifik donanmasıyla hava filosunun büyük bir bölümü yok olmuştu (Armaoğlu, Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri, 1991). Bu saldırı sonrasında Amerika'da İkinci Dünya Savaşı'nın içine çekilmişti. Dünyanın değişik bölgelerindeki devletler de içinde yer aldıkları bloklarla hareket ederek birbirleri ile savaşa girmişlerdi. Bunun sonucunda, tam anlamıyla bir "dünya savaşı" başlamıştı (Armaoğlu, 2009, s. 465).

Sovyetler Birliği'nin savaşa girmesi ve Amerika'nın savaşın içine çekilmesi, daha önce Almanya ile tek başına mücadele etmek zorunda kalan İngiltere'yi rahatlatmış ve takip eden süreçte 1942 Ocak ayında Churchill Amerika'ya gitmiş Birleşmiş Milletler

İttifakı da böylece kurulmuştu. İttifaka Amerika, İngiltere ve daha sonra Sovyetler Birliği'nden başka 22 devlet daha katılmıştı. Fakat o tarihte ittifaka katılan Belçika, Hollanda, Yugoslavya, Norveç Polonya gibi bazı devletlerin hükümetleri Londra'ya sığınmışlar, ittifaka girmeleri yalnızca bir şekli şartı yerine getirmek olmuştu. İttifakın amacı; Mihver devletlerine karşı hep birlikte tüm güçleriyle savaşmak ve savaş sonrası dünya düzenini belirleyecek olan barış konferansında yer alabilmekti. Bu konferansa katılabilmek için Birleşmiş Milletler İttifakına katılmak ve Mihver devletlerine savaş açmak gerekiyordu. 1945 yılında Türkiye'de bu konferansa katılıp Birleşmiş Milletler 'in kurucu üyeleri arasına girebilmek için, Birleşmiş Milletler İttifakına katılarak Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir (Sander, 2000, s. 152).

Birleşmiş Milletler İttifakı; Amerika ve İngiltere arasındaki ilişkiyi, yalnızca askeri değil aynı zamanda ekonomik yardımlar ile iki ülke arasındaki bağları çok güçlendirmişti. Bu nedenle İngiltere, Ödünç Verme ve Kiralama Yardımın da en büyük payı alan ülkeydi (Sander, 2000, s. 153).

1943'ten itibaren savaşta durum, Müttefikler lehine değişmeye başlayınca bir an önce savaşı sonlandırmak ve savaştan sonra oluşabilecek yeni düzenin temel ilkelerini belirlemek amacıyla Müttefikler sık sık bir araya gelmeye başlamıştı. Birbiri ardına konferanslar düzenleyen Müttefik Devletler, aralarındaki sorunları da incelerken hemen hemen bütün konferanslarda Türkiye'nin durumu da görüşülmüştü (Armaoğlu, 2009, s. 475). Almanlara karşı ikinci bir cephe açmanın ve SSCB'ye yardımın geçiş güzergahı olarak belirlenen Türkiye'nin "savaşa dâhil edilmesi" görüşmelerin tamamında gündeme alınan maddelerden biri olmuştu. Churchill, 30 Ocak 1943'te bu kapsamda Türkiye'ye gelerek Adana'da bir trende iki gün boyunca İnönü ile görüşmüştü. Bu görüşmelerde Türkiye'nin silah ve teçhizat bakımından desteklenerek savaşta yer alması gerektiği; bundan sonra ABD ve İngiltere'nin büyük oranda yardımlar yapacakları ifade edilmişti. Türkiye ise SSCB'nin Balkan politikalarından duyduğu endişeden söz etmiş, bu süreçte yeterli oranda askeri yardım almayı ön şart olarak Müttefiklerin önüne koymuştu (Deringil, 1994, s. 191). Savaşa girmeye niyeti olmayan Türkiye, savaş sürecinde bir "denge politikası" izleyerek, SSCB'ye karşı korunabilmek için askeri malzeme ihtiyaçlarını gidermek derdindeydi.

3.2.1. ABD Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu

Amerika Hitlere karşı savaşanlara yardım etmek amacıyla, 1941 yılında Başkan Roosevelt'in önerisiyle "*Ödünç Verme ve Kiralama Yasası"* 11 Mart 1941'de Senato'dan geçerek savaş sonuna kadar yürürlükte kalmıştır. Bu kanuna göre ABD, güvenliği tehlike altında olan ve talep eden her ülkeye yiyecek ve savaş malzemesi dahil her türlü yardımı yapacaktı. Yardımın ne şekilde geriye ödeneceğine savaştan sonra karar verilecekti. ABD, Birinci Dünya Savaşı'nda yine Avrupa'ya yardım etmiş, ama verdiklerini faiziyle geri istemişti. Amerika iki savaş arası dönemde çıkardığı tarafsızlık yasaları nedeniyle, hemen borcun ödemesini şekillendirip istemiyordu. Amerika'nın büyük ölçüde İngiltere'ye yardım etmesinin asıl nedeni; Fransa savaşta düşmüş, İngiltere eskisi kadar olmasa da deniz gücü olarak Avrupa'da üstün durumda kalmıştı. ABD güvenliğini büyük ölçüde İngiliz deniz gücüne bağladığından, İngiltere Almanya ile bir anlaşma yaparsa ya da yenilirse, Amerika için İngiltere'nin koruyuculuğu ortadan kalkacaktı. Bu yüzden toplamda 50 milyar dolar olan bu yardımdaki en büyük pay 31 milyar USD olarak İngiltere'ye yapılmıştı. Geri kalan paydan 11 milyar doları Sovyetler Birliği'ne, 3 milyar USD Fransa'ya ve 1,5 milyar USD Çin'e verilmişti (Sander, 2000)."

Savaş boyunca Türkiye aslında tarafsız olmamış, "*19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa ile üçlü ittifak antlaşmasını imzalayarak"* İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Batı ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Üçlü ittifaka dayanarak Türkiye'nin talep ettiği silah yardımına İngiltere cevap verememiş, bu konuyu ABD2ye iletmiştir. ABD "*Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'na*" dayalı olarak, İngiltere üzerinden Türkiye'ye silah yardımı yapmaya başlamıştır. Almanya'nın Türkiye sınırına dayanması üzerine iki ateş arasında kalmamak için Türkiye 18 Haziran 1941'de Almanya ile saldırmazlık paktı imzalamıştır. Türkiye'nin Almanya ile saldırmazlık paktı imzalaması İngiliz ve Fransızlardan daha çok Amerikalıları kızdırmış, Amerika'nın tepkisi Türkiye'ye olan yardımı kesmek olmuştur (Akalın, 2003, s. 164). Bu kesinti uzun sürmemiştir. ABD Başkanı Roosevelt, ABD açısından Türkiye'nin savunmasının da önemli olduğunu ifade ederek, Türkiye'nin kendilerine yakın politikalar izlemesi için bir ay sonra yardımı tekrar başlatmıştır (Ülman, 1961, s. 35). Türkiye, 4 Aralık 1941'de çıkarılan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'ndan 1942 yılından itibaren faydalanmaya başlamıştır (Gönlübol, 1989, s. 168).

3.3. Savaşın Yürütülmesine ilişkin Müttefik Devletler Konferansları

3.3.1. Atlantik Demeci

10 Ağustos 1941'de Churchill ile Roosevelt Atlas Okyanusu'nda bir zırhlıda bir araya gelip, savaştan sonra yeryüzünü nasıl düzenleyeceklerine ait sekiz maddelik Atlantik Demecini yayınlamışlardır. Bu demeç, bir bakıma Wilson'un 14 prensibine benzemekle beraber, aralarındaki en önemli fark Atlantik Demecinin, Amerika daha savaşa girmeden önce yayınlamasıdır. Bu demeçle Amerika'nın tarafsızlık politikasını bıraktığı açıkça ortaya çıkmıştır. Demecin maddeleri özetle şöyledir;

i.*Savaştan sonra toprak kazanılmayacak,*

ii. *İlgili halkın onayı alınmadan toprak değişikliği yapılmayacak,*

iii*. Uluslar kendi geleceklerini kendileri sağlayacaklar (self determination),*

iv. *Uluslararası iş birliği gerçekleştirip geliştirilecek,*

v. *Temel hammaddelerden eşit biçimde yararlanılacak.*

vi. *İnsanlar korku ve açlıktan kurtarılacak*

vii*. Açık denizlerde ticaret serbestliği olacak*

viii. *Mihver devletleri silahtan arındırılıp, savaştan sonra topyekûn silahsızlanmaya gidilecek (Diplomacy, 1941)"*

Bu maddeler daha sonra Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın içinde de yer almış olup, tüm bu bahsi geçen maddelerin hemen hemen hepsi ABD ve İngiltere'nin dış politika uygulamalarında ütopik olarak kalmıştır. O günlerde bunalan halkı rahatlatmak için bu demecin verildiği düşünülmektedir (Sander, 2000).

3.3.2.Birleşmiş Milletler İttifakı

Sovyetler Birliği'nin savaşa girmesinden sonra Amerika'nın savaşın içine çekilmesi, İngiltere'yi rahatlatmış, 1942 yılının Ocak ayında Churchill'in Amerika'ya gitmesiyle Birleşmiş Milletler İttifakı kurulmuştu. Bu ittifaka Amerika, İngiltere ve daha sonra Sovyetler Birliği'nden başka 22 devlet daha katıldı. İttifakın amacı; devletlerin birleşerek Mihver devletlerine tüm güçleriyle savaşmaları ve savaş sonunda dünya düzeninin oluşturulacağı konferansa katılabilmekti. Bu ittifaka katılan bazı devletlerin hükümetleri Belçika, Hollanda Yugoslavya, Norveç, Polonya gibi Londra'da mülteci

durumundaydılar ve şeklen ittifaka katılmışlardı. Bu ittifakın devamı olarak, yeni barış örgütünün tartışılacağı San Francisco Konferansına katılabilmek için Mihver Devletlerine savaş açmak gerekiyordu.

1942 yılında Birleşmiş Milletler İttifakı ABD ve İngiltere arasındaki ilişkileri sıkı bağlarla güçlendirmiş, bu güçlü ortaklık sadece askeri alanda kalmayıp aynı zamanda ekonomik bir ortaklık şeklini de almıştı. "*Ödünç Verme ve Kiralama Yardımından"* aslan payını İngiltere'nin almasının en büyük nedenlerinden biri de (Deringil, 1994)bu ortaklıktı.

1943-1945 yıllarında liderler ya da Dışişleri Bakanları düzeyinde toplantılar yapan Müttefik Devletler, savaşın sorunlarını ve savaş sonrası kurulacak düzeni görüşmüşlerdir. 1943 yılının Ocak ayında yapılan Kazablanka Konferansı'ndan nihai kararlara imza atılan Potsdam Konferansı'na kadar bütün konferanslarda Türkiye, özellikle Boğazlar konusunda ele alınmıştır. Özellikle İngiltere, SSCB ile aynı safta savaşa girdikten sonra Alman ordusunun güney cephesini vurmak amacıyla yeni bir ulaşım hattı açmaya karar vermiş ve Türkiye'nin boğazları ile hava üsleri, İngiltere'nin sözü edilen amaçla kullanmak istediği noktalar haline gelmiştir (Akalın, 2003, s. 167).

3.3.3. Kazablanka Konferansı

Atlantik ve Birleşmiş Milletler demeçlerinden sonra; üçüncü barış konferansı 14 Ocak 1943'te Fas'ın Kazablanka şehrinde yapılmıştır. İngiltere Başbakanı Churchill ile ABD Başkanı Roosevelt arasında gerçekleşmiş, daha sonra bu iki devlet adamına Fas Sultanı ve Fransız Cumhurbaşkanı de Gaulle de katılmıştır (Sander, 2000, s. 170). Bu konferansta SSCB'nin çok önem verdiği ikinci cephe konusu ve Almanya ve İtalya'nın teslim koşulları üzerinde durulmuştur. Burada Türkiye'nin savaşa dahil edilmesine yönelik yapılacak hazırlıklar da konuşulmuştur.

Roosevelt ve Churchill arasında yapılan Kazablanka Konferansı'nda, İngiltere'nin Türkiye'yi müttefikler tarafında savaşa dahil etmesi gerektiği üzerinde anlaşmaya varıldıktan sonra, Winston Churchill Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'na dahil etme teşebbüslerini başlatmıştır (Hale, 2003, s. 92). Almanya'dan kayıtsız şartsız teslim olmasını talep etme fikrine karşı çıkan Türkiye, Kazablanka kararlarının onları İngiliz nüfuzu altına alması fikrinden rahatsız olmuşlardır (Türkaya, 1965, s. 87) İnönü 30-31 Ocak 1943'te Adana yakınlarında duran bir trende Winston Churchill ile görüşme

yapmayı kabul etmiştir. İki gün süren görüşmelerde İnönü'nün asıl amacı; Türkiye'yi Mihver karşısında savaşa sokmadan olabildiğince çok savaş malzemesi temin etmek ve Churchill'i Stalin'in savaş sonrası niyetlerinden haberdar etmektir.

Winston Churchill Türkiye'de bulunan hava üslerinin İngiltere Hava Kuvvetleri için hazır bulundurulmasını teklif ettiğinde İnönü, "Almanya'nın yenilgisiyle, Rusya'nın Avrupa'da hâkim kuvvet olmasının mümkün olduğu" ve "Türk ordusunun savaşmak için teçhizatlandırılması gereği" üzerinde durmuş, Almanya'nın boğazlardan geçebileceğini, İstanbul'da ve Türkiye'de bulunan birkaç sanayi bölgesini yok ederek tepki verebileceğini söylemiştir (Hale, 2003, s. 93). Almanya karşısında savaşa girmenin Türkiye'yi SSCB'ye karşı zayıflatmasından endişe duyulduğu için, Churchill'in teklifleri ikna edici olamamıştır. İngiltere'nin Türkiye'den acil bir yükümlülük yerine getirmesini istememesi, ama Türkiye'nin Romanya Petrol Hatlarını, 12 Adaya ve Girit'e saldırı düzenlemek maksadıyla Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin hava üslerini kullanmasına izin vermesi konusunda yeniden görüşülmesi ve bölgede anarşi olayları meydana gelirse, Türkiye'nin Balkanlara müdahale etmesi konularında anlaşmaya varılmıştı. Anlaşmada verilen en açık taahhüt ise Türkiye'ye acil silah aktarım yapılması ve altyapı desteği sağlanmasıydı (Hale, 2003, s. 93). Churchill'in Türkiye'nin savaşa katılması için İnönü'yü ikna etme çabaları sonuçlanmamış, İngiltere bu görüşmeden istediklerini alamamıştır (Armaoğlu, 2009, s. 503).

3.4. Savaş Sonu Düzenine İlişkin Müttefik Devletler Anlaşmaları

Moskova Konferansı ABD, İngiltere, SSCB ve Çin Dışişleri Bakanları düzeyinde yapılmıştır. Bir yıl önce Stalin Hitler'e barış önerisinde bulunduğundan dolayı, Müttefikler arası kuşkuların giderilmesi için SSCB, Almanya'ya karşı zafer elde edilene kadar savaşacağına dair güvence vermiştir. Ayrıca SSCB, Milletler Cemiyeti[3] saygınlığını yitirdiğinden savaştan sonra yeni kurulacak uluslararası örgüte de gireceğini beyan etmiştir. Moskova Konferansı'nda Türkiye hakkında da konuşulmuş fakat Müttefikler arasında bir görüş birliği sağlanamamıştır. SSCB, Sovyet ilerlemesini

[3]Milletler Cemiyeti I. Dünya savaşından sonra 10 Ocak 1920 yılında uluslararası barışın temini için kurulmuştu. Milletler Cemiyeti, günümüzdeki Birleşmiş Milletler 'in temeli sayılabilecek bir organizasyon olup, amacı; ülkeler arasında yaşanabilecek sorunları barışçı yollarla çözmekti. Bir süre çalıştı; fakat barışı temin edecek ve sürekliliğini sağlayacak uluslararası anlayışın yetersiz olmasından dolayı fazla bir varlık gösteremedi.

kolaylaştırmak açısından Türkiye'nin mutlaka savaşa girmesini talep etmiş ve hatta bunun bir yaptırım şeklinde olmasında ısrarcı olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin uyumlu davranmaması halinde savaş malzemesi verilmemesini de istemiştir ABD ve İngiltere bu görüşleri reddedip Türkiye'nin müttefiklere hava üssü ve ulaşım kolaylığı sağlamasının daha faydalı olacağını belirtmişlerdir (Sander, 2000).

Kahire Konferansı sürecinde Türkiye'nin ABD ve İngiltere ile ilişkileri daha da artmıştı. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Kahire'de Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile görüşmüştü. Eden'in yıl sonuna kadar Türkiye'nin savaşa katılması ve hava üslerini açması isteğini, Menemencioğlu kesin bir dille reddetmişti. 1943 yılında konferanslar yapılırken, savaş sürmüş, 1944 yılıysa, Türkiye'nin müttefiklerle bazı gerginlikler yaşadığı bir dönem olmuştu. Türkiye'nin silah ve teçhizat yardımı almadıkça savaşa girmemek konusundaki kararlı tavrını çözmek amacıyla Türk ve İngiliz askeri heyetleri, 1944 yılının Ocak ve Şubat aylarında Ankara'da görüşmeler yapmıştı. İngilizler; Ankara'nın çok şey istediğini, bu istekler karşılansa bile, sevkiyatının aylar sürebileceğini ifade ederek görüşmeler Şubat ayında sonlandırılmıştı. Böylece Türkiye savaşın bir şekilde dışında kalmıştı (Armaoğlu, 2009, s. 503). Askeri görüşmelerin bir sonuca ulaşmaması, Türkiye ile ABD ve İngiltere ilişkilerini olumsuz etkilemişti.1944 yılının Şubat'ında Türkiye ile ilişkilerini durduran İngiltere, ABD'den de aynı davranışı sergilemesini istemiştir. Nihayet ABD de 1944 yılının baharından itibaren İngiltere'nin izinden giderek Türkiye'ye yaptığı yardımları kesmişti (Oran, 2001, s. 387)

Türkiye'nin savaşa girmemesiyle Türkiye ile Müttefik devletler arasında bir güven sorunu yaşanmış, ABD ve İngiltere, savaşta yer almadığı için savaş planlarıyla ilgili Türkiye'yi bilgilendirmekten kaçınmışlardı. Bu süreçte Türkiye ile Müttefikler arasındaki ilişkiyi gerginleştiren bir başka konu ise; Türkiye'nin Almanya'ya sattığı krom olmuştu. Müttefikler Türkiye'den Almanya'ya krom ihracatına son vermesini istemişlerdi. Müttefiklerin baskılarına bağlı olarak Nisan ayında Almanya'ya krom ihracatına son veren Türkiye, yine aynı baskılara bağlı olarak 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile her türlü diplomatik ilişkilerini ve ardından 6 Ocak 1945 tarihinde de Japonya ile diplomatik ve ticari ilişkilerine son vermişti (Deringil, 1994, s. 242).

Sonuç olarak özetlemek gerekirse; İkinci Dünya Savaşı yıllarında Müttefikler ile Türkiye ilişkisinde; 1942 yılı sonundaki Stalingard Savaşı'na kadar Müttefikler, Türkiye'yi insan deposu olarak görmüşler ve savaşa sokmak istemişlerdir. Bu dönemden sonra ise Türkiye Müttefik asker ve uçakları için ileri bir üs olarak görülmüştür. 1943 baharında Almanların Sovyetler karşısında yenilgisinin belirgin hale gelmesiyle Müttefikler, Türkiye'nin savaşa katılması için baskılarını artırdılar. Adana ve Kahire görüşmelerinde Türkiye, Sovyet tehlikesi yüzünden, araç ve gereç ihtiyacını öne sürerek savaşa katılma isteklerini reddetmiştir. Müttefiklerin Türkiye'ye olan ilgileri, özellikle 1943 yılından itibaren Almanlar karşısında Sovyetleri rahatlatmak için ikinci bir cephe açma fikrinin doğması ile artmıştır. İngiliz başbakanı Churchill, 12-14 Ocak 1943 tarihlerinde Kazablanka'da ABD Başkanı Roosevelt ile bir araya gelmeden önce, Türkiye'yi aktif bir biçimde savaşa hazırlama konusunda Stalin'in onayını almıştır. Roosevelt ve Churchill arasında yapılan Kazablanka Konferansı'nda, İngiltere'nin Türkiye'yi müttefik devletler tarafında savaşa dahil etmesi gerektiği üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'na sokma girişimlerini ilk olarak Winston Churchill başlatmıştır.

Türkiye savaşa sokmaya başaramayan müttefikler Sicilya'ya çıkmalarının hemen ardından 17 Ocak 1943'te toplanan Quebec Konferansı'nda Türkiye'nin durumunu bir kez daha ele alıp, Türkiye'nin savaşa girmesi için erken olduğu kararına rağmen, Moskova Konferansı'nda yılsonuna kadar Türkiye'nin savaşa girmesi talep edilmesi kararlaştırılmıştır. Moskova kararları, 4- 6 Kasım 1943 tarihinde Kahire Konferansı'nda Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na iletilmiş, Türkiye İngilizlerin üst isteklerini ve savaşa girme talebini reddetmiştir. Çünkü, Adana'da söz verilen savunma araç ve gereçleri verilmemiş ve Türkiye'ye göre; Almanya gücünü tüketmemiştir. Aslında Türkiye Almanlardan çok Sovyetlerden çekinmektedir.

Roosevelt savaş sonrası düzenlemede Sovyetlerle birlikte hareket etmeyi düşünüyordu. 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihinde gerçekleşen Tahran Konferansı'nda ikinci cephe için Türkiye ve Fransa alternatifleri görüşülürken, Roosevelt ve Churchill, Rusların; Baltık, Türk Boğazları ve Pasifik 'in sıcak sularına çıkma isteğini meşru bir talep olarak tanımışlardır.

Kırım Yalta'da 1945'in 4-11 Şubat tarihlerinde yeni düzenin temelleri atılmış, Postdam Konferansı'nda da geliştirilmişti. Sağlık durumu kötüleşen Roosevelt, Rusları barış projesi ortağı olarak görürken, Churchill'in emperyalist hesaplarından, nüfuz alanlarından çekiniyordu. Stalin daha önce Yalta 'da dile getirdiği gibi Montrö sözleşmesinin değiştirilmesini Postdam'da yine talep etti.

Türkiye'nin Sovyetler ile sıkıntılı bir dönem yaşadığı o dönemde, Amerika İngiltere ve SSCB arasında, Berlin'de 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında *"Postdam Konferansı"* düzenlendi. Roosevelt 12 Nisan 1945'teki ölümü nedeniyle yeni Başkan Truman Konferans'a katılmış ve görüşülen en önemli konulardan biri Boğazlar konusu olmuştu. Konferans'ta Montrö 'de yapılacak değişikliğin ayrıntıları ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talepleri ile ilgili kesin bir görüş birliği oluşmadı. Fakat Konferans'ın bitiminde kabul edilen protokolün 16.maddesinde, günün şartlarına uymadığı için Montrö 'de değişiklik yapılması gerektiği konusunda katılımcıların fikir birliğinde oldukları belirtilmişti. Postdam'da alınan karar gereği Amerika, Boğazlarla ilgili görüşü 2 Kasım 1945 tarihi notayla Türkiye'ye bildirdi (Yılmaz, 2014, s.108). Amerikan notasında Montrö 'de bazı değişikliklerin yapılması istenmekteydi:

i. 5.maddeye göre Montrö Sözleşmesi 'nde Türkiye bir savaşa katıldığında, yabancı devletlerin ticaret gemileri bazı izinler dahilinde Boğazlardan geçebilirler." Bu madde değiştirilerek;" tüm devletlerin ticaret gemilerinin barış zamanında olduğu gibi savaş sırasında da Süveyş ve Panama kanalı rejimine benzer bir şekilde Türk Boğazlarından serbestçe geçebilmelerini istemişti."

ii. Montrö Sözleşmesi 'nin 19. maddesine göre" harp zamanında, savaşan devletlerin savaş gemileri boğazlardan geçemez." Amerikan Hükümetine göre "Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin Savaş gemileri boğazlardan her zaman serbestçe geçebilmelidir."

iii. Montrö Sözleşmesi madde 14 ve 18'e göre; "Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemileri bazı kayıt ve şartlar altında barış zamanında boğazlardan serbestçe geçebilirler. Amerikan Hükümetine göre bu değiştirilmeli ve barış zamanında Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin açık müsaadesi olduğu hallerde Birleşmiş Milletler adına gönderilecek savaş gemileri dışında, Türk Boğazları Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulmalı (Yılmaz, 2014, s.108)."

İngiltere'de 21 Kasım 1945'te, Montrö rejiminin değiştirilmesi konusunda acele edilmemesi gerektiğini belirten ve Amerikan notasına yakın bir notayı Türkiye'ye sundu. Yalta kararlarına göre yeni barış örgütünün tartışılacağı San Francisco Konferansına, 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş ülkeler katılacaktı. Türkiye 23

Şubat 1945'te TBMM kararıyla Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek, San Francisco 'ya gitmenin şekli şartını yerine getirdi. Böylece konferansa resmen davet edildi ve Birleşmiş Milletler 'in kurucuları arasında yer aldı.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Cumhurbaşkanı İnönü ile büyük devletler arasında bir denge unsuru olma politikasıyla saldırılardan korunmuştu. Fakat, 1943'te Sovyetler Tahran Konferans'ında güvenlik sebebiyle, İngiltere ve Amerika'ya Montrö Sözleşmesi şartlarının değişmesi gerektiğini kabul ettirmişti. Türkiye'nin asıl endişesi Sovyet Rusya'ydı ve 11 Mayıs 1945'te Sovyet istekleri geldi.

3.5. Savaşın Sonu Atom Bombası

Postdam Konferansı'nda üç büyük devlet Amerika İngiltere ve SSCB, Japonya'nın teslimiyetini istedi. Japonya'da Başbakanlık Amiral Suzuki' ye geçmişti. Amiral, Hanedanlığı korumak ve kayıtsız şartsız teslimden kurtulmak için barış yollarına gitmek istiyordu. Geleneklerine göre teslimiyeti kabul etmeyen Japon ordusu ve halktan ayaklanmaları önlemek için gizli barış yolları arıyordu. Suzuki resmî açıklamadan kaçınınca, savaşa devam kararı alındı. Savaşın bitmesini sağlayan ve Japonya'yı yenik düşüren iki adet atom bombası oldu. Amerika ve Japonya arasındaki savaşta General Mac Arthur Japonya'nın teslim olması için, Amerika'nın 5 milyon askerle mücadele etmesi gerektiği ve bunun için 1 milyon kayıp verebileceği görüşündeydi. 1945 Şubat'ında Iwo Jiva adasının ele geçirilmesi Amerika'ya 5500 asker kaybına neden olmuştu. Okinawa adası için mücadele üç ay sürmüş ve 12.500 Amerikan askeri ölmüştü. Mart ayında Tokyo bombalanmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı boyunca tüm hava saldırılarında İngiltere'de ölenlerin sayısı 60 bin kişi olurken, Tokyo'ya yapılan saldırıda bir günde 83.000 kişi can vermişti. İlk atom bombası 6 Ağustos 'ta Hiroşima'ya atıldı ilk anda 71.000 kişi öldü. Daha sonra binlerce insan, yaralanmalardan, yanıklardan ve radyasyonun etkisiyle kanserden dolayı hayatlarını kaybettiler. 9 Ağustos 'ta ikinci atom bombası Nagazaki'de patlatıldı 80.000 kişi anında öldü ve bu korkunç gücün acımasızlığı karşısında Japonya 14 Ağustos 'ta kayıtsız şartsız teslimiyeti kabul etti. Atom bombasının kullanılmasının gerekip gerekmediği konusu tartışmalı bir konudur. Kimileri bu korkunç silahın kullanılmaması gerektiğini, çünkü Japonya'nın er ya da geç nasılsa teslim olma durumunda bulunduğunu öne sürerken, kimileri ise kullanılmadığı taktirde savaşın en az

bir yıl daha uzayabileceğini ve bu süre içinde 1 milyon Amerikan askerinin ölebileceğini savunmaktadırlar. Amerika'nın bu silahı kullanması dört temel nedene bağlı olabilir:

i. Daha çok Amerikan askerinin ölmesini önlemek,

ii. Savaşı kısaltmak,

iii. Atom çağını Amerika'nın yeni gücüne uygun bir biçimde açmak,

iv. Silahın korkunç etkisini politik yönde kullanarak Sovyetler Birliğinin Uzak Doğu'da genişlemesini sınırlamak.

Son amaç hariç, ilk üç amaç parlak bir biçimde gerçekleşmiş, atom bombasının kullanımına ilişkin, Amerikalı bir yüksek düzey yetkilisi şu sözleri sarf etmiştir:

> Bomba kullanılmak durumundaydı; ona çok para harcanmıştı. Kullanılmasaydı ve savaş uzasaydı, bu görülmemiş harcamayı halka nasıl anlatırdık? Kamuoyunun tepkisini düşünün! Bomba bitip de patlatıldığı zaman, halk çok rahatladı (Sander, 2000, s. 169).

İkinci Dünya Savaşı'nın sürekli hafızalarda yer etmesinin en büyük nedenlerinden biri de Amerika'nın Japonya'ya attığı atom bombalarıdır. ABD tüm dünyaya ve beraberinde Türkiye'ye nasıl bir gücün sahibi olduğunu insanlık tarihinde acı ile hatırlanan iki atom bombası ile kanıtlamış oldu.

BÖLÜM 4. TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKALARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER -SOĞUK SAVAŞTAN TRUMAN DOKTRİNİ'NE

4.1. Soğuk Savaş Tanımı

Dünya 20.yüzyılda iki büyük savaş geçirmiş ve bu savaşın galipleri yeni dünya düzenini kurmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa devletleri eski güçlerini kaybederken, ABD ve SSCB iki büyük güç olarak iki kutuplu Dünya düzenini oluşturmuşlar ve bu dönem "soğuk savaş" dönemi olarak anılmaktadır. Soğuk Savaş;

> İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü belirli bir tarihsel döneme verilen addır" (Sander, 2000, s. 202).

Soğuk Savaş'ın başlangıç tarihi bazılarına göre Amerika'nın Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'nde çalışan diplomatı George Kennan'ın Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na Şubat 1946 da gönderdiği 8000 kelimeden oluşan uzun telgraftır. Kennan telgrafta özetle Sovyetlerin yayılma planından bahsetmiştir. Sovyetlere güvenilemeyeceğini belirtmiş ve Amerika'nın her ne pahasına olursa olsun bunun önüne geçmesini işaret etmiştir. Temmuz 1947 tarihinde Kennan'ın telgrafı *Foreing Affairs* dergisinde Mister X ismi ile yayınlanmıştır. Makalede Kennan çevreleme politikasından şu şekilde bahsetmiştir:

> Dünya güç şemasındaki her boşluğu doldurmak mantığı üzerine kurulu Sovyet politikası, sistemin devamı için dış dünyaya yönelik düşmanlığı kullanmaktadır ve Sovyet yayılmacılığının önüne ancak çevreleme ile geçmek mümkündür (Kennan, 1946)

Kennan'ın dile getirdiği görüşler, sonrasında Truman Doktrini'nin temelini oluşturmuş ve Soğuk Savaş'ın fitilini ateşlemiştir. Sovyetlerin Türkiye üzerindeki iddiaları, Yunanistan'da komünistlerin güçlenmesi ve mevcut yönetimi tehdit etmeye başlaması Amerika tarafından bu iki ülkenin Sovyet tehdidinden korunması gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir.

Soğuk Savaş süreci, dünya genelinde genellikle ideolojik ve politik çerçevede şekillenmiştir. Küresel güçlerin her ikisi de hakimiyeti ele geçirmek için silah, teknik yardım ve kara propaganda gibi bütün araçlardan yararlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni süper güçler olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın yerini almıştır. İdeolojik farklılıklarının bir sonucu olarak,

uluslararası sistem Doğu-Batı çizgisinde kutuplaşmış, Washington kapitalist, Moskova sosyalist kampa liderlik etmiştir. Müttefik ve ittifak arayışlarında süper güçler, yeni özgürleşen diğer ülkeleri yanlarına çekebilmek için birbirleriyle yarışmışlar, bu süreçte Ortadoğu, süper güçlerin rekabet arenasına dönüşmüştür. Uluslararası sahnede ikili kutuplaşma bölge siyasetine de yansımıştır (Sorby, 2001 , s. 79).

İran üzerinden hareket ederek Ortadoğu petrolleri üzerinde hak sahibi olmak, Türkiye ve Yunanistan üzerinden Akdeniz'e ulaşmak, SSCB'nin temel stratejisiydi.

4.1.1. Sovyet Yayılması ve ABD Çevreleme Politikası

Sovyetler Birliği sömürgecilik karşıtı tutumunu işgalci anlayışa dönüştürmüş, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman işgalinden kurtardığı topraklardan çıkmadığı gibi buralarda bulunan milletleri kendi sosyalist sisteminin, yani SSCB'sinin bir parçası haline getirmişti. SSCB, sosyalist sistemi dünyaya yaymak için Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Uzak Doğu da büyük bir faaliyet içine girişmişti (Armaoğlu, 2009, s. 423).

SSCB 1943'te Stalingrad'da bozguna uğrattığı Almanları geri püskürtmüş, Polonya'dan itibaren tüm Doğu Avrupa'dan Alman birliklerini çıkarmayı başarmıştı. Nisan 1945'te Kızıl Ordu Berlin'e girmiş ve Mayıs'ta Almanya teslim olmuştu. Bu galibiyetler Stalin ve komünizm ideolojisinin yayılmasına ortam sağlamış, Sovyetler Birliği'ni uluslararası arenada çok etkin kılmıştı. Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Demokratik Almanya, Yugoslavya, Arnavutluk ve Romanya'da Komünist Partiler halk desteğiyle iktidara gelmiş ve bu gelişme SSCB'nin gücünü pekiştirmişti. Bolşevik İhtilali'nden İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar dış politikada pasif bir yol izleyen SSCB, savaş süresince izlediği yayılmacı politikalarını savaş sonrasında da sürdürmüştü.

İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1941'de Sovyetler Birliği ve müttefiki İngiltere, İran cephesini güvence altına almak için savaş süresince İran topraklarını korumak amacıyla SSBC kuzey bölgede, İngiltere ise güney bölgede askeri birlikleri ile hakimiyet kurmuşlardı. İngiliz Hükümeti ve Sovyet hükûmeti anlaşma gereği, tehdidin ortadan kalkmasından sonra İran'dan çekilmeyi de taahhüt etmişlerdi. Ancak savaş bitmesine rağmen SSCB çekilmeyi reddetmiş ve İran Azerbaycan'ı ve İran Kürdistanı'nda sosyalizmi yaymaya ve ayrılıkçı hareketleri destekleme çalışmalarına başlamıştı. (Karataş, 2020)

Dönemin diğer büyük gücü ABD, bu duruma engel olmak ve dünya üzerinde gücünü sürdürebilmek adına Sovyetlere varlığını hissettirmek durumunda kalmıştı. Liberal ekonomiyi benimsemiş olan ABD, savaşın yıkımlarını yaşayan toplumların komünizme sempati beslemelerinden rahatsızlık duymaya başlamıştı. Bu süreçte, karşı çıktığı ideolojiye savaş açan ABD, yeni düşmanını kendi toprakları içinde sıkıştırmak için Sovyetler Birliği'ni "çevreleme politikası" izlemeye karar vermişti (Westerfield, 1980, s. 102).

Soğuk Savaş döneminin önemli oyuncusu ABD 1950'lerde SSCB'nin Ortadoğu için uygulamaya koyduğu politikalara, 1947-1956 arasındaki süreçte Truman Doktriniyle karşı koyma yoluna gitmişti. ABD Başkanı Truman'ın Temsilciler Meclisi ve Senato'da 12 Mart 1947 tarihinde yaptığı konuşmayla ortaya konularak, 1956 yılındaki Süveyş Krizine kadar sürecek bu politikanın esas amacı; SSCB'nin ve dolayısıyla komünizmin muhtemel yayılma sahasında "Çevreleme" (Containment) yaparak; dünya genelinde daha büyük bir güce ulaşmasına engel olmaktı (Yeşilbursa, 1999, s. 1127).

Aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde görüleceği üzere; Türkiye ve ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak görülen Truman Doktrininin bölge konusundaki yaklaşımının temeli; SSCB ile sınırları olan Ortadoğu ülkeleri ile iş birliğine gidilerek onun güneye inmesini engellemeye, SSCB'yi çevrelemeye dayanmaktaydı.

4.2. Sovyet Tehdidi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinde belirli dalgalanmalar yaşanmakla birlikte sürekli yükselen bir çizgide gelişim göstermiştir. Türkiye'nin bölgesindeki stratejik coğrafi konumu ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin SSCB'ye karşı giriştiği küresel güç olma mücadelesinde Ortadoğu'nun stratejik öneminin artması, bu durumu sağlayan en önemli unsurdur (Sander, 2016). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle SSCB, Türkiye ile 1925 yılında imzaladığı *"Dostluk Antlaşması'nı"* yürürlükten kaldırılacağını ilan etmişti. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof, Moskova büyükelçisi Selim Sarper 'i Bakanlığa davet etmiş, 19 Mart 1945 de şartların değiştiği ve köklü değişiklikler gerektiği düşüncesiyle Sovyet Hükümeti'nin 1925'te imzalanan "*Türk Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nı"* tek taraflı feshettiğini Selim Sarper'e bildirmişti. Türkiye savaşa girmemesine rağmen, Almanların yenilmesiyle, Doğu Avrupa'daki denge Sovyetler Birliği lehine bozulduğundan, Sovyet tehdidi altında var

olma mücadelesi vermeye başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı sırasında, SSCB'nin işgalci ya da kurtarıcı olarak Türkiye topraklarına adım atmaları önlenmişti. Fakat şimdi Sovyet tehlikesi başka bir surette ortaya çıkmıştı. Sovyet tehlikesini önlemek için Sovyetlerle anlaşma yolları aranmaya başlanmış, Türkiye'nin yeni bir anlaşma teklifine Sovyet yanıtı 7 Haziran 1945 günü gelmişti. Türk Dışişleri Bakanı Sarper ile olan görüşmede Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yeni bir iş birliği anlaşması imzalanması için, gerçekleştirilmesi gereken Sovyet talepleri sıralanmıştı (Erkin, 1968, s. 257-264) Bu talepler şunlardı;

i. *Molotof Sarper'e; 16 Mart 1921 tarihli Moskova anlaşmasının Sovyetlerin zayıf olduğu bir dönemde imzalandığını, ancak şimdi Sovyetlerin daha kuvvetli olup Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere verilmesi gerektiğini ve haksızlıkların giderilmesi gerektiğini söylemiştir (Gürün, 1991, s. 144-145).*

ii. *200 milyonluk bir insan kitlesinin Boğazlar konusunda, Türkiye'nin iradesine bağlı olduğu ve Sovyetlerin bu durumda Boğazların emniyetinden emin olamayacağı belirtilerek boğazlarda ortak savunma ve SSCB'ye deniz ve kara üslerinin verilmesi.*

iii. *Montrö sözleşmesinin belirlemiş olduğu Boğazlar rejiminin değiştirilmesi bunun yerine Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında yeni bir ikili antlaşmanın imzalanması (Erkin, 1968, s. 257-259).*

Türkiye'nin bir uydu devlet haline gelmesi anlamı taşıyan bu istekleri Dışişleri Bakanı Sarper Ankara'ya danışmadan anında reddetmişti. Sarper'in bu taleplerin tamamını reddetmesi üzerine SSCB, Türkiye'yi tehdit etmek amacıyla Türkiye'nin Bulgaristan sınırına asker yığmıştı. Bu gelişmeyle Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren devam eden seferberlik durumunu zorunlu olarak devam ettirme kararı almıştı (Gürün, 1991, s. 144).

SSCB'nin baskılarından dolayı ordusunu teyakkuz halinde tutmak durumunda kalan Türkiye, ekonomik olarak bir orduyu uzun süre silahaltında tutacak kadar güçlü olmadığından dışarıdan yardım almak tek çözüm yolu olarak görülmüştü. Bu süreçte 21 Şubat 1947 tarihinde İngiltere, ABD'ye bir nota vererek yaşadığı ekonomik sıkıntılardan dolayı Türkiye'ye desteklerini sonlandırmak durumunda olduğunu fakat Türkiye'nin Batı savunması bakımından taşıdığı önemden dolayı ekonomik ve askeri bakımdan

desteklenmesi gerektiğini, bunun da ABD'ye düştüğünü ifade etmişti (Uçarol, 2019, s. 929).

Kasım 1945'te Amerikan notasından Ağustos 1946'ya kadar geçen sürede Sovyetler resmi bir yazışmaya dökmeksizin, önce Molotof aracılığıyla isteklerini dile getirmişler, yazılı biçimde dile getirilmedikleri için, İngiltere ve ABD'de buna amacını aşan bir yanıt vermekten çekinmişlerdi. İsteklerin dünya basınında yer almasına karşın, Türkiye'de resmi çevreler kamuoyuna açıklama yapmaktan kaçınmış, böylece Türkiye, Sovyetler Birliği'ne isteklerinden kolayca vazgeçme olanağı tanımıştı. Bu dönemde Amerika'yla Türkiye arasındaki ilişkiler daha da yakınlaşmış Amerikan donanmasının en büyük savaş gemilerinden birisi olan "*Missouri"* zırhlısı Türkiye'ye gönderilmişti. ABD'nin ölen Türk Büyükelçisinin cenazesini göndermek için İkinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran anlaşmanın imzalandığı donanmasındaki en büyük gemilerden birini seçmesi, Sovyetlere karşı tavır almaya ve Türkiye'yi desteklemeye başladığının açık bir göstergesiydi. Ancak Sovyetler, Türkiye üzerindeki taleplerinden vazgeçmedi. Sovyetler 8 Ağustos 1946 günü Türkiye'ye yeni bir nota verdi. Bu notada Sovyetler, savaş sırasında bazı Alman savaş gemilerinin boğazlardan geçtiğini ve buna dayanarak Türkiye'nin Boğazların güvenliğini sağlayamadığını iddia ediyordu. Sovyet Hükümeti'nin notasında Alman gemilerinin boğazlardan geçişi ile ilgili uzun bilgi ve Montrö'den itibaren tarihi bir kısa bilgilendirme sunduktan sonra taleplerini sıralıyordu[4].

Amerikan Hükümeti, 15 Ağustos 1946'da Sovyet notasını Beyaz Saray toplantısında ele aldığında; SSCB'nin Türkiye'yi kontrol altına almayı planladığı, planı gerçekleştiği takdirde, Yunanistan'ın yeni hedefi olacağı ve Türkiye ile Yunanistan'ın SSCB tarafına geçmesiyle, Orta Doğu ve Akdeniz'de ABD açısından çok büyük sorunların ortaya çıkabileceği hakkında görüş birliğine varıldı. ABD**,** bu toplantı sonucunda SSCB'ye karşı daha sert bir politika izlenmesine karar verip, Amerika'nın 18 Ağustos 1946'da Akdeniz'e bir filo göndereceği açıklandı. Bunun ardından 19 Ağustos 'ta Amerikan Hükümeti, Sovyetler Birliği'ne cevabi notasını gönderdi. İngiliz Hükümeti

[4] i. Boğazlar tüm devletlerin ticaret gemilerine sürekli açık olmalıdır:
ii. Boğazlar Karadeniz devletlerinin savaş gemilerine devamlı açık olmalıdır.
iii. Boğazlar özel olarak sayılacak durumlar dışında, Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olmalıdır.
iv. Boğazlardan geçiş rejimini düzenleme yetkisi Türkiye ile Karadeniz devletlerine ait olmalıdır.
Boğazlar Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortaklaşa savunulmalıdır (Feridun Cemal Erkin. 1968. Türk-Sovyet İlişkileri, Boğazlar Meselesi. Ankara; Başnur Matbaası)

de Amerikan Hükümeti'nin notasına benzer düşünceler ifade eden cevabi notasını 26 Ağustos 1946'da Sovyet Hükümeti'ne gönderdi. Bu notada Sovyet notasının ilk üç noktasına itirazda bulunulmamakta, dördüncü öneri olan Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler rejimi düzenlensin ve beşinci öneri Boğazların güvenliğinin korunmasında Sovyetler, Türkiye ile hareket etsin hakkında şunlar söylenmekteydi*:*

> *Boğazlar rejimi sadece Karadeniz devletlerinin değil, Amerika dahil tüm ülkeleri ilgilendiren bir sorundur. Türkiye, Boğazlar savunmasının başlıca sorumlusu kalmayı sürdürmelidir. Bir saldırı durumunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi harekete geçer.*

SSCB'nin notasına karşın Türkiye kesinlikle suçlamaları reddetmiş, Montrö Boğazlar Sözleşmesine bağlı kalmayı savunmuştur. Karşılıklı notalar sonucunda boğazlar rejiminde bir değişikliğe gidilmemiş, Stalin öldükten sonra da 1953 yılında Molotof, SSCB'nin Türkiye'den toprak talebi olmadığını belirtip suçu Stalin'in üzerine atmıştır (Gürün, 1991, s. 145)

4.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri

Dünyaya büyük zararlar veren İkinci Dünya Savaşı'nın enkazından, ABD ve SSCB büyük iki güç olarak çıkmış, savaşa dahil olan diğer ülkeler maddi olarak büyük bir enkazın altında kalmışlardı. Savaş çok büyük bir yıkım yaratmış; şehirlerde binalar ve alt yapılar çökmüş, iş alanları fabrikalar yıkılmış, borç içinde bulunan bu ülkeler, yardıma muhtaç bir hale gelmişlerdi. Dünyada yükselen değer sosyalizm olmaya başlamış, emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı; eşitlik, kardeşlik ve bağımsızlık değerleri öne çıkmış, SSCB dünyaya öncülük etmeye başlamıştı (Akın, 2017, s. 120).

ABD, İkinci Dünya Savaşı ile milletlerarası politikaya müdahil olmaya başlamıştı. Orta Doğu'nun ve Doğu Akdeniz'in kilit noktasında yer alan Türkiye, ABD'nin SSCB'yi çevreleme ve durdurma politikası açısından önemli bir ülke olmuştu. ABD Başkanı Truman; "*Yakın ve Orta Doğu'nun zengin doğal kaynaklarına sahip ve kara, deniz, hava ulaşımı açısından hareketli bir coğrafyada olduğu için, bu bölgelerin büyük bir ekonomik ve stratejik öneme sahip olduğunu*" vurgulamıştı (Uslu N. , 2000, s. 93). SSCB çevrelenmesinden farklı olarak, Türkiye'nin bahsi geçen coğrafyanın yanı başında olması da ABD'nin yeni dış politikasında Türkiye'nin önemli bir yere sahip oluşunun ikinci nedeni olmuştu. Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında değişen dünya

düzeninde; ABD'nin istekleri doğrultusunda, üzerine düşen görevi yaparak coğrafi konumunun sağladığı avantajlarla Sovyetlerin önünde Boğazları sayesinde doğal bir şekilde, onların sıcak denizlere (Akdeniz'e) inme hayallerine de tarihte olduğu gibi engel olmayı sürdürmüştü. Ayrıca, ABD'nin, kendi sahasından çıkarak dünya siyasetinde etkin bir rol alması ve SSCB'nin karşısına çıkması devrin Türk yöneticileri tarafından memnuniyetle karşılanmıştı (Güler, 2004, s. 210).

Türkiye, İnönü Hükümeti sayesinde başarılı bir politikayla can ve toprak kaybı vermeden, ülkede savaşı yaşamadan İkinci Dünya Savaşı'nı atlatmıştı. İnönü Hükümeti bir gücü diğerine karşı kullanarak Türkiye'nin stratejik pozisyonundan azami ölçüde faydalanmış, tüm Avrupa'yı içine çeken savaştan Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyarak çıkmayı başarmıştı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye modern hava kuvvetlerine ve mekanize kara kuvvetlerine sahip olmadığı için askeri olarak güçsüzdü. Almanya ya da Sovyetler Birliği'nden gelebilecek bir saldırı Türkiye'yi çok zor durumda bırakabilirdi. İnönü, Türkiye'nin askerî açıdan hazırlıksız olduğu konusunu vurgulamış ve Müttefiklerin savaşa dahil etme baskılarından kurtularak bu durumu bir avantaja dönüştürmüştü. Ve İngiltere ile ABD'nin, Türkiye'yi savaşa sokma konusundaki fikir ayrılıklarından da yararlanmıştı. Sovyet tehdidi Türkiye ve Müttefikler arası gerginliğe sebep olmuştu. Türkiye için, Stalin de en az Hitler kadar tehlikeliydi. Savaş sırasında Türkiye; bir yandan SSCB diğer yandan da Mihver Devletleri tehdidini yaşamıştı (Hale, 2003, s. 102).

4.3.1. Missouri Gemisi

İkinci Dünya Savaşı'nı bitiren anlaşmanın imzalandığı yer olan USS Missouri Zırhlısının 5-9 Nisan 1946 tarihleri arasında İstanbul'a yaptığı ziyaret, kimi tarihçilere göre, yakın tarihimizin dönüm noktalarından biridir. Türkiye'nin 1940'lı yılların ikinci yarısında ABD ile siyasal, ekonomik, askeri, kültürel ilişkilerini hızla geliştirdiği, 1950'de NATO'ya üyelik için başvurduğu,1952 yılında NATO'ya girerek, Batı ile çok yönlü bir bütünleşmeye gittiği düşünülürse Missouri'nin ziyaretinin bu sürecin başlangıç noktasını oluşturduğu söylenebilir (Milliyet, 1950).

Missouri'nin İstanbul'u gelişi, Türk hükümeti açısından Sovyetlere karşı yalnızlığın bitişi anlamına da gelmekteydi.1944 yılında ABD'de vefat eden Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesi savaş durumundan dolayı

getirilememişti. 5 Nisan 1946 yılında naaş ABD'nin en büyük zırhlı gemisi olan Missouri ve beraberinde ona eşlik eden 2 gemi ile, 5 Nisan 1946 tarihinde İstanbul'a getirilmişti. O tarihten sonra olanlara bakıldıkça, geminin sadece Ertegün'ün cenazesini değil, yeni bir yaşam, yeni bir kültürü de beraberinde getirdiği söylenmektedir (Oktay, 2002, s. 77). Gemi geldiğinde Türkiye, ekonomik olarak bir zaruret ve büyük bir yoksulluk içinde olup, halen ekmek karneli günlerini yaşamaktaydı. Türkiye halkının %80'i kırsal kesimde yaşayıp, çok temel ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olmadığı, ne yazık ki açlık ve hastalıklarla boğuştuğu için uluslararası gelişmelere yeterince ayak uyduramamaktaydı. 1945 sonrası gelişmelerde Amerikan kültürünün Türkiye'ye yerleşmesinde, halkın yoksulluğu ve tek parti döneminde var olan totaliter rejiminde etkin olduğu düşünülmektedir (Gültekin, 2018, s. 47). Missouri'nin gelişi Türk Hükümeti'nde büyük bir sevinç yaratmıştı. Türkiye Sovyet tehdidinden dolayı o günlerde uluslararası arenada güçlü Amerika'yı sığınacak bir liman olarak görmüştü. Gemi yola çıktıktan sonra her gün gazeteler haber yapıp, halk bir şekilde geminin gelişine hazırlanmıştı. 5 Nisan 1946 yılında gemi İstanbul'a vardığında, Missouri'nin İstanbul' a gelmesi üzerine mecliste coşkulu konuşmalar yapılıp, ABD'ye kurtarıcı gözüyle bakılmaktaydı. Başbakan Şükrü Saraçoğlu geminin gelişini şu sözlerle ifade etmişti:

> Minnettarlığımı tebarüz ettirirken…derin bir zevk içendeyim…Dünyanın en mükemmel çocuğu olan Amerika ve Amerikalılar, ellerinde insanlık, adalet, hürriyet, medeniyet bayrakları olduğu halde… sağlam ve metin adımlarla yürümektedirler (Ataöv, 1968, s. 14).

Geminin gelişi o kadar çok abartılmıştı ki, Türkiye Posta İdaresi geminin gelişi şerefine üstünde Missouri İstanbul Ziyareti 5 Nisan 1946 yazan üç farklı renkte 5 milyon pul[5] bastırmıştı. Bununla da kalınmamış; camilere[6] ve Kız Kulesine İngilizce hoş geldiniz "Welcome"[7] mahlası asılmıştı. Hazırlıklar daha da abartılarak, geminin şehre girişinde görülebilecek binalar boyatılıp hazırlanmış, hayat kadınları sağlık kontrolünden geçirilmiş (Mümtaz, 2020, s. 279), Amerikalı Amirallere İstanbul Valisi tarafından kokteyl düzenlenmişti. Amerikalıların geçmeleri mümkün olan bütün sokaklar temizlenmiş, üstünde Missouri yazan sigaralar piyasaya çıkarılmıştı.6 Nisan 1946 Cumhuriyet gazetesinde "Bir Dostluk Hatırası Hoş Geldin Missouri" yazan bir ilan

[5] Bkz. EK-1, sayfa 92
[6] Bkz. EK-1, sayfa 92
[7] Bkz. EK-2, sayfa 93

verilmişti (Cumhuriyet, 1946). Fazıl Hüsnü Dağlarca "Hoş Geldin Missouri" diye bir şiir yazmış, geminin gelişi ile Amerika'ya karşı yaşanan bu duygusal yaklaşım uzun yıllar sürmüştü (Gültekin, 2018, s. 65)

Türk Hükümeti'nin bu kadar çok anlam yüklediği Missouri Gemisi'nin gelişi ABD için sadece stratejik olarak önem taşımaktaydı. Missouri Zırhlısı'nın İstanbul ziyareti için Amerikan basınında çıkan haber "Bu anda Stalin için bundan daha ehemmiyetli bir şey olamaz" başlığıyla 11 Mart 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesi manşetinde yer alıyor ve durumu özetliyordu[8]. ABD Boğazlardaki ticari geçişin arkasında durduğunu, bölgenin jeostratejik ve ekonomik kaynakları üzerinde söz sahibi olduğunu, İngiltere'den doğan boşluğu doldurabileceğini bütün dünyaya göstermek ve en çok da Sovyetlere mesaj vermek amacını taşımaktaydı. O gün tarihli gazete haberlerine[9] baktığımızda; Amerika'nın adalet, medeniyet, emsali görülmemiş barış ve özgürlük getirdiği o yüzden böyle davrandığı yazmaktadır. Cumhurbaşkanı İnönü 6 Nisan'da kabul ettiği yabancı gazetecilere "*Amerikan donanmasına mensup gemiler bize ne kadar yakın bulunursa o kadar iyi olur*" şeklinde demeç vererek Türkiye'nin yeni ABD politikasını deklare etmişti.

4.4. Truman Doktrini

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzeninin görüşüldüğü konferans ve toplantılarda SSCB ve ABD'nin arasında ortaya çıkan bariz fikir aykırılıkları, SSCB'nin ideolojik yayılmacı tutumu, işgal ettiği yerlerden çıkmak istememesi, ABD Başkanı Truman'ı harekete geçirmiş ve Sovyetler Birliği'ne karşı tedbir almaya itmiştir. Truman, 5 Ocak 1946'da dönemin Dışişleri Bakanı James Byrnes'a olan mektubunda, Sovyetlerin tutumundan endişe duyup rahatsız olduğunu yazmış, SSCB'ye karşı artık harekete geçmenin vaktinin geldiğini belirtmişti. Mektupta Türkiye ile ilgili olarak; "*Sovyetlerin, Türkiye'ye saldırmaya, Boğazları ele geçirmeye niyetlendiği konusunda hiçbir şüphem kalmadı… Rusya, demir yumruk ve sert bir dille karşılaşmazsa yeni bir savaş çıkacak…*" ifadesi yer almıştı (Poen, 1999, s. 40). Amerika, Birinci Dünya Savaşı sonrası tutumundan farklı olarak, geleneksel yalnızlık politikasını bırakmıştı. ABD'yi Truman Doktrini'ne iten asıl neden, Sovyet tehdidinden çok, SSCB'nin uluslararası davranışları olmuştu.

[8] Bkz.EK-5, sayfa 94
[9] Bkz.EK-3-4, sayfa 95-96

Truman Doktrini ile dünyanın iki kutuplu hale geldiği ve ABD ile SSCB arasında bir mücadele sürecinin başladığı net bir şekilde ortaya çıkmıştı. Tüm bu gelişmeler sonucu Soğuk Savaş süreci başlamıştı (Gönlübol & Ülman, 1966, s. 153)

Missouri gemisinin İstanbul'a ulaştığı 5 Nisan 1946 tarihinde Başkan Truman Chicago'da Ordu konuşmasında Amerikan dış politikasının yeni yönünün genel hatlarını ve kendi adıyla anılacak doktrin ilan edilmeden önce temel mantığını anlatmıştır." *Birleşik Devletler'in silahlı azınlıklar veya dış baskılarla karşılaşan özgür ulusları destekleme politikasına sahip olması gerektiğine inanıyorum* (Truman H. S., 1956)." şeklinde konuşmuş ve Orta Doğu 'nun jeopolitik önemine dikkat çekmişti:

> Yakın ve Orta Doğu'ya bir göz attığımızda buranın çok kritik bir bölge olduğunu görüyoruz. Bu bölgede zengin doğal kaynaklar bulunmaktadır. En hareketli kara, deniz ve hava yolları bu bölgeden geçmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı bu bölge büyük ekonomik ve stratejik öneme sahiptir (Uslu N. , 2000, s. 93) (Truman H. S., 1947).

Başkan Truman, 12 Mart 1947 tarihinde vereceği tarihi demeç öncesinde, 27 Şubat 1947'de Kongre önderleri ve danışmanları ile önemli bir toplantı yapmıştı. Truman, Türkiye ve Yunanistan'a yardım konusunda kararlı olduğunu belirtmişti. Toplantıda Kongre'nin desteğini alabilmek için, yetkiyi "Sovyet genişleme tehdidine karşı yeni ve küresel bir politikanın ilk adımı" olarak Kongre'den istemenin doğru olacağı kararına varılmıştı. Yardım konusunda Kongre'nin ikna edilmesi için Dışişleri Bakanlığı'nın taslak metin hazırlaması istenmiş ancak Truman, taslak metni yeterli bulmayıp, konuşmasına eklediği sert vurgularla, metne son şeklini vermişti (Truman H. S., 1956 , s. 109-111).

Harry Truman, doktrini açıklamadan kısa bir süre önce Kongre'yi kendi planına hazırlamak adına 3 Mart 1947'de Avrupa'da tehlike arz eden komünizm hakkında Kongre'de konuşmuştu. Doktrinin kabulünü kolaylaştırmak için Yunanistan'daki durum ve savaş sonunda Avrupa'da yükselen komünizm tehlikesini belirtmişti. Polonya, Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'da komünist iktidarların görevde olduğu, Macaristan, Avusturya, İtalya ve Fransa'da da komünist azınlıkların güç kazanmaya devam ettiğini dile getirmiş, Yunanistan'ın da komünizm tehlikesi altında olduğunu ifade etmişti (Truman H. S., 1956 , s. 104-106)**.**

Truman, 12 Mart 1947'de Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmada; öncelikle uzunca Yunanistan'ın içinde bulunduğu durumdan bahsetti. Yunanistan'ı savaşın

vurduğunu, köylerin yakıldığını, tüm liman, yol ve irtibat hatlarının yok edildiğini, açlık ve hastalığın ülkeyi esir aldığını söyledi. Yunanistan'ın kuzeyinde komünizmin güçlendiğini ve mevcut hükümetin bu şartlar altında bu komünizm tehlikesini savamayacağını ve kesinlikle yardıma ihtiyaçlarının olduğunu belirtti.

Truman'ın Yunanistan için Kongre den yardım istediği tarihte Yunanistan da iç savaş yaşanmaktaydı. 1946-1949 yılları arasında Yunanistan'ı siyasi istikrarsızlığa sürükleyen iç savaş döneminde ülke sağ ve sol eğilimli direniş örgütlerinin çatışmaları içindeydi. İkinci Dünya Savaşı sırasında önce İtalya, ardından da Almanya'nın işgaline uğrayan Yunanistan'da; Kral Londra'ya, Hükûmet ise Kahire'ye sığınmıştı. Yunan yurtseverler İkinci Dünya Savaşı içinde Alman işgaline karşı bu direniş örgütleri ile düşmanla mücadeleye girmişti. Josef Stalin ile Winston Churchill, Alman yenilgisinden sonra Doğu Avrupa'nın durumunu Moskova'da görüşürlerken; Churchill, Yunanistan'ın Britanya etki bölgesi olarak kabul edilmesini önermiş ve Stalin de bunu kabul etmişti. Yüzdeler Anlaşması olarak bilinen bu uzlaşıdan hemen sonra, savaşın son yılında, Birleşik Krallık Yunanistan'a asker gönderdi. Britanya ordusu ve direniş örgütleri Almanları Yunanistan'dan temizlediler. Ancak Yunanistan'da beklenen barış ve huzurun yerine ülke beş yıl sürecek olan son derece kanlı ve yıkıcı bir iç savaşın içine girmişti. Sol eğilimli sözde Sovyetler den direktif alan ELAS (Ulusal Kurtuluş Ordusu) direniş örgütünün İngiltere tarafından Yunanistan'ı terk etmesi istenmişti. ELAS bu direktife uymadı. Yunanistan'ın üç kuzey komşusu (Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk) solculara verdiği destekle iç savaş uluslararası bir nitelik kazanmıştı. Yunanistan'da bulunan hükümet etkisiz kalıyordu ve Yunanistan komünizm etkisi altında olduğu için bu durum ABD için önemliydi.

Daha sonra Yunanistan'ın komşusu Türkiye'nin de savaşın başından beri İngiltere ve ABD'den yardım aldığını, Türkiye savaş dışı kaldığı için şartların daha farklı olduğunu, ancak bulunduğu coğrafya Orta Doğu'nun nizamı itibariyle "hür bir ülke" olarak kalabilmesi adına yardıma muhtaç olup, mutlaka yardım edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Truman ayrıca konuşmasında bu iki ülkeye savaş boyunca yardım eden İngiltere'nin yardımı sürdürmeyeceğini ve bu görevin artık Birleşmiş Milletler vasıtasıyla Amerika'ya düştüğünü eklemiştir. Ve yardım miktarını şu şekilde açıklamıştır:

> Yunanistan ve Türkiye'ye yardımda bulunmaktan kaçınacak olursak, bunun Doğuda olduğu kadar, Batıda da tesirleri derin olur. Derhal karar vermeli, kesin hareket etmeliyiz. Bu sebeple, 30 Haziran 1948 tarihine kadar olan müddet içinde

> yapılmak üzere, Yunanistan ve Türkiye'ye 400.000.000 dolarlık bir yardım için yetki verilmesini Kongre'den talep ediyorum[10].

Truman'ın demecinin açılımında; Ortadoğu'ya ilişkin aktif olmaya yönelik talebini iki gerekçe ileri sürerek savunmuştu. Yunan İç Savaşı sonunda bir Komünist zaferin Türkiye'nin de siyasi istikrarını tehlikeye atacağını ve bunun da Ortadoğu'nun siyasi istikrarını baltalayacağını iddia etmişti. ABD'nin ulusal güvenliği için bölgenin stratejik önemi ışığında buna izin verilmesinin büyük hata olacağını vurgulamıştı. Ayrıca Truman sözleriyle ABD'nin "*totaliter rejimlere*" karşı mücadelelerinde "özgür *halklara*" yardım etmek zorunda kaldığını, çünkü totaliterliğin yayılmasının, uluslararası barışın temellerini ve dolayısıyla ABD'nin güvenliğini zayıflatacağını savunmuştu. Truman, ABD'nin artık Sovyet totalitarizminin özgür, bağımsız uluslara zorla yayılmasına izin veremeyeceğini, çünkü "*Amerikan ulusal güvenliğinin artık Amerikan topraklarının fiziksel güvenliğinden daha fazlasına bağlı olduğunu"* ifade ederek, Amerika Birleşik Devletleri'nin demokratik ulusların siyasi bütünlüğünü korumak için aktif bir şekilde yardım sunacağını taahhüt etmişti. Konuşmanın asıl yapılma nedeni, İngiliz Hükümeti'nin, 31 Mart itibarıyla Yunan Komünist Partisine karşı yürüttüğü iç savaşta artık Yunan Hükümetine askeri ve ekonomik yardım sağlamayacağına dair yaptığı son açıklama olmuştu (Sander, 2016). 12 Mart 1947 tarihinde yapılan konuşmada Yunanistan'ın içinde bulunduğu bunalım daha önemli sayılıp, Türkiye Truman Doktrininde ikincil öneme sahip bir ülke konumunda olmuştu.

Amerika'nın ilk Savunma Bakanı James Forrestal' a göre; Amerika Soğuk Savaş düzenini kurarken kendi halkını ve dünya halklarını ikna etmek için "korku" duygusundan faydalanmıştı. Forrestal anılarında Truman Doktrininin altında yatan asıl amacı şöyle açıklamıştı:

> Türkiye ve Yunanistan'a yaptığımız yardım ve destekleme, dünyanın çeşitli kara parçaları ve ülkeleri ile ilgili, çok daha önemli, ekonomik ve politik planlarımızın ilk denemesinden ibarettir (Halil, 1968)

ABD açısından Truman Doktrini bir genel uzun süreli, bir de özel olmak üzere çift amaçlıdır. Genel olarak Sovyet yayılmacılığını dünyanın her yerinde çevrelemek ve Amerikan siyasal ve ekonomik anlayışının genişlemesini sağlamak asıl ve ana amaçtır.

[10]Bkz. EK-6, sayfa 97

Buna bağlı olarak ikincil amaçta; Yunanistan ve Türkiye'yi Sovyet tehdidine karşı güçlendirmektir (Magnus, 1968, s. 15).

4.4.1. Truman Doktrininin Dayandığı Temeller

i. Doktrinin ilk temeli Sovyet askeri tehdidi ve komünizme karşı savaştır. Bu noktada Truman Doktrini bu rekabeti iki büyük devletin rekabeti olarak değil iyi ile kötü; demokrasi ile totalitarizm arasındaki rekabet ve savaş olarak tanımlamıştı[11]

ii. Doktrinin dayandığı bir diğer temel statükonun korunmasıydı. ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan en varlıklı ve en güçlü devlet olarak çıkmış bir dünya lideriydi. Dünyada bu konumunu korumayı amaçlıyordu. Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versailles Anlaşması ile Batılı devletler, hukuka uygun bir düzen kurmuştu fakat SSCB İkinci Dünya Savaşından Versailles ile bir bağı olmadan çıkmıştı. "*Truman Doktrini, 25 yıl önce yıkılmış bir düzen sürdürmek isteyen Batılı devletler ile bu düzen ile bağı olmadan bunun kendisine karşı yapıldığını düşünen Sovyetler arasında İkinci Dünya Savaşı sonrası çıkan çatışmanın ilk göstergesiydi* (Graebner, 1970, s. 241)*."* Doktrin, Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'ye yardım yapmaktan daha çok, Avrupa'daki durumun düzeltilmesi için yardımın Yunanistan ve Türkiye'ye kadar uzatılması; Avrupa'da başlayan çevrelemenin böylece daha iyi sağlanabileceğinin düşünülmesini ifade etmekteydi (Sander, 2016, s. 33)

iii. Doktrinin üçüncü hedefi, açık denizleri kontrol etmek, SSCB'nin açık denizlere inmesini engellemekti (Fleming, 1961, s. 473). Bu görüşü destekleyen, ABD Denizcilik Bakanı Sullivan şöyle demiştir: "*Türk ve Yunan limanlarının barışsever ellerde tutulması bütün dünya için olumlu*

[11] Yüksek seviyede politikacılara yakınlığı ile tanınan gazeteci Arthur Krock'un belirttiğine göre; aslında Truman 1945 Londra Dışişleri Bakanları Toplantısında, Sovyetlere dost bir devlet olarak davranma umudunu yitirmişti. SSCB'ye karşı bir doktrin ilan edebilmek ve bunu Kongre ile halka kabul ettirebilmek için uygun bir fırsat kolluyordu. İngiltere'nin 1947 yılının 24 Şubat tarihinde Yunanistan'dan çekileceğini, yaşadığı ekonomik sıkıntılardan dolayı Türkiye'ye desteklerini sonlandırmak durumunda olduğunu fakat Türkiye'nin Batı savunması bakımından taşıdığı önemden dolayı ekonomik ve askeri bakımdan desteklenmesi gerektiğini, bunun da ABD'ye düştüğünü bir nota ile ifade etti. Ve Başkan Truman'ın aradığı fırsat çıkageldi (Sander, Türk Amerian İlişkileri , 2016).

bir şeydir bu limanlara ve Boğazları kontrol ettiğimiz zaman bütün deniz alanı kontrol altına girer. (Hearings, 1947, s. 164-166)

iv. Son olarak Doktrin, Yunanistan'ın Truman Doktrininde önemini daha büyüktü. Yunanistan'da Komünist gerillalar krala karşı ayaklanmışlar ülkede sefalet ve kaos hakimdi. Bu durumda Yunanistan'ın Sovyet kontrolüne girmesi uzak bir ihtimal değildi (Koçak, 2013). O tarihlerde Türkiye ve İran üzerinde doğrudan Sovyet baskısı azalmıştı. Yunanistan'daysa durum kötüleşip komünizme doğru gitmekteydi. Yunanistan'ın komünist olması demek şüphesiz, Türkiye içinde sorun teşkil edecekti. Fakat bu etkileşim sadece Türkiye ile sınırlı kalmayıp, doğusundan iki komünist devlet ile komşu olduğu için İtalya üzerinde de komünist baskısına yol açıp, İtalyan Komünist Partisi'ni güçlendirme ihtimali taşıyordu. İtalya'nın kuzeybatısında yer alan Fransa'da Avrupa'nın ikinci büyük komünist partisi yer aldığı da düşünülürse tüm Avrupa komünizm tehlikesi altında kalabilirdi. Bu yüzden Yunanistan'ın Truman Doktrini içinde önceliği vardı (Spanier, 1965, s. 34). Truman Kongreden 300 milyonu Yunanistan'a, 100 milyon doları ise Türkiye'ye verilmek üzere 400 milyon dolarlık bir yardımın kabul edilmesini istemişti. Yunanistan'a yapılan yardımın Türkiye'ye yapılan yardımın üç katı olması, Yunanistan'ın daha çok yardıma ihtiyaç duyması ve Türkiye'nin ikinci derece önemini belirtmekteydi (Sander, 2016, s. 44).

4.4.2.Truman Doktrininde Türkiye'ye Yer Verilmesinin Nedenleri

Türkiye ve Yunanistan'a yardıma iten asıl neden Türkiye üzerindeki Sovyet tehlikesinden çok Sovyet davranışlarının ortaya çıkardığı yeni uluslararası ortamdır (Gönlübol & Ülman, 1966, s. 153) Türkiye; Asya, Avrupa, Ortadoğu arasındaki kara, deniz ve hava yollarının denetlenebileceği bir konumda olduğundan, SSCB, Türkiye ve Boğazlar üzerinde etkili olursa Irak ve İran üzerinden petrol zengini Orta Doğu bölgesine girip, üç kıtanın ticari yollarını denetleme gücüne erişebilirdi. Türkiye'ye destek veren ABD'nin önemli bir amacı da bu tehlikeyi uzaklaştırmaktı. SSCB bu bölgeleri ele geçirdikten sonra, uygulayacağı kapalı ekonomi sistemi ile ABD ticareti ve sermayesine karşı bu coğrafyayı kapatabilirdi. (Fleming, 1961, s. 471) Genel olarak Türkiye; Orta

Doğu ve Balkanlarda hava, deniz ve kara bağlantılarının kontrolünü sağlamakta, SSCB'nin Akdeniz ve Orta Doğu'ya genişlemesini engellemekte, savaş durumunda Sovyet saldırısına set çekebileceği gibi, Sovyetlere karşı bir harekatta değerli bir hareket alanı sağlamaktaydı (Thomas & Frye, 1952, s. 146).

Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson Türkiye'ye yardım nedenini açık bir şekilde Temsilciler Meclisi'nde ortaya koymuştur.

> Türkiye ve Yunanistan'ın özgür olarak ekonomik problemlerini çözmeleri, ABD'nin çıkarları için hayatidir. Türkiye ve Yunanistan'ın yıkılması ve totaliter rejimlerin kurulması ile Orta Doğu ülkelerine etkisinin ne olacağına anlatmama gerek yok… Öte yandan Yunanistan ve Türkiye'nin özgürlük ilkelerini bağladıkları ABD'den yardım görmeleri moralleri ve iç gelişmeleri üzerindeki gelişmeleri bir düşünün. Türkiye ve Yunanistan'dan elde edilecek sonucun Boğazlardan Çin denizine kadar olan geniş bölgede nasıl büyük bir ilgiyle izleneceğini söylemek çok abartılı olmaz. (Hearings, 1947, s. 5)

Acheson'un devam eden demecinde;

> Türkiye'ye yardım ekonomik baskı yüzünden iç durumun kötüye gitmesini engellemek amacıyla yapılmaktadır. Türk hükümetinin birçok başvuruları karşısında bir miktar yardım yapmak gerekli olmuştur

Başkan Truman da Kongreye Türkiye ve Yunanistan'a yardım konusundaki özel demecinde; "*Her ülkede görevimiz ana amacımıza yönelik, özgür halkların çoğunluğun isteklerine uygun olarak hükümetlerinin biçimini ve bileşimini koruma çabalarına yardım etmek*" (Truman H. S., 1947) şeklinde konuşmuştur. Tüm bu konuşmalardan; doktrinin ana amacı Sovyetlerin çevrelenmesi, bu gerçekleştirilirken de yardım alan ülkenin hükümet biçiminin korunması anlaşılmaktadır. Doktrin ile birlikte ABD'nin kendi çıkarları için Türkiye'de iç durumun kötüleşmesini engelleyerek mevcut hükümet düzeninin korunmasına da yardım edeceği açıktır.

4.4.3. Türkiye Açısından Doktrini Benimseten Nedenler

Türkiye ise Truman Doktrini yoluyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında kendisine yönelen SSCB tehditlerine karşı korunmak, kalkınmasına yardımcı olabilmek için gereken dış yardımları temin etmek ve ülkenin Batılılaşma çabalarını devam ettirmek için Truman Doktrinini benimsemiştir. (Gönlübol & Ülman, 1966, s. 153)

ABD'nin İkinci Dünya Savaşındaki başarısı, yenilmezliği, atom bombasına sahip olup patlatması Türkiye de bir hayranlık uyandırmıştı. Müttefiklerin başarısı demokratik sistemin üstünlüğü olarak Türk yöneticiler tarafından algılanmıştı. Bu anlayış üstüne

hemen savaş sonrası Sovyet tehlikesi binince Türkiye ABD'ne yakınlaşmakta çareyi bulmuştu. En tehlikeli yıllar Türkiye için 1945-1946 yılları arasında olmuş, 1947 de Moskova'nın tehdidi sürmesinden dolayı Türk yöneticiler Sovyetler Birliği'ne karşı güvenliğin Batı ittifakı ile sağlanacağına inanmışlardı. Stalin'in tehditleri karşısında yalnız kalmak, Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla kazanmış İnönü ve arkadaşları üzerinde büyük bir güvensizlik yaratmıştı (Avcıoğlu, 1969, s. 263).

Türkiye'yi Truman Doktrinine iten en önemli nedenlerden biri de ekonomik ve askeri dış yardım gerekliliğine inanış olmuştu (Sander, 2016)**.** Türkiye'yi dış yardım aramaya zorlayan nedenler şu şekilde sıralanabilir:

i. Savaş içindeki gelişmeler ticarette bir kesimin büyük kârlar elde etmesine neden olmuş, fakat bunun yanında belirli bir gelire, maaşa sahip olanların satın alma gücü azalmıştı (Akşin, 2007, s. 266).

ii. Uzun süren seferberlik sonucunda, nitelikli iş gücü silah altında tutulmuş endüstri ve tarımda iş gücü açığa çıkmıştı (Tekeli & İlkin, 1986).

iii. Sovyet tehdidinden dolayı savaş bitmesine rağmen silah altında asker tutulması, savunma masraflarından dolayı bütçeye ve ülkenin diğer mali kaynaklarına yük olmuş, bu durumda büyük vergilerin istenmesi sonucunu doğurmuştu (Gönlübol & Ülman, 1966, s. 266).

iv. Sanayi ülkeleri savaşın bitimiyle tekrar üretime başlamış, fiyatlar düşmüş savaş şartları içinde bulunamayan birçok ürün ithal edilmiş, ürün bolluğu ülkenin ticari dengesini bozmuştu. Ülkeye bol miktarda giren tüketim eşyası yüzünden eldeki döviz stokları hızla erimişti.

v. Savaş bittikten sonra takip eden yıllarda, topraktan kaliteli ürün alınamamış, sonuçta buğday bile dış ülkelerden alınır olmuştu.

vi. Savaş ekonomisinden dolayı savaş sırasında, ihraç edilen malların fiyatları yükselmişti. Fakat savaşın bitmesi ile fiyatlar olması gereken seviyeye inmiş, ithalat artmış, ihracat geliri azalmış ekonomide dengesiz bir durum ortaya çıkmıştı (Cillov, 1972, s. 139).

vii. Savaş sırasında yapılan planlamalarda uygulanamayan ekonomik hamleler, savaş sonrası dönemin kalkınma hedeflerine sokulmuş, büyük çaplı bu hamleler dar bütçe için sıkıntı yaratmıştı.

viii. İkinci Dünya Savaşı; Türkiye'ye savaş teknolojisi, teçhizat ve ekipman açısından epeyce yetersiz olduğunu göstermişti. Savaş sonrası Sovyet tehdidinin halen ortada olduğu bir ortamda bu gereksinmelerin ivedi giderilmesi gerekiyordu (Sander, 2016, s. 42) (Tekeli & İlkin, 1986).

4.4.4. Doktrinin İlanına Tepkiler

Her iki ülkeye yapılacak yardımlar ABD'de hem kongrede hem de basın da tartışmalara neden olmuştu. Yardıma karşı olanlar, Yunanistan ve Türkiye'nin demokratik olmadığını ileri sürüyorlardı. Bu ülkelere yardım etmek ve "*hür dünyayı*" savunmak anlamsızdı. Bu iki ülke anti demokratik yönetiliyordu. Bu yüzden komünist olabilirlerdi. Profesor Gilbert Machbet, New York Times'da yayınlanan yazısında, şu ifadeler yer almıştı:

> Eğer ABD'nin demokrasi uğruna çalıştığı doğruysa, o zaman tutucu Yunan ve Türk Hükümetlerini destekleyeceği yerde düşürmelidir (Machbeth, 1947)".

Temsilciler Meclisi Üyesi Ohio üyesi George Bender'de Türkiye'deki değişimi "*küstah Türk askeri diktatörlüğü*" olarak tanımlamış ve Türkiye'ye yardım edilmesine şiddetle karşı çıkmıştı (Kürkçüoğlu, 1978, s. 213) Başkan Truman muhalefet edenleri yatıştırabilmek için; Türk Hükümeti'nin 1946 yılından beri tam demokratik bir düzene geçmek için çaba gösterdiğini söylüyor, bu söylevini sürekli tekrar ediyor ve Ankara'da yeni hükümetlerin, şimdikinden çok değişik nitelikte olacağını belirtiyordu. Dışişleri Bakan yardımcısı Acheson 21 Mart 1947'de Temsilciler Meclisi'nde eleştirilere cevap verirken şunu söylemiştir: "*Türklerin savaştan bu yana bir hayli ilerledikleri muhakkaktır. İlginç olan, Türkiye'de bir muhalefet partisinin bulunmasıdır*."

Truman ayrıca Yunanistan ve Türkiye için 400 milyon dolarlık yardım yapmanın yanı sıra, bu ülkelerin isteği üzerine, her ikisine de sivil ve askeri personel göndermek, bu ülkelerden seçilen personelin Amerika'da eğitilmesi ve yetiştirilmesini sağlamak için de yetki istemişti. Bir dönem Truman'ın yardımcılığını yapmış ama sonra kabineden atılmış Hanry Wallace, Truman'ın konuşmasından 20 gün sonra bir demeç vermişti (Gültekin, 2018, s. 105):

> Dünya korkuyor. Dünya nefret ve kominizim korkusu adına bir Amerikan haçlı seferini değil, insanlığın kardeşliği adına bir dünya seferberliğini istiyor. Bunalım adına, Amerika'dan Birleşmiş Milletler 'in dünya kürsüsünü görmezden gelmesi ve savcı, hâkim, jüri ve şerif rollerini üstlenesi isteniyor. Ne biçim bir rol! Bir kez Yunanistan ve Türkiye'nin antidemokratik hükümetlerine, koşulsuz borçlar

verirsek, o zaman özgürlük adına her faşist diktatör bizim nezdimizde kredisi olduğunu bilecektir (Gerger, 2006).

Bu yapılan eleştiriler, Türkiye'nin çok partili sisteme geçişinin arkasında yatan sebepler olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin çok partili döneme geçişin bir nedeni de Sovyetler birliği karşısında Amerika'nın gücünü yanında hissetmek olabilir. Bu görüş tartışmalı da olabilir. Ancak; çok partili hayata geçildikten sonra Atatürk döneminde başlayan Batılaşma çizgisindeki gelişme gerek Truman Doktrini'ne katılmayı gerekse genel olarak Türk dış politikasını bugüne dek etkilemiştir (Gönlübol & Ülman, 1966, s. 147)

4.4.5. Yardım Kanunun Onaylanması ve İçeriği

Truman'ın istediği yardım kanunu 1947 yılı 22 Mayıs tarihinde Senato'da onaylanmıştır. Yardım tasarısının yasalaşmasından bir gün sonra General Lunsford Oliver başkanlığında bir heyet Türkiye'ye gelmiş, kaldıkları bir buçuk ay içinde Türk yetkililere, yardımı nasıl kullanacakları hakkında telkinlerde bulunmuşlardır (Erhan, 2009) 12 Temmuz 1947'de Türkiye ve Amerika arasındaki askeri iş birliğini başlatan antlaşma Ankara'da imzalanmıştır (FRUS, 1947). Kongreden çıkan kanuna uygun olarak yapılan antlaşma "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Antlaşma" başlığıyla yürürlüğe girmiş, antlaşmayı Türkiye adına Dışişleri Bakanı Hasan Saka, ABD adına Büyükelçi Wilson imzalamışlardı. Antlaşma 1 Eylül 1947 tarihinde TBMM'nin onayına sunulup, mecliste bulunan 339 milletvekilinin tamamının kabul oyuyla geçmiştir (T.B.M.M, 1947, s. 552-556). Tüm imza ve kabul işlemlerinden sonra askeri yardım istenmeye başlamıştı.

12 Temmuz 1947'de Türkiye ve ABD arasında imzalanan Türkiye'ye Yapılacak Yardımlar Hakkında Anlaşma 8 maddeden oluşmaktaydı;

Madde 1: 22 Mayıs 1947 yılında Senato' da onaylanan kanun kapsamında ABD'nin Türkiye'ye yardım edeceği yer almaktaydı.

Madde 2: ABD Başkanı Türkiye ile görüşmeleri sağlayacak bir misyon şefi atayacak. Ve bu misyon şefi Türk Hükümetine danışarak zaman zaman yapılacak yardımların kayıt ve şartlarını oluşturacaktı. Misyon şefi Türk Hükümetine yapılan yardım maiyetinde teknik bilgileri sağlayacak. Türk Hükümeti yapılan yardımı sadece tahsis edilen yerlerde

kullanabilecek ve kullanışı hakkında Misyon Şefi ve yardımcılarına istedikleri her türlü bilgiyi verip, düzenli raporlayacaktı.

Madde 3: Türk Hükümeti Amerikan basın organları ve radyolarına yapılan yardımın kullanımı hakkında tam bilgi verip her türlü yayını yapmalarına müsaade edecek, ayrıca Türkiye de yardımın amacı, miktarı, kaynağı, kullanılışı hakkında sürekli yayın yapacaktı.

Madde 4: Türk Hükümetine yapılan yardım şartlı bir yardım olup, verilen malzeme ya da malumatın ABD'nin izni olmadan belirlenen yerler dışında kullanılamayacağı, mülkiyetinin devredilemeyeceği ve alınan bu yardımların güvenliğini Türk Hükümeti ve ABD birlikte sağlayacağı belirtilmekteydi.

Madde 5: Türk Hükümeti ABD'den alınan yardımları, başka bir ülkeye olan borcuna karşılık kullanmayacaktır.6.Madde: Yardımın son bulması; Türk Hükümeti'nin talebi, BM'nin lüzumlu gördüğü hallerde ve Kongre kanununda belirtilen, ABD'nin aleyhine olacak durumlarda yardım sonlandırılacaktır

6. ve 7. Maddelerde: Anlaşmanın 12 Temmuz 1947 tarihinde (imza edilen aynı gün) yürürlüğe gireceği ve her iki hükümet tarafından sonlanacağı tarihin tespit edilene kadar yürürlükte kalacağı yer alıyordu (ResmiGazete, 1947)

4.4.6. Yardımların Uygulanması

Truman Doktrini öncesi, 1 Temmuz 1945'ten, 30 Haziran 1947 tarihine kadar Türkiye'ye ayrılan yardım miktarı 100 milyon USD bağış ve 41 milyon USD kredi olmak üzere toplam 141 milyon dolar olup, bu süre içinde Türkiye, sadece 6 milyon dolarlık kredi kullanabilmişti. Aynı sürede Batı Avrupa ülkeleri, açılan kredinin ve bağış yardımının büyük bir kısmını kullanmışlardı. Truman Doktrinin hazırlanmasında temel teşkil eden Oliver Kurulu Raporuna göre Türkiye'de asker sayısının azaltılması, savunma masraflarına önemli ölçüde azaltacak ve ekonomik kalkınma için gerekli el emeğini üretime döndürecekti. Ordudaki silahların modernleştirilmesi, asker sayısındaki azaltmaya karşın Türkiye'nin savunma gücünü artıracaktı. Türk ordusunun ülkeyi tek başına, dış yardıma gerek kalmadan savunabilir hale gelmesi için üç yıllık bir süre öngörülmüştü. Genel olarak, yardımın 300 milyon doları Yunanistan'ın ekonomik ve askeri gücünün desteklenmesine, 100 milyon doları da Türk Silahlı Kuvvetleri takviyesine ayrılmıştı.

ABD için asıl hedef, Batı Avrupa'nın kalkındırılması ve güçlendirilmesiydi. Amerikalılar bu ortamda Türk ekonomisini oldukça iyi görüyor, Sovyet baskısına karşı belirli bir askeri yardımdan daha ilerisini düşünmüyorlardı. Yardım fon akışının idaresi 1 Nisan 1948'de Ekonomik İş Birliği İdaresi (ECA) yönetimine geçtiğinde Truman Doktrini çerçevesinde, dokuz aylık sürede 400 milyon doların 337 milyonu harcanmış ve bunun 268 milyonu Yunanistan'a, 69 milyonu ise Türkiye gitmişti. Bu harcanan meblağın; Yunanistan'da %59'u, Türkiye'de ise %100'ü askeri maksatlarla kullanılmıştı. Türkiye ABD'den 1947 Ekim-1948 Eylül arası neredeyse bir yıllık sürede 72 milyon 887 bin dolar askeri yardım almıştır. Bu meblağın neredeyse çok büyük bir bölümü askeri maksatlar ile harcanıp, geriye kalan 5 milyon dolar askeri değeri olan yol yapımı gibi yerlere ayrılmıştı. Askeri yardım çerçevesinde; bir adet devriye gemisi, dört adet denizaltı, bir adet tamirat gemisi, sekiz mayın tarayıcı gemi, iki hafif bombardıman uçağı, iki adet P-47 Thunderbolt uçağı, nakliye uçakları bulunmaktaydı (AyınTarihi, 1948).

Dönemin ABD Savunma Bakanı Luis Johnson bu ortak yardım politikasının amacını; "*Amerika'yla dost özgür ulusların ortak savunma güçlerini kuvvetlendirerek, dünya barışının ve ABD ile yardım alan ülkelerin korunmasını sağlamak ve güçlü bir ortak savunmaya sahip olmak*" şeklinde açıklamıştı. Ayrıca, Batı Avrupa'da Sovyetler Birliği ve uluslararası komünizmin doldurmak isteyeceği askeri bir boşluk olduğunu, bu durumun Amerika için tehlikeli yarattığını, kısacası ABD güvenliği için Avrupa'nın korunmasına gerektiğini belirtmişti. 6 Ekim 1949 tarihli Ortak Savunma Yardım Kanunu bu amaçla çıkarılmıştı. (Sander, 2016, s. 57).

Bu kanun şimdiye kadar tahsis edilmiş yardım miktarına ek olarak Hazinenin başka bir amaca tahsis edilmemiş parasından 211 milyon doları aşmamak üzere, hükmü 30 Haziran 1950'ye kadar uzatılmış bulunan, 22 Mayıs 1947 tarihli kanunun şartlarını yerine getirmek üzere NATO üyeleri ve Yunanistan, Türkiye, İran, Kore ve Filipinlere askeri yardım yapılmasını öngörmekteydi.1949 ve 1950 yılları içinde Türkiye'ye yapılan askeri yardım 75 milyon USD civarında olup, 1951 mali yılı içinde bu rakam iki katına çıkarıldı. Ve böylece Truman Doktrinin dört yıl içinde Türkiye'ye toplam askeri yardımı 400 milyon doları bulmuş oldu. ABD, Truman Doktrini çerçevesi içinde, Türk ordusunun ekonomi üzerindeki yükünü, silah altındaki asker sayısını %30 düşürerek azaltmak ve aynı zamanda ordunun ateş gücü ve hareket kabiliyetini artırmayı amaçlamıştı. Ancak bu

amaç gerçekleşemedi. Çünkü; program, yol yapımı gibi alanlarda uygulanırken Türkiye'de genel ekonominin zayıflığı kendini göstermeye başlamıştı.

4.5. 1945-1950 Türkiye Ekonomisi

İkinci Dünya Savaşı arifesinde savaş ekonomisi kavramı tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de gündemdeydi. İkinci Dünya Savaşı çıktığı zaman Türkiye bu savaşa her hali ve cephesi ile hazırlıksızdı. Savaşa katılmayan Türkiye, sıcak savaşın tahribatından kurtulduysa da ülkeyi savaş ekonomisinin dışında tutamamıştı. Bir yandan silahlı tarafsızlık politikasının gerektirdiği büyük bir ordunun beslenmesi, öte yandan üretimi kendine yeterli olmayan bir ülkenin ithalatının birden büyük ölçüde kısıtlanması, 1930 Dünya Bunalımı sonrasında, devletçilik politikası izleyerek, ekonomisini denge içinde kararlı büyüme gösteren çizgiye oturtarak Türkiye'yi zorunlu olarak yeni bir ekonomik denge arayışına itiyordu. Üstelik savaş özellikle sınırlı ve yerel bir pazara yönelik ya da kendine yeterli üretim yapan küçük üretici köylülerle fakir köylüleri şiddetli bir biçimde sarsmıştı (Tekeli & İlkin, 1986, s. 3063).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca stok yapmış, 12 Aralık 1945 günü, Başbakan Saraçoğlu 209,5 ton altın, 700.000 ton hububat, 22.000 ton bakır ve binlerce ton kömür ve krom stokunun olduğunu açıklamıştı. 1946 yılı başında 235 ton altın değerinde altın ve döviz bulunmaktaydı. Savaştan sonra, savaş içinde biriken sermaye ve tüketim malları ihtiyacını karşılamak için bu fona başvurulmuştu. Bunun sonucu olarak, 1936-1939 arası ABD'den ithalat 7-14 milyon USD arasında oynarken, 1947'de 81 milyon dolara yükselmiş, ABD'ye ihracat çok düşük düzeyde kaldığından ortaya bir de dolar açığı çıkmıştı (Boratav, 1993). Bu açık Türkiye'de Amerikan yatırımıyla doldurulamıyordu. Çünkü dünya fiyatlarının çok üstünde mal üreten Türk ekonomisinin, devletçi ve tekelci yapısı Amerikan sermayedarları için çekici değildi. Ayrıca, Türk milliyetçiliğindeki ekonomik emperyalizm kuşkusu ve Atatürk'ün yabancı şirketlerin kar ve sermayelerinin Türkiye dışına çıkarmaları konusunda koyduğu yasaklar da bu çekingenliği etkiliyordu (Yılmaz, 2014, s. 115) .

Türkiye savaşın son yılında Şevket Süreyya ve İsmail Hüsrev'e bir kalkınma planı hazırlatmış, Mayıs 1945 tarihinde hükümete sunulmuştu (Öztürk, 2010, s. 12). Tamamı 1 milyar USD, ivedili bölümü 423 milyon USD olan planın temelinde, tarımda poli-kültür uygulamaları, sualtı ve toprak altı servetleri kıymetlendirme esas alınıyordu.

Plan, devletçiliği öne çıkaran yaklaşımıyla, yeni bir sanayileşme hareketi olarak tanımlanmış ve fakat hiç uygulanmadan kalmıştı. 1947 yılı Şubat ayında Peker hükümeti, Kemal Süleyman Vaner başkanlığında daha liberal iktisatçılardan oluşan bir komisyona özel sektörün öne çıkartıldığı yeni bir 5 yıllık kalkınma planı çalışması başlattı. 5 Kasım 1947' de açıklanan yeni plana göre; 3,7 milyar Türk Lirası tutarında yatırım, bu yatırımlarında %49 gibi bir bölümünün dış yardım ve kredilerden sağlanacağı öngörülmüştü. Bu plana işlerlik kazandırmak, tek bir şeker fabrikası kuramayan hükümetten fazla beklenen bir hareket değildi. Resmi olarak uygulanmasa da kalkınma planı, devletçi ve korumacı bir sanayileşme anlayışının terk edildiğinin açık bir belgesi olmuştur. (Boratav, 1993, s. 77) 1945 yılı Aralık ayından beri kredi arayışında olduğu ve olumsuz yanıtlar aldığı için hükümet hazırladığı kalkınma planını gerçekleştirmede sıkıntı yaşamıştı.

Türkiye'nin Amerika'dan ilk kredi talebi Aralık 1945 yılında 500 milyon USD olmuştu. Merkez Bankası'nda yaklaşık 300 milyon USD değerinde altın döviz ve maden rezervi varken talep edilen bu kredi reddedilmişti. Missouri gemisinin 5 Nisan 1946'da İstanbul ziyaretiyle Amerika ile yakınlaşma başladı. Nisan 1946'da Amerika'dan 500 milyon dolar kredi talebi yenilenmiş ama 1946 yılının ikinci yarısında Amerika Export& Import Bankası'ndan sadece 25 milyon dolar kadar kredi alınabilmişti. Tüm bu gelişmelerden sonra, Türkiye yeni kurulan IMF sistemine katılma çabalarına girdi ve bu çabalar 7 Eylül 1946 tarihinde %131 devalüasyon getirmişti. 7 Eylül kararları diye adlandırılan liberal tedbirlerle 1 USD karşılığı Türk lirası 1.28'den 2,80'e çıkarılmış, ithalattaki bazı sınırlamalar kaldırılmış, altının satışı serbest bırakılmış ve Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ve entegrasyonuna yönelik liberalizasyon tedbirleri uygulamaya konulmuştur (Altıpparmak, 2002, s. 35-39).

Haziran 1947'de ilan edilen Marshall Planı, Türkiye dahil 16 Avrupa ülkesinin kredi talepleri için hazırlık çalışmalarını başlatmıştı. Türkiye 615 milyon dolar talep etmiş, ama savaşta tahrip olmadığı gerekçesiyle Türkiye ilk aşamada kredi kapsamı dışında tutulmuştu. Türkiye'nin altın ve döviz rezervleri erimeye başlayıp, stokların %42' sinin azalması hakkında tartışmalar, Ocak 1948'de Maliye Bakanın açıklamalarına yansımıştı. Şubat 1948'de ise Marshall yardımı kapsamında Türkiye'ye kredi verilmemesine ilişkin Avrupa İktisadi İş Birliği Komitesinin raporu ortaya çıkmıştı. 4 Temmuz 1948 tarihinde Amerika'yla Ekonomik İş Birliği Antlaşması imzalanmasını

takiben, 615 milyon USD talep edilmesine karşılık, alınan ilk kredi 10 milyon dolar olmuştu (Balkan, 1994, s. 21).

1945'ten sonra motor ve ağır sanayi yatırımlarından vazgeçilmiş, kalkınma planlarından çıkarılmış ve Türkiye yabancı sermayeye denetimsiz olarak açılmıştı. Türk Hükümeti, 1947 yılında; Demir-Çelik Kombinaları, Genel Makine Fabrikası, Elektrolitik Bakır Kombinası gibi ağır sanayi projelerinden vazgeçildiğini açıklamıştı. Makina Kimya Endüstrisinin gerçekleştirdiği ve Danimarka dahil birçok ülkeye ihraç edilen sekiz kişilik yolcu uçağı üretimine son verilmişti (Eser, 1993, s. 12) Tarım ürünleri ve gübre ithal edilmeye başlanmıştı. Yoğun olarak dış borç alınmış, petrol işletmeciliği kanun eliyle devlet tekelinden çıkarılmış, KİT'lerin satılacağı açıklanmıştı. Dışa bağımlı uygulamaların sonucu olarak, yasa dışı ilişkiler ve karaborsa ile güçlenen zenginler türemişti.

Türkiye Batıya bağlanmanın yeni bir aşaması olan Avrupa Ekonomik Topluluğu sürecine girmişti. 1946 yılı, Cumhuriyet Türkiye'sinin tarihinde hem siyasi hem de ekonomik bakımdan bir dönüm noktası olmuştur. Siyasi bakımdan 1946 yılı tek parti döneminden, çok partili parlamenter döneme geçişin başlangıç tarihidir. Ekonomik olarak 1946 yılında Türkiye, cumhuriyetin kuruluşundan beri izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içedönük ekonomik politikalarını adım adım gevşetmişti. 1946 yılı İthalatın serbestleştiği, dış yardım krediler ile dış açıkların oluşmaya başladığı ve kronikleştiği ekonomik bir yapının başlangıç tarihi olmuştur (Yılmaz, 2014, s. 120).

1945-1950 yılları arası kısa ömürlü dört ayrı hükümet ülkeyi yönetmiş ve bu dönemde sanayileşme bir türlü başlatılamamıştı. 1934-1938 arasında 20 büyük fabrika kurabilen Türkiye, beş yıl boyunca 391 milyon USD dış kaynak ve Merkez Bankasında 135 ton altın ile beş yeni fabrika kuramamıştı. Bu dönemde Sümerbank ve Etibank'ın tefsiri yatırımları dışında sadece dört yeni yatırım vardır: Çatalağzı Termik Santrali, Filyos Ateş Tuğlası Fabrikası, Adana Çırçır Fabrikası ve Rize'deki ilk küçük Çay Fabrikası (T.G.A.Muntz, 1951, s. 64). CHP Hükümeti 31 Mart 1939 tarihinde bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Atatürk'ün 17 Eylül 1938'de onayladığı planı iptal etmiş (Demirer, 2001, s. 14), 1945-1950 döneminde planlar yaparak ve kredi arayışlarıyla geçirmişti.

1945 yılında döviz rezervi 21 ton altın karşılığı 24 milyon USD düzeyindeyken, (T.G.A.Muntz, 1951, s. 203) Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'de 123 ton altın ve eksi 12 milyon USD konvertible döviz olmuştu. Bu durumda sanayileşme durmuş, hükümet rezervler yüzünden hiçbir hamle yapamamıştı. 1948 yılında 60.000 ton şeker açığını kapatmak amacıyla yapılan %60 oranında zam, 700.000 ton hububat stokuna rağmen,1946 yılı Eylül ayına kadar ekmeğin karneyle satılması,1938 Kemalist Türkiye'sine taban tabana zıt davranışlar olmuştu (Yılmaz, 2014, s. 121).

Demokrat Partinin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 günü Türkiye'nin hazırlanmış, üzerinde tartışılmış, onaylanmış ve uygulamasına geçilen bir planı yoktu. Başta Avrupa olmak üzere yıkılan dünyanın yeniden inşası gibi bir söylemle gerçekleştiren Amerikan kredileri ve hibeleri 1946-1954 yılları arasında toplam 51 milyar dolarlık bir para transferinin gerçekleşmesini sağlamıştı. Bu parasal yapının denetimi için Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) oluşturulmuş ve yardım edilen ülkelerde böylece finansman ve üretim ilişkileri kontrol edilmeye başlanmıştı.

4.5.1.Amerikan Ekonomik Yardımının Başlaması

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olağan duruma dönemeyip, ekonomisini geliştiremedi. Bunun en büyük nedeni Sovyetler Birliği ile yaşanan gerginlikten dolayı, savaş içinde büyüyen ordusunun bir bölümünü terhis edememesi oldu. Tarafsız kalan diğer devletler gibi Türk ekonomisi de savaş sırasında kıtlık çekmişti. Bu durum varlık vergisinden ziyade, yukarıda da bahsedildiği gibi; hükümetin ekonomi ve finans idaresindeki başarısızlığından kaynaklanıyor, yine de savaşa katılan ülkelerin ekonomilerinin yanında Türk ekonomisinin durumu ve mali sıkıntıları önemsiz kalıyordu. Ekonomik gücü sınırlı olan Türkiye, güvenlik sorunu yanında, ekonomisi için de dış yardım arama yolunu seçmişti. Türkiye'nin İngiltere'den sağladığı yardım, savaştan sonra giderek azaldı. ABD, Türkiye'nin Şubat 1945'te savaşa girmeye karar verdi açıklamasından sonra, Ödünç Verme ve Kiralama Yasası çerçevesinde Türkiye'ye 95 milyon dolarlık savaş malzemesi yardımı yaptı. (Cumhuriyet, 20 Aralık 1945)

Amerika'yla yapılan ilk ikili anlaşma 23 Şubat 1945 tarihinde imzalandı. Borç alma ve kiralamalarla ilgili olan bu antlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 4780 sayılı kanunla yasalaştı (ResmiGazete, 1945). Anlaşmanın temel özelliği, adının karşılıklı yardım antlaşması olmasına karşın, Amerika'nın isteklerinin Türkiye tarafından kabul

edilmesi ile Türkiye'yi ağır yükümlülükler altına sokmasıydı. Antlaşma da "koruyucu hükümler" olarak yer alan maddelerle, Türkiye'nin değil Amerika'nın hakları korunuyordu. Antlaşmanın ikinci maddesi şöyleydi*: "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, tedarik edebilmek vaziyetinde bulunduğu ve müsaade edebileceği maddeleri, hizmetleri, suhuletleri veya malûmatı Amerika Birleşik Devletleri'ne temin edecektir* (ResmiGazete, 1945)*."* Bu madde Türkiye için sıkıntılı bir durumdu. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ABD'ye hizmet sunmakla görevli olacak ve bu görevin sınırı da belli olmayacaktı (Yılmaz, 2014, s. 116).

Amerika ile yapılan ikinci anlaşma, 27 Şubat 1946 gün ve 4882 sayılı yasayla kabul edilen 10 milyon dolarlık kredi antlaşması olmuştu. Bu antlaşmanın özü dünyanın değişik yerlerinde Amerika'nın elinde kalan ve ülkesine geri götürmesi pahalı olan eskimiş savaş artığı malzemeleri satın alması koşuluyla Türkiye'ye borç verilmesiydi. Türkiye, 1950' ye kadar Amerika'yla; 7 Mayıs 1946 tarihli Borçların Tasfiyesi ile İlgili Antlaşma, 6 Aralık 1946 tarihli Kahire Antlaşması'na Ek Antlaşma, Truman Doktrininden sonra 12 Temmuz 1947 tarihli ve 27 Aralık 1949 tarihli Askeri Yardım Antlaşmaları imzaladı.

Savaş sonrası elinde 245 milyon dolarlık altın stoku bulunan Türkiye, bu stoku hemen kullanmak istemedi ve hükümet, iç istikraza ve dış borçlanmaya gitti. Türkiye, Amerika'dan savaştan hemen sonra 500 milyon USD istemiş ama Amerika, o tarihte bu kadar büyük bir kredi açamayacağını bildirmişti. Missouri Gemisinin Türkiye gelişinden kısa bir süre sonra Mayıs 1946'da Amerika'nın ilk ekonomik yardımı gerçekleşti. Amerika Büyükelçisi Türk Hükümeti'ne, Türkiye'nin ABD' ye 4,5 milyon USD ödediği taktirde, Amerikan Hükümetine Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'ndan kaynaklanan tüm borçlarını silmeye hazır olduklarını bildirdi. Bu öneriyi sevinçle karşılayan Türk Hükümeti Amerika'yla 7 Mayıs 1946 tarihinde Ankara'da antlaşma imzaladı. Mayıs 1946 tarihinde Ankara'da imzalanan Ödünç Verme ve Kiralama Mütalebelerine Müteallik Antlaşma ile Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'ndan doğan borçların tasfiyesi karşılığı, uluslararası ticarette farklı işlemlerin ortadan kaldırılması, gümrük tarifeleri ve diğer ticari engellerin indirilmesi ve hafifletilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır (Ertem, 2009, s. 385).

4.5.2. Marshall Yardımları

Amerika'nın Truman Doktrini ile değişen dış politikasının bir diğer sonucu ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın adıyla anılan "Marshall Planı" olmuştu. ABD, topraklarında savaşı yaşamamış, ekonomisi güçlenmiş, üretimi yükselmiş ve fazla gelen üretimini pazarlamak için farklı bir strateji izlemişti. Marshall Yardımları ile; öncelikle kısa vadede, savaşın Avrupa ülkelerinde yarattığı tahribatı ekonomik yardımlar yoluyla hafifletme yoluna gitmişti. Uzun dönemdeyse, dünyada kendine düzenli bir dış pazar oluşturmayı, bir ihracat devi olmayı ve yardımda bulunduğu ülkeleri kontrol etmeyi hedeflemişti.

Amerika, İkinci Dünya Savaşı sonrası Marshall Yardımları ile diğer ülkeleri borçlandırarak kendine bağlama stratejisini uygulamıştı. Truman Doktrininin ilan edilmesinin ardından ABD Dışişleri Bakanı Marshall, savaşın etkilediği Avrupa ülkelerinin bir araya gelip ortak ekonomik bir kalkınma planı hazırlamasını istemişti (Sander, 2000, s. 234). 12 Temmuz 1947 tarihinde içlerinde Türkiye'nin de olduğu on altı Avrupa devleti, Paris'te bir toplantı düzenleyerek ihtiyaçlarını ortaya koyan bir rapor hazırlamıştı. ABD, söz konusu rapor çerçevesinde 2 Nisan 1948 tarihinde Dış Yardım Kanunu'nu yürürlüğe sokmuş ve tarihe Marshall Planı adıyla bilinen bu projeyle Türkiye'nin de bulunduğu Avrupa ülkelerine ekonomik yardımlar yapmaya başlamıştı. ABD açısından Marshall Yardımının üç temel amacı vardı (Balcıoğlu, 2012): Bu amaçlardan ilki, Batı Avrupa'nın güçlenmesini sağlayarak dünya ticaretinde yer almalarına imkân vermek; ikincisi, yardım verdiği ülkelerin ekonomilerini denetim altına almak; üçüncü amacı ise, mallarına pazar bulmak ve ABD ekonomisini canlanmasını sağlamaktır. Marshall Yardımı alan bir ülke, bu yardımı hangi alanda kullanacağını ABD'ye danışmak zorunda olduğu için ABD bu ülkelerin iktisat politikaları üzerinde etkili olabilmiştir. Ayrıca verilen kredi karşılıklarının ulusal para cinsinden o ülke Merkez Bankasında ABD adına açılan bir hesapta tutulması ve "Karşılık Paralar" adı verilen bu fonu kullanma halinin ABD iznine bağlı olması, Amerika'ya bu ülkelere ikinci bir müdahale imkânı vermiştir (Oran, 2001).

1948 yılında Türkiye Marshall yardımı almaya başlamış, OEEC daha sonra OECD üyesi olmuştu1950 yılına kadar Marshall Planı kapsamında yaklaşık 183 milyon dolarlık ekonomik, 200 milyon dolarlık askeri yardım almıştı. Yardım miktarları Türkiye

tarafından yeterli görülmese de, ABD ile ilişkileri geliştirmesi yönünden önem taşımaktaydı (Hale, 2003, s. 116).

Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 22 Mart 1949 tarihli raporunda, Türkiye'nin kominizim baskısına karşı çıkabilmesi için düşük yaşam standartlarının düzeltilmesi gerektiği yer alıyordu. Ekonomik İş Birliği İdaresinden aldığı yardımlar sonucu, tarımda araç ve gereç sayısının artırılması, kömür madenleri modernizasyonu ve genişletilmesi, çok elverişsiz durumdaki iç ulaşımının geliştirilmesi ile Türk ekonomisinin düzeleceği düşünülüyordu. ABD, yabancı ülkelere yaptığı yardımların çoğunluğunu bağış şeklinde yaparken, Türkiye'ye %15 bağış, %85'i borçlanma şeklinde uygulamış, 1951-1968 döneminde alınan 3,5 milyar doların 3 milyarı borç şeklinde olmuştu (Öymen, 2008, s. 367). Türk Hükümetleri, dış ekonomik ilişkilerde Amerika'ya öncelik veren, Amerikan şirketlerinin çıkarlarını kollayan bir yaklaşımı benimsemişti. Amerikan yardımlarının gelebilmesi için Türkiye, 1 Mart 1950 ve 22 Mayıs 1947 tarihli iki kararname çıkarmıştı. Bu kararnameler ile yabancı yatırımların kazançlarını yurtdışına serbest transfer etmelerine olanak sağlanmış, yabancı özel sektör yatırımları teşvik edilmişti (Yılmaz, 2014, s. 117).

BÖLÜM 5. TÜRKİYE ABD İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM TRUMAN DOKTRİNİ'NDEN NATO ÜYELİĞİNE

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa ülkelerinin SSCB'ye karşı bir denge kuracak güçlerinin olmaması, ABD'nin içinde olduğu bir savunma sisteminin ön plana çıkmasına yol açmıştı. Bu amaç doğrultusunda SSCB tehdidine karşı birlik oluşturarak önlemek için, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletleri 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da bir araya gelerek NATO'yu kurmak için bir anlaşma imzaladılar. ABD, İngiltere, İtalya, Fransa, Kanada, Hollanda, Belçika, Norveç, Portekiz, Lüksemburg, Danimarka ve İzlanda Devletleri arasında Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) resmen kurulmuştu (Uçarol, 2019, s. 932). Türkiye açısından, Kuzey Atlantik Anlaşması yeni ittifakı meşrulaştırmış, fakat İtalya'nın NATO'ya dahil edilirken, Türkiye'nin dışarıda bırakılması, hayal kırıklığı yaratmıştı (Hale, 2003, s. 118).

5.1.Türkiye'nin NATO' ya Başvuruları ve Üyeliğe İtirazlar

NATO'nun kuruluşuyla, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren Türkiye'nin dış politikasında öncelikli hedefi, Sovyetler Birliği'nden gelen tehditleri aşmak için ittifaka katılmak olmuştu. Türkiye'nin bu arzusu hem CHP hem de DP dönemi için geçerliydi. Türkiye'nin NATO üyeliği için ısrarlı tavrının en büyük nedeni, dış politikasında, güvenliğin her zaman öncelikli olması olarak açıklanabilir. Truman Doktrini ve Marshall yardımları ile ABD'nin ekonomik ve askeri desteğini alan Türkiye için bu yardımlar, bir ittifaka bağlı olmadığından, Sovyet tehdidini tam olarak kaldırmamıştı. SSCB tehdidini bertaraf etmeyi amaçlayan Türkiye 1949 yılının Aralık ayında NATO'ya katılma hakkında ABD'ye danışmış fakat olumlu bir karşılık alamamıştı. Türkiye'ye İngilizlerle olan ittifakı canlandırmak amacıyla, Orta Doğu 'da Batı taraftarı bir ittifak ya da Amerikan desteğiyle İngiltere, Fransa, Yunanistan ve Türkiye'nin katılacağı Atlantik Paktı'na benzer bir Akdeniz Paktı kurulması alternatifi sunulmuştu. Fakat Akdeniz'e kıyısı olan Arap ülkelerinin de Pakta alınması gerekliydi. Mısır'ın da böyle bir Pakt içinde olması mümkün görünmüyordu. Çünkü o dönemde Arap devletleri arasındaki anlaşmazlıklar vardı ve Mısır devleti o sıralarda İngiltere'den bağımsızlığını almaya çalışıyordu. Mısır'ın İngiltere ile aynı Pakt içinde yer alması da

muhtemel görünmüyordu. Bu veriler doğrultusunda, Türk Hükümeti Akdeniz'in ikiye bölünemeyeceğini savunuyor, Akdeniz Paktını benimsemiyordu (Milliyet, 1950).

Türkiye ve Yunanistan aynı zamanlarda, Kuzey Atlantik Paktı'na katılmakta ısrar etmişlerdi. NATO kurulurken; Anglo-Amerikan tartışmasında, Yunanistan ve Türkiye, paktın dışında olmalarına rağmen Avrupa'mı yoksa Orta Doğu'mu daha önemli konusunun merkezinde yer alan iki ülkeydi (Sander, 2016).Amerika Genelkurmay Başkanlığı; Türkiye ve Yunanistan ile stratejik çıkarlar doğrultusunda anlaşma yapılmasını desteklemelerine rağmen, Amerikan Kongresi 1948-1950 yılları arasında Hükümet harcamalarını kısıtladığı için iki taraflı sözleşmede yapılamıyordu.

Türkiye tam üyeliği en çok güvenlik kaygısıyla istese de NATO'ya katılıp Batılı dünyanın içinde yer almakta önemliydi. İsmet İnönü'nün kendi deyimiyle; "*Türkiye'nin medeni dünyanın saygıdeğer bir üyesi olarak kabul edilmesi önemli bir hedefti*". Ayrıca, Türkiye İnönü'nün verdiği hedef doğrultusunda Avrupa Konseyine başvuruda bulunmuş ve 1949 yılının Ağustos ayında kabul edilmişti (Hale, 2003, s. 117). Türkiye NATO'ya katılma politikasında dikkatini, Doğu Akdeniz bölgesi için İngiliz ve Amerikalıların desteğini almaya odaklamıştı. 24 Mart 1950'de İtalya ile Dostluk Anlaşması imzalanmıştı (Sander, 2016, s. 107)

1948 ile 1950 yılları arasındaki bütçe kısıtlamalarına rağmen Amerikan ordusu hala Batı Avrupa'da birliklerini bulunduruyordu. İngilizler Orta Doğu 'da güçlerini yeniden kazanmaya çalışıyor ve Türkiye'nin NATO'ya katılmak yerine İngiliz idaresi altında "Orta Doğu Savunma Sisteminde" yer almasını istiyorlardı. Türkiye de NATO üyeliği kabul edilmesi koşuluyla bu tip anlaşmalar yapabileceğini belirtmişti.

Türkiye ilk NATO üyeliği başvurusunu CHP hükümeti döneminde 11 Mayıs 1950'de yaptı. Fakat ittifakın taahhütlerinin genişlemesini istemeyen Benelux Ülkeleri, Türkiye'nin NATO'ya kabulüne karşı çıkmış, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Danimarka gibi küçük NATO üyeleri, Türkiye'nin NATO'ya katılmasının SSCB'nin saldırganlığını artıracağını ve bir savaşa yol açacağını iddia etmişlerdi. Türkiye'nin üyeliğine en fazla tepki İngiltere'den geliyordu. İngilizler, o sıralarda Mısır'la müzakere etmeye çalışıyor ve Türk birliklerinin İngiliz kumandasında Orta Doğu Komutanlığı planının bir parçası olmasını istiyorlardı (Gönlübol & Ülman, 1966, s. 246). Ama bu başvurunun hemen akabinde Kore Savaşı'nın çıkması küresel durumu önemli ölçüde

değiştirmişti. Amerika savunma bütçesi 1950- 1951 yıllarında hızla artarak 50 milyar dolara ulaşmıştı (Hale, 2003, s. 121). Böylece Amerikan yönetimi Türkiye'nin stratejik konumunu yeniden değerlendirmek durumunda kaldı. Kore'de yaşanan olaylar aynı zamanda Batı güvenliğine yönelen tehdidin uluslararası boyutlarda olduğunu göstermişti. Orta Doğu 'da çıkabilecek bir savaşta Türkiye ile Yunanistan'ın önemli rol oynayacağı ve ittifaka katılmalarının gerekli olduğu ortaya çıkmıştı (Athanassopoulou, 1995). Artık Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya dahil edilmesi gerekiyordu.

Kore Savaşı'nın çıkmasını Türkiye NATO ya katılım için bir avantaj olarak görmüştü. Savaşın çıkmasından bir ay sonra Demokrat Parti hükümeti Batı kampına olan bağlılığını gösteren bir işaret olarak 4500 Türk askerinin Birleşmiş Milletler kuvvetlerine katılacağını duyurdu. Menderes Hükümeti, Kore savaşını bir fırsata çevirerek, Türkiye'nin Batıya olan bağlılığını gösterip, bu sayede Atlantik İttifakına katılabilmeyi umuyordu. Hem de böylece CHP hükümetinin başaramadığını başarmış olacaklardı. Kore'ye Türk askeri gönderme kararından bir hafta sonra 1 Ağustos 1950'de NATO'ya katılmak için ikinci resmi başvuru, Demokrat Parti Hükümeti tarafından yapıldı. Türkiye'nin ikinci başvurusu, Yunanistan'ın başvurusuyla aynı anda yapılmıştı. Amerika'nın cevabı; Eylül 1950'de Yunanistan ve Türkiye'ye tam üyelik nihai hedef olmak suretiyle, sadece yarı üyelik teklif etmek şeklinde oldu. Türkiye'nin beklentisi tam üyelikti. Bu sırada Kuzey Atlantik Konseyi, Türkiye ile Yunanistan'ın Akdeniz savunma planlarında yer alması gerektiği gerekçesiyle, Türkiye'nin yaptığı ikinci başvuruyu 13 Eylül 1950'de geri çevirmişti (Gönlübol & Ülman, 1966, s. 246). Bunun üzerine; Türk Hükümeti, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya ve Avrupa'nın savunmasına Lüksemburg, Danimarka veya Hollanda'dan daha fazla katkıda bulunabileceğini iddia etmiş ve bu görüş Amerikalı generaller tarafından da kabul görmüştü (Sander, 2016). Bu sırada; Türkiye'nin yanında olan Amerikalı senatör Cain, Türkiye'nin jeopolitik önemi büyük olduğu için yetkilendirilmesi gerektiğini savunmuştu. Amerikan Büyükelçisi Mc Ghee de, Cain ile aynı fikirde olduğunu belirtmişti (Bağcı, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası , 1990). Cain ve Mc Ghee'nin yanı sıra Avrupa Yüksek Müttefik Kumandanı Eisenhower Truman'a gönderdiği mesajda; Türkiye ve Yugoslavya'nın Sovyetlere karşı stratejik önemini belirtip, bölgesel güvenlik kapsamında, Yunanistan'a Bulgar saldırısı olursa, Türkiye'nin geri püskürtmek de hayati önem taşıyacağını vurgulamıştı.

NATO'ya katılma hakkında ısrarcı tutumuna devam eden Türkiye karşısında ABD yönetimi, Kore Savaşı'nın çıkması ve ABD'nin savunma bütçesinin artması sonucunda, Türkiye'nin stratejik konumunu yeni baştan değerlendirmeye başlamıştı. Kasım 1950'de Çin askerinin Kore Savaşı'na katılması Sovyet Birliği'nin dilediği her yere saldırabileceğini göstermekteydi. Yugoslavya lideri Tito Stalin ile ilişkisini kesmişti. Bunun ardından, SSCB, Yugoslavya ya da Yunanistan'a saldırabilirdi. Bu yüzden Türkiye'nin ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması önemliydi (Hale, 2003, s. 119). Kore Savaşı'nın yanı sıra tüm bu görüş ve destekler ABD kararlarının önemli biçimde değişmesine neden olmuş, Türkiye'nin NATO'ya alınıp bir güvenlik taahhüdünde bulunulması gerekliliği ortaya çıkmıştı. ABD için bölgede benzer bir paktın oluşturulması alternatifti. Türkiye'nin NATO'ya dahil edilmesi, tamamen yeni bir örgütün kurulmasından daha kolay bir yol içermekteydi. Türkiye'nin Arap devletlerinin çoğuyla ilişkileri zayıf olduğundan ve İsrail'in varlığı böyle bir anlaşmaya katılmak isteyen Araplar için büyük bir engel olduğundan, yeni bir paktın oluşturulmasında açık zorluklar vardı. Truman, Mayıs 1951'de Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya tam üye olmaları için diğer muhalif üye devletlere baskı yapmaya karar vermişti.

Nihayet ABD, müttefiklerine 15 Mayıs 1951 tarihinde Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesini önermişti (Erhan, 2009, s. 548). Bu öneriye ilk itiraz, İskandinavya ve Benelux ülkelerinden gelmiştir. Paktın genişletilmesinin onları Akdeniz'de, çıkarları olmayan bir çatışmaya sürükleyebileceğini savunmuşlardır. Bu arada Türkiye'nin üye olmasına muhalefet eden diğer üyelerin argümanları; Yunanistan ve Türkiye'nin daha fazla genişlemeye neden olacaklarından dolayı, anlaşmanın doğal homojenliği bozulacağı yönündedir. Ayrıca Paktın Hristiyan ve demokratik karakterinin zarar göreceğini de savunmuşlardır. Türkiye ve Yunanistan'ın istenmemesinin gizli nedeniyse; Atlantik Paktı ülkelerinin, katılımcı sayısındaki artıştan dolayı, mevcut her üyenin alması gereken Amerikan silahlarının payını azaltacağından korkmalarıdır. İskandinav ülkeleri olan Norveç ve Danimarka hiçbir menfaatlerinin bulunmadığı bir Orta Doğu Savaşı'na sürüklemesi endişesiyle Yunanistan ile Türkiye'nin NATO'ya katılmasına karşı çıkmalarına rağmen, İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Herbert Morrison beklenmedik bir şekilde Yunanistan'la Türkiye'nin NATO'ya girmelerini destekleyerek İngiliz politikasındaki değişikliği duyurmuştu. İngiliz politikasındaki değişikliğin sebebi, Türkiye'nin NATO'ya alındıktan sonra Ortadoğu Komutanlığına

sıcak bakmasıydı (Sander, 2016, s. 116). Buna karşılık Menderes'in Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 20 Temmuz günü Parlamento'da Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi durumunda Orta Doğu 'da belirsiz bir savunma rol üstleneceğini söyledi.

Türkiye'nin NATO'ya alınmasını ABD tarafından önerilmesinin en büyük nedeni; Türkiye'nin ısrarlı girişimleri değil, Dünya'da oluşan yeni koşulların ABD nezdinde yarattığı endişelerdi (Erhan, 2009: 548). SSCB'nin 1949 yılında atom bombasına sahip olduğunu duyurması ile SSCB ile ABD nükleer alanda eşit hale gelmiş oluyordu. Bu gelişme ile ABD sahip olduğu önemli bir avantajı kaybediyordu. Bu durum NATO'nun güney kanadının güçlendirilmesi zorunluluğunu gündeme getirmiş ve olası bir Sovyet saldırısına karşı SSCB'nin, stratejik noktalarını imha etmek için Türk hava sahasının kullanılması ihtiyacı oluşmuştu (Bağcı, 2017, s. 72)Nitekim NATO Bakanlar Kurulu, 16-21 Eylül tarihlerinde Ottowa'da yaptığı toplantıda oy birliği ile Türkiye ve Yunanistan'ı NATO üyesi olarak kabul edip, 15 Ekim 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmesini öngören protokolün metni NATO'nun Londra Ofisi'nde açıklanmıştı. 17 Ekim 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılımına ilişkin protokol metni Temsilciler Meclisi tarafından imzalanmıştı. Protokolün TBMM'de onaylanmasıyla 18 Şubat 1952'de Lizbon'da düzenlenen Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında ittifakın genişletilmesinin resmen kabul edilmesiyle Türkiye, 18 Şubat 1952 tarihinde resmen NATO üyesi olmuştur (Türkman, 2014, s. 143).

ABD Ortadoğu için ayrı bir örgüt düşünmeden önce NATO'yu güçlendirmek istemişti. İngiltere nihayet itirazlarını iletmiş, ancak NATO çerçevesinde bir Ortadoğu savunma planında ısrar etmiş ve Türkiye, NATO'ya katılmak için İngiliz planını kabul etmişti. Bu arada ABD'nin Ankara büyükelçisi George McGhee, Hükümetine "*Türkiye'nin herhangi bir nitelik ve Ortadoğu Komutanlığı ile herhangi bir ilişkisi olmaksızın NATO'ya kabul edilmesi gerektiğini*" söylemişti (Sönmezoğlu, 2016). Başlangıçta NATO'dan dışlanmış olmasına rağmen, Türkiye üyelik yolunda ısrar etmiş ve nihayet NATO'ya katılmıştı. Amerika, İngiltere'ye üstünlük sağlayarak Türkiye'nin NATO'ya alınmasını desteklemiş, İngiltere'nin öne sürdüğü Orta Doğu Komutanlığı ön şartını, Türklerin üyeliği kabul ettikten sonra görüşmeyi kabul etmelerine rağmen, Amerika Birleşik Devletleri geçersiz kılmıştı

Türkiye'nin tam üyelik ile NATO'ya katılarak, Batı ittifakında yer alması Türk dış politikasında 1920'li yıllardan sonra yaşanan en önemli değişikliktir. Türk Hükümeti'nin yaşadığı sorun, kendi halkını Batı'ya yanaşmakta ikna etmek değil, Batı güçlerini Türkiye'ye ihtiyaçları olduğu konusunda ikna etmek olmuştur. O tarihlerde, Türkiye'nin batısında Bulgaristan ve doğusunda Kafkaslara uzanan Sovyet gücü yeniden dirilmeye başlamış, Yunanistan'da komünistlerin yönetimi ele geçirme tehlikesi 1949 Yunan İç Savaşı'na kadar devam etmiştir. Doğu ve Orta Avrupa'da bulunan Almanya'yla Avusturya dengeleyici güçler olmaktan çıkmışlar, açık bir tehlike oluşturan Sovyet tehdidi Türkiye'yi batı ittifakına yöneltmişti.

Sovyetler Birliği, Türkiye'nin NATO üyeliğini her zaman büyük bir tehdit olarak görmüştür. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu dönemde nispeten sakin kalmıştı. Daha sonra, 3 Kasım 1951'de Sovyet Büyükelçisi Sovyet Dışişleri Bakanlığı'na diplomatik bir nota göndermiş; "*NATO üyeliğinin; Türkiye'ye, Sovyetler Birliği ile ilişkilere hiç şüphesiz ciddi zararlar vereceğini ve böyle bir politikanın sonuçlarından doğan sorumluluğunda tamamen Türk Hükümeti'ne ait olacağını*" belirtmişti (Armaoğlu, 1991, s. 522). "*Türkiye'nin NATO üyesi ülkelerin saldırgan planları içine çekilmiş olması, Atlantik ile hiçbir bağlantısı olmayan bir Türkiye'nin Atlantik Bloğuna katılmasının, saldırgan amaçlarla SSCB sınırlarında askeri üsler kurulmasının emperyalist devletler açısından Türk topraklarını kendi çıkarları için kullanma arzusu anlamına gelebileceği oldukça açıktır*" şeklinde sert ifadelerde bulunulmuştu. Türkiye cevaben NATO üyeliğinin Sovyet tehdidinin yarattığı güvensizlik duygusunu ifade ettiğini belirtmişti (Gönlübol, 1989, s. 235).NATO konusunda Stalin Türkiye'ye karşı ciddi suçlamalarda bulunmuştur. Ancak Stalin'den sonra SSCB Başkanı olan Nikita Kruşçev; Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik saldırgan politikasını değiştirmiş, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve Türk boğazlarının kontrolünü tehdit eden taleplerinden vazgeçtiğini belirtmiş ve "*Stalin'in Türkiye'yi korkutarak Amerikalıların kucağına ittiğini*" söylemiştir (Hale, 2003, s. 121) (Bağcı, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası , 1990, s. 77).

5.2. Demokrat Parti Dönemi NATO Üyeliği ve Kore Savaşı

Türkiye'nin NATO'ya katılımının bir de iç boyutu vardı. Türkiye'de 14 Mayıs 1950'de serbest seçimler yapılmış ve ana muhalefet partisi Demokrat Parti parlamentodaki sandalyelerin çoğunu kazanmıştı. Demokratlar, Türkiye'nin dış ilişkilerinde, köklü değişikliğe gitmeden daha çok Batı ile yakın ilişkiler geliştirmeye ve NATO'ya üye olmayı istiyorlardı. Yeni hükümetin dış politikası Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından "*İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Batı'ya dönük olan dış politikamız bu doğrultuda daha enerjik ve aktif bir şekil alacaktır*" ifadeleriyle açıklanmış ve bu fırsat, 1950 Haziran'ında Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle hemen sağlanmıştı (Erhan, 2009, s. 545).

Menderes hükümeti iktidara gelir gelmez, 18 Temmuz 1950'de Yalova'da gerçekleşen bir toplantıda, Batı ittifakında, olma isteklerini göstermek için, Kore'ye asker gönderme kararı almıştı. Türkiye, Kuzey Kore ile mücadelesinde Güney Kore'ye destek olmak üzere ilk aşamada Albay Tahsin Yazıcı komutasında 5083 (GazilerDerneği, 2013) kişilik birliklerini BM çatısı altında Kore'ye göndermişti (BCA, 1950- 30.1.0.0-102.630). Muhalefet kararı desteklemekle beraber, karar alma sürecinde kendilerine bilgi verilmemesi nedeniyle hükümeti eleştirmişti. Savaşta Amerikan tümeni bünyesindeki Türk kuvveti en büyük, en aktif savaşçılardan biri olmuş, bir süre sonra Türk askeri sayısı 6 binin üzerine çıkmıştı (Sönmezoğlu, 2016).

Kore Savaşı, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinde dönüm noktası olmuştu. Türkiye, BM'in kara askeri gönderme çağrısına NATO'ya kabul edilmesine yardımcı olacağı düşüncesiyle, hemen yanıt veren ikinci devlet olmuş ve Kore'de savaş alanında önemli yararlılıklar göstermişti (Bulut, 2018, s. 199). 1 Ağustos 1950 tarihinde, asker gönderme kararının üstünden bir hafta geçtikten sonra, Türkiye NATO'ya ikinci üyelik başvurusunu yapmıştı. Başvuru NATO Bakanlar Konseyi'nin Eylül ayında yaptığı toplantıda reddedilmiş ve 18 Kasım 1950 tarihinde, Türk birliklerine, cephedeki ABD kolordusunun ihtiyatı olmak için Kunuri Bölgesine gitmesi emri verilmişti (Erhan, 2009, s. 545). 26 Kasım'da başlayan dört gün süren Kunuri muharebesinde, Türk askeri ağır kayıplar vererek, Çin birliklerinin hücumunu kesmiş ve böylece 8. Amerikan Tugayını imhadan kurtarmıştır (Bulut, 2018, s. 201). Kore savaşlarında 27 Temmuz 1953'te

ateşkes imzalanıncaya kadar; 741 askerimiz şehit olmuş, 2.147 askerimiz yaralanmış, 234 askerimiz esir düşmüş, 175 askerimiz ise kaybolmuştu (TBMM T. , 2010)

5.3. Türkiye'nin NATO Üyeliğini Sağlayan Şartlar

1950 yazının başlarında Türkiye ikinci kez NATO'ya dahil olmak için başvurmuş, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, düzenlediği basın toplantısında, Türkiye ve Yunanistan dahil edilmedikçe Kuzey Atlantik Paktı'nın tamamlanamayacağını söylemişti. Doğu Akdeniz gibi çok büyük stratejik değere sahip bir bölgenin Batı güvenlik sisteminin dışında bırakılamayacağını vurgulamıştı. Fakat, Türkiye ve Yunanistan'ın başvuruları, 14 Eylül 1950'de Temsilciler Meclisi tarafından reddedilirken, aynı toplantıda, ABD Dışişleri Bakanı Acheson, Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edilen; Akdeniz bölgesinin savunmasını planlamada Türkiye ve Yunanistan'ın ortak üye olarak davet edilmesini ve katılmasını öneren alternatif bir plan önermişti (Gönlübol & Ülman, 1966, s. 246).

Türkiye'nin Kore savaşına katılması ABD Hükümeti üzerinde gerçek bir etki yaratmıştı. Kore savaşından sonra Amerikan politikası kademeli olarak Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabulü lehinde değişmişti. ABD Dışişleri Bakanlığı anlaşmanın diğer üyelerinin itirazları karşısında konuyu gündeme getirmek konusunda isteksiz davranıyordu. Fakat ABD Hava Kuvvetleri, Türkiye'nin anlaşmaya kabul edilmedikçe kendi topraklarına hava üsleri kurmayı reddettiği için, Türkiye'nin kabul edilmesinden yana ısrarcı bir tutum takınmıştı. ABD Hava Kuvvetleri, Batı Avrupa'ya bir Sovyet saldırısı durumunda, Türkiye'nin NATO üyesi olması durumunda, ABD bombardıman uçaklarının Trans-Kafkasya petrol sahalarına, Ural endüstrilerine ve Rus tedarik hatlarına Türk üsleri üzerinden saldırabileceğini ileri sürüyorlardı (C.Sulzberg, 1952). Amerikan askeri yetkilileri artık Türkiye'nin iş birliği olmadan, Ortadoğu'nun Sovyet etki alanına dönüşmesini önlemenin çok zor olacağını belirtmişlerdi. Ayrıca, Türkiye'nin NATO'dan dışlanmasının tarafsızlığa doğru bir kaymaya yol açabileceğinden de korkuyorlardı.

Şubat 1951'de İstanbul'da Amerikan ve Türk askeri yetkilileri arasında ikinci bir Misyon Şefliği Konferansı yapılmış, Türkiye'nin kabulü meselesi bir kez daha tartışılmıştı. Bu konferansta Amerikalı temsilciler, Türkiye'nin NATO'ya katılmak için çok çalıştığını ve cesaretinin kırılmaya başladığını ve bu nedenle alternatif hareket tarzları düşündüğüne ikna olmuşlardı. Bunun üzerine Amerikalı temsilciler ABD Dışişleri

Bakanlığı'na, Türkiye'nin NATO'ya katılmaya hevesli olduğu zaman daha iyi bir anlaşma yapabileceğini bildirmişlerdi. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, Sovyetlerin Ortadoğu'daki taarruzlarına direnmede kilit bir rol oynayabileceği kabul edilmişti (Leffler, 1985, s. 825).

Şubat 1951'de Amerikan istihbarat raporlarında; Türkiye'nin Ortadoğu'daki Amerikan çıkarları için stratejik önemi, sadık bir müttefik olduğu ve bölgede gelecekteki herhangi bir Sovyet askeri saldırganlığını durdurmada önemli bir rol oynayabileceği ifadelerine yer verilmişti. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı duracağı ve her türlü Sovyet işgaline uzun süre direnebileceği anlaşılmıştı. Ayrıca Türkiye, o zamanlar Kore'de yaptığı gibi, Batı'nın BM direktifleri kapsamındaki eylemlerini destekleyecekti. Türkiye, Sovyetlerin yayılmasına direnmeye ve ülke bağımsızlığını korumaya kararlıydı. Sovyet ve uydu baskısına karşı sağlam durmuştu. Dahası, SSCB'ye direnmeye en yatkın güç veya güçler bileşimi ile ittifak kurmaya çalışmıştı (Bağcı, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası , 1990).

Batılı devletlerin Türkiye'yi NATO üyesi olarak kabul etmelerinin başlıca nedenleri;

i. Türkiye'nin stratejik konumu,

ii. Kore'de Türk ordusunun sergilediği kahramanlık,

iii. Türk ordusunun desteğiyle Ortadoğu'da Amerikan ve İngiliz çıkarlarını güvence altına almak,

iv. Sovyetler Birliği'nin sindirilmesi ve Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarına karşı Türkiye'nin desteklenmesi (Saray, 2000).

ABD açısından bakıldığında; Türkiye'nin NATO'ya dahil edilmesi, Türkiye'nin Ortadoğu petrollerinin kilit noktasında algılanması ve ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında günden güne önem kazanan Ortadoğu bölgesiyle ilişkilerinde Türkiye'de kurduğu askeri üslerden yararlanılarak SSCB'ye karşı Batı ittifakını güçlendirme isteğidir (Sander, 2016, s. 59-60) . Ayrıca; İngilizlerin Orta Doğu'da ayrı bir komutanlık oluşturma girişimlerinin başarısızlığı, Kore Savaşı, Sovyetler Birliği'nin Doğu'ya yönelik algılanan tehdidi, Akdeniz ve Orta Doğu, ABD'li karar vericileri Türkiye'nin NATO'ya dahil edilmesinin, bölgenin savunması için çok önemli olacağına ikna etmişti

Türkiye'nin NATO'ya girişi, 1947 Truman Doktrininden itibaren süregelen Türkiye'nin Batı yanlısı tutumunun, resmi bir ittifak içinde devam ettirileceğini belgelemişti. Türkiye, bağımsızlığını ve bütünlüğünü savunmada bir güven ortamı oluşturacak NATO üyesi olma hedeflerine ulaşmıştı. Türkiye'nin NATO üyeliği sadece Sovyet tehdidine karşı bir güvenlik garantisi değil, aynı zamanda Batılı milletler topluluğuna kabul edilme anlamına da gelmekteydi. Böylece Batı ile iş birliğini ima eden Batılılaşma anlayışı, Türkiye'nin dış politikasını şekillendirmiş, aynı zamanda, Türkiye'nin ABD ile ikili ilişkileri hızla geliştirmiştir. NATO üyeliğinden sonra iki ülke arasında birçok ikili anlaşma yapılmış ve Türkiye, Ortadoğu konusunda ABD'nin yakın bir müttefiki olmuştur. Tüm uluslararası olayları NATO ve ABD perspektifinden değerlendirme eğilimi, sonraki on yılda Türk dış politikasının temel özelliği haline gelmişti (Gönlübol, 1989).

Menderes Hükümeti dış politikadaki öncelikli hedefi Batı yanlısı politika ile Türkiye NATO'ya girmiş, yönetimi boyunca Batı odaklı politikalar izlemişti. Türkiye'nin NATO'ya girişi, Menderes Hükümeti'nin milletlerarası garantiler ve antlaşmalar alanında en önemli hareketi olmuştu (Aydemir, 2000, s. 292). NATO'ya girerek, Türkiye'nin Batılı ülkelerle Sovyet tehdidine karşı, ortak güvenlik safında yer alması, yeni seçilen Menderes hükümetinin uygulamaya koyduğu aktif dış politikasının bir göstergesiydi. ABD ve Avrupalı NATO ortakları için Türkiye'nin; coğrafi konumu açısından herhangi bir Sovyet saldırısına karşı set çekmek ve Sovyetler Birliği'nin güney kanadında yer alan bir tehdit unsuru olması önem taşımaktaydı (Kuniholm, 1983, s. 423).Hayati bir jeostratejik konumda bulunan Türkiye, savaş zamanında Sovyetler Birliği'ne karşı kullanılabilecekti (Türkman, 2014, s. 143).

5.4. ABD Yardımı ve İkili Anlaşmalar

Türkiye'nin NATO üyeliğinden sonra "ortak düşman" olgusu, Türk dış politikasında ağırlık kazanmaya ve Türkiye'nin çıkarlarıyla ABD'nin ve NATO'nun çıkarlarının özdeşleştiği bir dış politika takip edilmeye başlanmıştı (Bağcı, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası , 1990). Türkiye'nin dış politikasının şekillenmesinde, SSCB'den kaynaklanan güvenlik endişesi kadar, Batılılaşma amacı, ABD'nin askeri ve ekonomik yardımlarının devam etmesini sağlamak isteği de etkili olmuştu. Amerika Türkiye'ye yaptığı askeri yardımı NATO kurulduktan sonra da sürdürmüştü. Kurulmuş

bulunan paktın stratejik önemi, Amerika'nın yeni müttefiklerinin silahlanmalarını sağlayacak ortak yardım politikasına dayanmaktaydı. Sovyet saldırısı bu yardımlarla durdurulamasa bile ABD kendi topraklarındaki ve müttefiklerindeki üsler yolu ile atom saldırısına başvurana kadar, Sovyetler Birliği'nin önünde ince bir savunma şeridi meydana getirilecekti (Leopond, 1964, s. 658).

Soğuk Savaş döneminde uluslararası konjonktürün değişmesi hem ABD'nin hem de NATO'nun güvenlik stratejilerini değiştirmesine yol açmıştı. Türkiye, mümkün olabildiği ölçüde ABD ile ilişkilerini sürdürmek ve SSCB tehditlerine güçlü olmak istediği için, ABD'nin stratejilerini desteklemekteydi. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde takip ettiği stratejilerde Türkiye'nin önemli bir konumu, özellikle Doğu Bloku karşıtı stratejilerde Türkiye'nin kilit bir rolü vardı. Bu yüzden Ortadoğu'da ABD'den en fazla yardım alan ülke, Türkiye olmuştu.

Özellikle askeri sahada Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte iki ülke, kendi aralarında birçok askeri, ekonomik ve teknik ikili anlaşma yapmıştır. Söz konusu dönemde ABD ile yapılan ikili anlaşma alanları ve sayıları hakkında bugün bile kesin rakamlar bulunmamaktadır. Bu konuda bütün dönemlerde ileri sürülen bilgiler çelişkili olmuştur. Başbakan Süleyman Demirel'in 1966 yılında yaptığı açıklamalara göre; 1952-1960 yılları arasındaki süreçte Türkiye ile ABD arasında yapılan ikili anlaşma sayısı 54'tür. Ancak 1970 yılında hükümet açıklamalarına göre bu sayı 91'dir. Sayılarda ortaya çıkan bu çelişkinin sebebi, anlaşmaların gizli olması ve birçoğunun TBMM'ye meclise getirilmemesidir (Erhan, 2009: 556).

Türkiye daha NATO üyesi olmadan, Ortak Güvenlik Anlaşması ile ABD'nin taraflarından biri olduğu bütün askeri mükellefiyetleri üstlenmeyi kabul etmiştir ve ABD ile çeşitli askeri anlaşmalar yapmıştır. Söz konusu anlaşma, 7 Ocak 1952'de mektup teatisiyle yapılmasına karşın, TBMM'de 10 Mart 1954 tarihinde onaylanarak Resmî Gazete 'de 19 Mart 1954 tarihinde yayınlanmıştır (ResmiGazete, 1954) Bu anlaşma, yedi maddeden oluşmaktadır; 2. maddesiyle ABD, Türkiye'nin savunma kapasitesinde artırıma gitmek amacıyla gereken tüm önlemlerin alınmasını öngörmektedir. Anlaşma m. 4, m. 5. ve m. 6 ile Marshall Planı'yla Türkiye'ye yapılan yardımları düzenleyen 4 Temmuz 1948 tarihli anlaşmanın bazı bölümlerinde değişikliğe gidilmiştir. Türkiye'ye ekonomik yardım kapsamında giren ABD mallarına temin edilen kolaylıkların, askeri

malzemelere de uygulanması kabul edilmiştir (ResmiGazete, 1954) Bu anlaşmada İngilizce ve Türkçe başlıklarının farklı olmasının ilginç olan nokta olduğuna dikkat çekilmektedir. Anlaşmanın İngilizce başlığı, "Türkiye ve ABD Arasında Karşılıklı Güvenliğe İlişkin Anlaşma" anlamına gelen "*An Agreement Between the United States of America and Turkey Realiting to Mutual Security*" iken, anlaşmanın askeri ve siyasi niteliği üzerinde hiç durulmamıştır. Menderes Hükümeti bu anlaşmayı, "*ABD ile Türkiye Hükümetleri arasında Münakid Ekonomik İş birliği Anlaşması*" şeklinde tercüme ederek TBMM'de onaylanmasını kolaylaştırmıştır (Merih, 2006, s. 243).

SONUÇ

Amerikan dış politikasının en belirgin iki özelliği; "izolasyonizm" ve "güç doğrultusunda çıkarların korunması" belirli bir ikilemi yansıtmaktadır (Lefebre, 2005, s. 11). Türk-Amerikan ilişkilerinde Truman Doktrininden NATO' ya giden yolda ABD dış politikası "güç doğrultusunda çıkarların korunması" özelliğine göre şekillenmiştir. Manifest Destiny kavramının bir tezahürü olarak; İkinci Dünya Savaşı döneminde Başkan Roosevelt "*Dünyanın Amerikalaşması bizim kaderimizdir, güce inanırım ben*" demiştir (Gültekin, 2018). İki kutuplu dünya düzeni ile soğuk savaşı başlatan Truman Doktrini ve ardından gelen Marshall ekonomik yardımları da ABD'nin yeni Manifest Destiny anlayışının başlangıç örnekleri olarak tarihte yerlerini almışlardır.

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye, dış politikada "ne pahasına olursa olsun savaş dışı kalmak" olarak özetlenebilecek bir stratejiyi izlemiştir. Savaş sonrasında etkili olan Truman Doktrininin bölge konusundaki yaklaşımının temeli; SSCB ile sınırları olan Ortadoğu ülkeleri ile iş birliğine gidilerek onun güneye inmesini engellemeye dayanmıştır. Truman Doktrini, İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika'nın izolasyonist politikasını bırakıp bir süper güç olarak Dünya İmparatorluğu'na soyunduğunu ifade etmektedir. Truman Doktrini birlikte Amerika, Sovyet tehdidine karşı Batı bloku adına inisiyatif alacağını dünyaya ilan etmiştir. Başkan Truman 12 Mart 1947 tarihinde Amerikan kongresinde yaptığı konuşmayla takip edecekleri yeni politikayı açıklamış, bu konuşma Soğuk Savaş'ın resmi başlangıç tarihi olarak kabul edilmiştir.

Türkiye dünyanın en güçlü devleti tarafından küresel bir düşman olarak ilan edilen komünist SSCB'nin güneydeki komşusu olması sebebiyle bir anda önemli bir ülke haline gelmiş, Amerika'nın gündemine girmiştir. Ankara ve Washington arasındaki askeri, ekonomik ilişkiler Truman Doktrinin ilan edilmesi ile başlamıştır. Truman Doktrininin ilan edilmesinin ardından ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın adıyla anılan Marshall Planı Türkiye'nin de bulunduğu Avrupa ülkelerine ekonomik yardımlar yapmıştır. Tüm bu yardımlar şartlı bir şekilde gerçekleşmiş, Türkiye'nin sanayileşmesi durdurulup, bir tarım ülkesi olması rolü biçilmiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak uçak fabrikasının kapatılması belirgin bir örnektir. Türkiye askeri yardımlar sonucu, kendi sanayisinin olmamasından dolayı silah, teçhizat ve yedek parçalar için ABD'ye bağımlı

hale gelmiş ve bunun yarattığı sorunlar 1974 silah ambargosunda ciddi riskler ortaya çıkarmıştır.

İkinci ve dördüncü maddesi ile (Johnson Mektubu) ileriki tarihlerde Kıbrıs'a çıkarma yapmamızı engelleyen Truman Doktrini Antlaşması kapsamında yardım kanununun imzalandığı gün İsmet İnönü *12 Temmuz Beyannamesi* ismiyle anılacak bir beyanname yayınlamıştır. Bu bildiri muhalefet partisini güvence altına alıp, demokrasinin gereği olan Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığının korunacağını ifade ettiği için, Türk siyasi hayatında Truman Doktrini vasıtasıyla, ABD ile ilişkilerin geliştirilmesinde ve çok partili düzene geçilmesinde büyük rol oynamıştır (Gültekin, 2018, s. 108) .

Güvenlik endişesi ve ekonomik yardım 1947-1952 döneminde Türk dış politikasını etkilemiş, Truman Doktrini ve Marshall yardımları Türkiye'nin NATO üyeliğinin önünü açmıştır. CHP Hükümetleri döneminde ve DP Hükümeti döneminde, güvenlik dış politikanın en önemli konusu olmuştur. CHP iktidarının başlattığı NATO'ya katılma girişimleri, DP iktidarı döneminde Kore Savaşı'nın ağır bedelinin ödenmesiyle gerçekleşmiştir. NATO üyeliği yüzlerce şehit verdiğimiz Kore Savaşı sayesinde gelmiş, Türkiye Batı ittifakında tam yer alabilmek için kanlı bir bedel ödemiştir. Türkiye'nin, Truman Doktrini ve Marshall Planı sonrasında almaya başladığı ekonomik ve askeri yardımlar NATO üyeliğinden sonra iyice artmıştır. Jeostratejik konumu itibariyle NATO'ya katılması Türkiye'nin uluslararası arenadaki önemine katkı sağlamıştır.

Her dönem Türkiye'nin başına dert olan, Osmanlı'da Rus tehdidi ile başlayan Sovyet tehdidi; güvenlik konusunda İkinci Dünya Savaşı'nda ve bitiminde Türkiye'nin önüne çıkmıştır. Osmanlı zamanında sığındığımız İngiltere'nin yerini Truman Doktrini ve NATO üyeliğinden sonra ABD almıştır. Sovyet tehdidi bizi sürekli Batı ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye yöneltmiştir. Truman Doktrini ve NATO üyeliğinden sonra; ABD'nin yaptığı yardımlar Türk dış politikasını etkilemiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'daki Batı eksenli dış politikası Arap devletlerinin Türkiye'ye yönelik dış politikalarını bozmuştur. Türkiye, Ortadoğu'daki muhalefet tarafından "Orta Doğu'nun Jandarması" olarak adlandırılmıştır. Truman Doktrini anlaşmasıyla başlayan askeri ve ekonomik yardımlar, Türkiye'yi Sovyetler karşısında ileri bir karakol olarak konumlandırmakta, çıkacak herhangi bir savaşta Türkiye'ye, Amerika'nın düşmanı komünizme karşı, kanıyla ve toprağıyla savunma rolü vermiştir.

Kominizim korkusu üzerine inşa edilen Soğuk Savaş döneminde, ABD yörüngesinde ülke içinde de dinamikler değişmiş "komünizm" düşman ilan edilmiştir. Bu araştırmanın konusu olamamakla beraber bu gelişmeler sonucu; sağ tandanslı partilerin oluşumu kolaylaşmış, komünizm karşıtlığı din faktörünü güçlendirmiş ve siyasete karıştırarak günümüze dek ulaşan laiklik ilkesi yara almıştır.

Truman Doktrini Anlaşması Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin yalnızlığını bitirdiği için, günün şartları ve duygusallığı ile hangi şartlar altında yardım alındığı Türk liderler ve kamuoyu tarafından fazla sorgulanmamıştır. Amerika'ya olan bu duygusal tutum yerine, kamuoyunu oluşturan kişilerin tutumunun o tarihlerde ABD'nin Türkiye'ye yaklaşımını kültürel ve siyasal bir elitin tutumu olarak algılanması belki de bugün çok şeyi değiştirebilirdi. ABD kuruluşundan bu yana çıkarları doğrultusunda davranan bir ülke olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesini sağlayan ve Japonya'yı yenik düşüren iki adet atom bombası ABD tarafından atılmıştır. Türkiye'nin kayıtsız şartsız Amerika'nın yanında yer alması, Amerikan tarihini bilen herkes için kuşkusuz düşündürücüdür. Fakat Türk yetkililer, Roosevelt'in" *güce inanırım ben* "sözünü haklı çıkarırcasına, tercihini güçlüden yana koymuştur.

Hiç şüphesiz Truman Doktrini, NATO üyeliğine giden yolu açmıştır. Dışişleri Komisyonu Başkanı Samsun Milletvekili Firuz Kesim'in 18 Şubat 1952' de TBMM de konuşmasında aşağıdaki satırlar yer almıştır:

> Amerika'nın bugünkü sayın başkanının ismine izafetle Truman Doktrini ismiyle anılan Amerika'nın bu müzahereti sayesindedir ki, harpten sonra hemen askerlerini terhis eden Avrupa' Devletleri yaklaşan tehlikeye karşı koymak için yeniden kımıldandılar. Yine aynı doktrinle biz de Amerika 'dan askerî yardım görmeye başladık. Bu askeri yardımdan sonra Avrupa'daki hür' 'devletlerin iktisaden kalkınması ve teşkilatlandırılması için, Marshall Plânının tatbikine geçildi. Birleşik Amerika'nın askerî ve iktisadi kalkınmaya müteveccih bu geniş ve alicenap yardımı ideale bağlı necip bir milletin dünya hürriyeti uğruna fedakârlığı nerelere kadar götürebileceğinin bariz bir misali olarak tarihte şükranla yad edilecektir (TBMM T. D., 1952)

Demecin sonunda yer alan Truman Doktrini, NATO üyeliği ve beraberinde getirdiklerinin bugün şükranla anılması tartışmalı bir konudur.

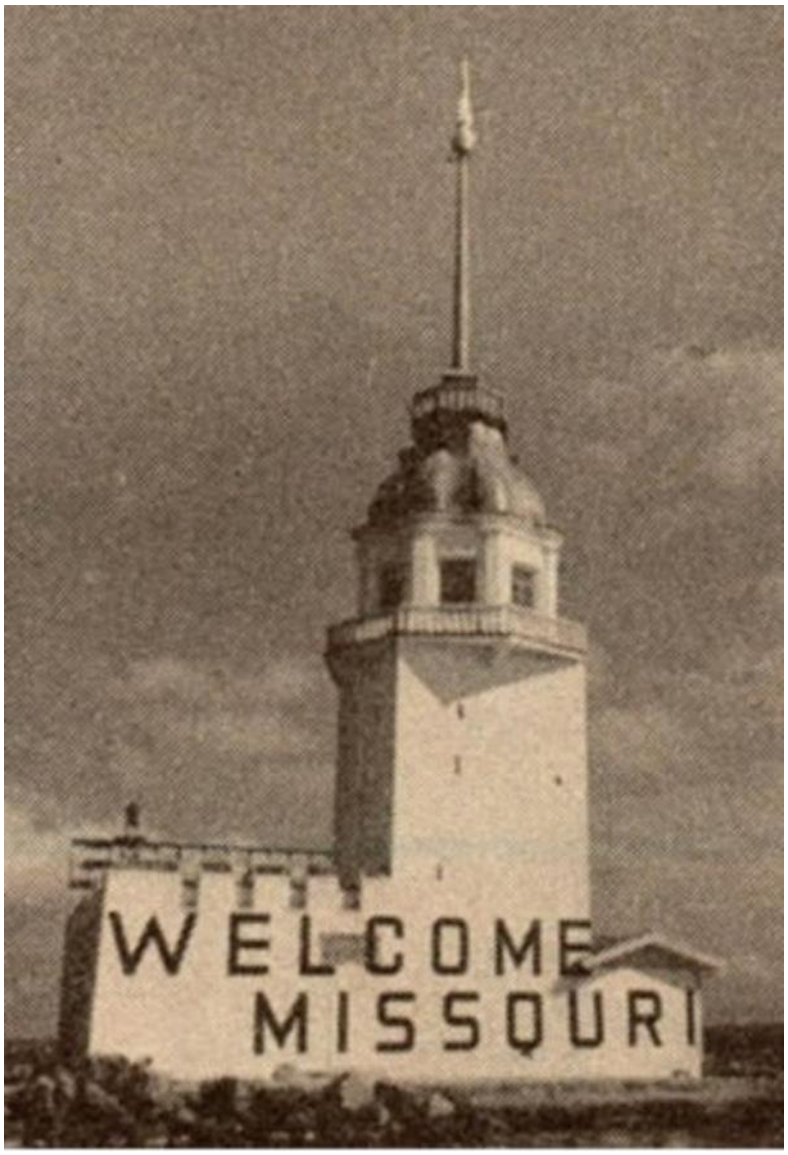
EKLER

EK-1-

TÜRKİYE POSTALARI
27½
KURUŞ
MISSOURI
İSTANBUL ZİYARETİ
5_NİSAN_1946
GÜZEL SANATLAR MATBAASI ANKARA

WELCOME

EK-2-

EK-3-

Cumhuriyet

Missouri Büyük İlgi Ve Sevgile Karşılandı

Müttefik Erteginin cenaze töreni dün yapıldı

Filonun gelişi Türk-Amerikan dostluğunun parlak bir ifadesi oldu

Aç Avrupa

Tahranda imzalanan Rus - İran anlaşması

Son Posta

Dost filo dündenberi limanımızda misafirdir

Milletlerarası nezaket sahasında yapılan en yüksek jest

Başkan Truman'ın şahsi mümessili Sayın Büyük Elçi Wedell diyor ki:

Missouri ile Türkiyeye iki millet arasındaki büyük dostluğu belirtmek için geldik

M. Trumanın şahsi mümessili ile amiral Ankaraya gitiler

Vaşington Büyük Elçimiz dün törenle defnedildi

Adalet Bakanı Ali Rıza Türel istifa etti

Japon saatleri

HALKIN GÖZÜ
HALKIN KULAĞI
HALKIN DİLİ

Son Posta

WELCOME

Dost Amerikan filosu limanımızda

Filo sabah saat yedide Yeşilköy önünde karşılandı

Misafir komutanlar bugün resmi makamları ziyaret edecek, yarın saat 10,30 da Cumhuriyet âbidesine çelenk koyacaklar

HOŞ GELDİNİZ

Halkımız gemileri nasıl gezecek?

EK-4-

'MISSOURI' İSTANBULA GELİYOR!

Sovyet tehditlerinin akabinde yapılan ziyaret, Amerika'nın Türkiye'yi yalnız bırakmayacağı şeklinde yorumlandı...

...ini belirtiyor, tüm ulusun tek kalp halinde ...ğunu yansıtıyordu.
...Bu Aslana" adlı şiiriyle ün yapan M.Faruk ...er'in bu saçma sapan isteklerine karşı şu

...ı vatana!..
...oprağı için bütün Türkiye,
...azırdır" bugün, yarın,
...yun değiliz bir tilkiye,
...aldıran aç kurtların...

...rin kemiğini çiğneyen?
...hiş Ata'mın mezarına,
...'lar, Kars'lar bizimdir diyen?
...ler yurdun topraklarına?.."

...İ TBMM'DE REDDEDİLİYOR!..

...Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay, ...erine karşı halkın duyduyu öfkeyi ...:

...slardan aldığımız malumat doğru ...zden bazı istekleri varmış. Bütün ...lar Türk milletinin Boğazları ve ...izdir. Dost olmak ve dost kal-...geniş menfaatleri vardır. Şayet ...nayacak olursa bu hal her ikisi ...acılar doğurur. İki hükümetin ...nu bir an önce bularak eski ...ndan temenni ederim..."
...dından aralık ayı içinde topla- ... bir karar vererek Sovyetlerin

...eye verecek bir karış toprağı

...ergin ortam içinde huzursuz

...Tüm dünyada yalnız bırakıl- ...şı'ndan sonra dünyayı pay- ... Sovyetlerin isteğine nasıl

...ükse...

SICAK BİR KARŞILAMA
Kızkulesi'nin üzerine, "Hoş... Missouri" yazıldıktan ba... Dolmabahçe'd... Bezmialem Va... Sultan Camii'... minareleri ara... da "hoşgeldin... yazılı mahya ...

EK-5-

Cumhuriyet

Anglosakson - Sovyet Gerginligi Artıyor

İngiltere de Macarca meselesinde Rusyayı protesto etti

Missouri zırhlısının İstanbul seyahatı

SPOR

EK-6-

PERŞEMBE 13 MART 1947

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

Güzel Sanatlar Balosu

TÜRKİYE ve YUNANİSTAN'A YARDIM YAPILMASI İÇİN

M. Truman 400 milyon dolar istedi

Başkan diyor ki:

Türkiye'nin bağımsız olarak bekasının ehemmiyeti büyüktür

"Birleşmiş Milletler Anayasasının baskı veya siyasi nüfuz gibi oyunlarla ihlâli suretiyle bozulmasına müsaade edemeyiz!,,

"Bu ehemmiyetli anda Türkiye ve Yunanistan'a yardımdan kaçınacak olursak ihtimalimizin büyük tehlikeleri olacaktır"

Amerika'nın kararlı durumu

Prof. Nihat ERİM

Moskova Konferansında

Molotof, Potsdam kararının tatbik şeklini tenkidetti

Belçıka ile ticaret anlaşması

Dün Dışişleri Bakanlığında imza edildi

Dil Kurumu'ndan Gl. Mac Arthur'e mesaj

Amerika'ya gidecek olan Sümerbank heyeti, bu mesajı Generale sunacak

Sofya'daki hâdise

Fransa, elçisini geri çekiyor

Bulgar hükümetinden tatmin edici bir cevap istendi

Üniversiteli gençlerin açıklaması

Bayar'ı ziyaret edenlerin Üniversiteyi temsil edemiyeceğini belirtiyorlar

Gl. Karabekir dün İstanbul'a gitti

Bayar'a çekilen telgraf

Demokrat köylüler seçimde yolsuzluk iddiasını reddetti

BUGÜN

www.uzumbaba.com

KAYNAKÇA

Akalın, C. (2003). *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akın, F. (2017). Yenİ Dünya Düzeni ve Türkiye. *İş ve Hayat,* 119-134.

Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi.* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Altıparmak, A. (2002). Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35-39.

Altuğ, Y. (1992). Altuğ, The United States of America's Policies Towards Turkish Straits. *Belleten*, 167-200.

Arıboğan, D. Ü. (2004). *Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe, (Der.) Toktamış Ateş, Kartalın Kanat Sesleri ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya, .* Ankara: Ümit Yayıncılık, Birinci Baskı.

Arığ, A. (2014). *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı). (1. bs.).* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Armaoğlu, F. (2009). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi.* İstanbul : Alkım Yayınevi.

Arslan, G. (2017). *Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953).* Ankara.

Arslan, G. (2018). Diplomatik İlişkilerin Kesilmesinden Stratejik Ortaklığa GidenSüreçte Türk-Amerikan İlişkileri (1917-1945). *Vakanüvis Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1-50.

Ataöv, T. (1968, Ağustos 1). 6.Filo Defol. *Forum,* s. XX/344.

Athanassopoulou, E. (1995). *Ankara's Foreign Policy Objectives after the End of Cold War: Making Policy in a Chancing Enviroment.* Orient.

Avcıoğlu, D. (1969). *Türkiyenin Düzeni* . Ankara: Bilgi Basımevi .

Aydemir, Ş. S. (2000). *Menderes'in Dramı,.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

AyınTarihi, D. (1948, Ocak,Mart,Nisan,Kasım).

Ayverdi, S. (1969). *Misyonerlik Karşısında Türkiye.* İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Bağcı, H. (1990). *Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası* . Ankara: İmge Kitabevi .

Bağcı, H. (2017). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar.* Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.

Balkan, N. (1994). *Kapitaliz ve Borç Krizi.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

BCA. (1950- 30.1.0.0-102.630, 08 01). Başabakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Bilmez, B. C. (2000). *Demiryolundan Petrole Chester Projesi 1908-1923.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Boratav, K. (1993). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985* . Ankara : Gerçek Yayınevi.

Britannica, E. (1918). *Fourteen Points.* Encyclopaedia Britannica: https://www.britannica.com/event/Fourteen-Points adresinden alındı

Bulut, S. (2018). 38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve. *Mavi Atlas ,* 185-204.

C.Sulzberg. (1952, 05 02). New York Times .

Cevizoğlu, H. (2018). *1919'un Şifresi.* İstanbul: Ceviz Kabuğu Yayınları.

Cillov, H. (1972). *Türkiye Ekonomisi.* istanbul: İsanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Cumhuriyet. (1946, Nisan 06). Missouri Büyük Bir İlgi ve Sevgiyle Karşılandı . İstanbul, Sayı 7771.

Cumhuriyet Gazetesi. (1945, Aralık 20).

Çiçek, K. (2010). 1934-1935 Türk-Amerikan Tazminat Anlaşması Ve Günümüze Yansımaları. *Ermeni Araştırmaları*, 19-71.

Çolak, F. (2011). İzmir Limanı Ticaretinde Amerika Birleşik Devletlerinin Önemi. *Icanas 38* (s. 531-546). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Demirer, M. A. (2001, Eylül 03). *Atatürk ve Sanayileşme Planları*. Kemalizm 1938: http://www.kemalizm1938.org/pdf/a_sanayi.pdf adresinden alındı

Denial, C. (2012). *Manifest Destiny: Creating an American Identity*. Teaching History: https://teachinghistory.org/history-content/ask-a-historian/25502 adresinden alındı

Deringil, S. (1994). *Denge Oyunu,İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası .* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları .

Dilek, M. (2013). Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı. *Uluslararası İlişkiler, Cilt 10, Sayı 37*, 145-169.

Diplomacy, D. i. (1941, August 14). *Joint Statement by President Roosevelt and Prime Minister Churchill, August 14, 1941*. Yale Law School Libraray: https://avalon.law.yale.edu/wwii/at10.asp adresinden alındı

Doğan, Z. (2019). Türkiye-ABD İlişkilerinin Temel Dinamikler, ve Strateji. *Sütcü İmam Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*.

Durmuş, R. (2011, Eylül 2). *Geçmişten Günümüze Türk Amerikan İlişkileri*. TUİC Akademi. adresinden alındı

Erdoğan, İ. D. (2021). *Türkiye-Amerika İlişkileri (1919-1938)*. Atatürk Ansiklopedisi: https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-amerika-iliskileri-1919-1938/ adresinden alındı

Erhan, Ç. (1998). 1830 Osmanlı Amerikan Anlaşmasının Gizli Maddesi. *Belleten*, 457-465.

Erhan, Ç. (2001). *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri.* Ankara: İmge Ktabevi .

Erhan, Ç. (2009). *Batı Bloku Ekseninde ABD ve NATO'yla İlişkiler 1945-1960.* İstanbul:: İletişim Yayınları.

Erkin, F. C. (1968). *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazşar Meselesi* . Ankara: Başnur Matbaası .

Ertem, B. (2009). Türkiye ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Yardımı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.12,sayı 21,.

Eser, U. (1993). *Türkiye'de Sanayileşme, .* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Evans, L. (1972). *Türkiye'nin Paylaşılması (1914–1924).* İstanbul: Miliyet Yayınları.

Fleming, D. (1961). *Thr Cold War and Its Origin 1917-1950.* New York: Doubleday and Co.

FRUS. (1928). FRUS, 1928, Volume III, Document 773, 711.6712A/5.The Kellogg-Briand Pact, 1928. Office of The Historian United States -Milestones 1921-1936

FRUS. (1931, October 28). Volume II, Document 1102, 711.679/74711.679 Residence and Establishment.

FRUS. (1934). *United States Diplomatic Papers ,Europe, Near East, Africa, Volume II.* Ofice of The Historian

FRUS. (1947, July 12). Foreign Relations of United States,Volume V, The Near East and Africa- Truman Doktrini Anlaşması İmzası. Acts Series No. 1629, or 61 Stat. (pt. 3) 2953.1947v05/d183, Ankara, Turkey.

GazilerDerneği, T. M. (2013, Şubat 14). Kore Savaşı Anlatım ve Fotoğrafları.

Gerger, H. (2006). *Kan Tai Belgelerle ABD' nin Kara Kitabı.* İstanbul: Ceylan Yayınları.

Gönlübol, M. (1989). *Olaylarla Türk Dış Politikası.* Ankara: SBF Yayınları.

Gönlübol, M., & Ülman, H. (1966). Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1947-1965. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* .

Graebner, N. (1970). The United States and The Soviet Union: the Elesuvi Peace. *Current History*, 241.

Güler, Y. (2004). II. Dünya Harbi Sonrası Türk–Amerikan İlişkileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 209-224.

Güler, Y. (2005). Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914). *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, VI/1, ,* 228.

Gültekin, M. (2018). *Türkiye ABD İlişkilerinin Psikolojisi.* İstanbul.

Günay, N. (2008). Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan . *Akademik Bakış*, 107-119.

Gürün, K. (1991). *Türk- SSCB İlişkileri (1920-1953).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi .

Güven, İ. (2007). Dostumuz Amerika ve Avrupa. *Maya*, 29.

Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası .* İstanbul: Mart Matbaası.

Halil, A. (1968). *Atatürkçü Dış Politika, NATO ve Türkiye.* İstanbul: Gerçek yayınları.

Hearings, C. (1947). A. Bill to Provide for Assistance to Greece and Turkey . *80th Congress,1st Session on H.R.*, (s. 164-166). March-April.

Hearings, C. (1959, April 15). Committe on Foreign Relations, Senate 86 the Congress, 1. Session. Wasington D.C.

Karataş, Y. (2020, Mayıs 08). *Sovyetlere Vurmanın Dayanılmaz Hafifliği*. Evrensel Haber: https://www.evrensel.net/haber/404189/sovyetlere-vurmanin-dayanilmaz-hafifligi adresinden alındı

Kasalak, K. (2014). Birinci Dünya Savaşı Yılllarında Osmanlı- ABD İlişkileri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*.

Kayapınar, S. (2017). "1830 Ticaret Antlaşması " Öncesi Amerika'nın Diplomasi girişimleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 39-56.

Kennan. (1946). *Kennan, G. F. Telegraph.* National Security Archive: https://nsarchive2.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm adresinden alındı

Kocabaşoğlu, U. (2001). *Anadoludaki Amerika.* Ankara: İmge Kitabevi .

Koç, V. (1973). *Hayat Hikayem.* İstanbul: Apa Ofset Basımevi.

Koçak, C. (1986). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi, .* Ankara: Yurt Yayınları.

Koçak, C. (2013). *Rejim Krizi Türkiye de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Köni, H. (2007). *Amerika'nın Uluslararası Politikası.* İstanbul : Ekim Yayınları .

Köprülü, O. (1987). *Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri .* Ankara .

Kuniholm, B. (1983). *Turkey and NATO:Past, Present and Future.* Orbis.

Kuran, E. (1968). *Avrupa da İlk Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri.* Ankara.

Kuran, E. (1994). *500. Yılında Amerika(America in its 500. Anniversary).* İstanbul: Bağlam Press.

Kurat, A. N. (1967, 8-9). Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki İlişkilere Ait Arşiv Vesikaları. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmalar Dergisi cilt 5*.

Kürkçüoğlu, Ö. (1978). Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişindeki Dış Etkenler (1946'dan Bu Yana). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 213-247.

Lefebre, M. (2005). *Amerikan Dış Politikası.* İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı, (çev) İsmail Yerguz, .

Leffler, M. P. (1985). Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952. *The Journal of American History*, Vol. 71, No. 4, .

Leopond, R. W. (1964). *The Growth of American Foreign Policy.* New York: Alfred A.Knopf.

Machbeth, G. (1947, April 20). New York Times.

Magnus, R. (1968). *Political Strategic Interests.* Washington DC: American Enterprise lnstitute for Public Policy Research .

Merih, T. (2006). *Soğuk Savaş ve Türkiye 1945-1960 (1. bs.).* Ankara: Ebabil Yayıncılık.

Milliyet, G. (1950, 01 10). Akdeniz Paktı Kurulmak Üzere.

Mümtaz, H. (2020). Amerika'nın Seçimi. *Söz*.

Oktay, A. (2002). *Türkiye'de Popüler Kültür.* İstanbul: Everest Yayınları.

Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980. .(ed. Baskın Oran, B).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Öymen, O. (2008). *Çıkış Yolu.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Öztürk, Ö. (2010). *Türkiye'de Büyük Sermaye Gruplarının Oluşumu ve Gelişimi,Küreselleşme Dizisi 13.* İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Özüçetin, Y., & Altay, E. (2013). Demiryolu İnşası Fikri Ve Sahibinin Adıyla İfade Edilen Bir Proje: "Chester Projesi". *International Journal of Social Science,* 1193-1232.

Pakman. (2015). *Lozan'dan sonra Atatürk döneminde Türkiye-ABD İlişkileri. .* Pakman World: https://bpakman.wordpress.com/yurdum/turkiye-amerika-iliski/turkiye-abd-1923-1938/ adresinden alındı

Poen, M. M. (1999). *Strictly Personal and Confidential: The Letters Harry Truman Never Mailed.* Columbia: University of Missouri Press .

ResmiGazete. (1945, Temmuz 02). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında 23 Şubat 1945 de imzalanan anlaşmanın onanması hakkıkda kanun. Ankara, 4780 sayılı Kanun.

ResmiGazete. (1947, Eylül 05). Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Türkiye'ye yapılacak Yardım Hakkında Anlaşmanın onaylanmasına dair Kanun. Ankara.

ResmiGazete. (1954, 12 03). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında Münakit Muaddel Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını tadil eden 7 Ocak 1952 tarihli Anlaşmanın onanmasına dair Kanun. Ankara, Kanun 6370, Kabul Tarihi 10.12.1954.

Rusya Tarihi. (2021, Şubat). İkinci Dünya Savaşı'nın Başlangıcı ve Hitler Karşıtı Koalisyonun Oluşumu: https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/rusya_tarihi/12/index.html adresinden alındı

Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e .* Ankara: Pelin Ofset.

Sander, O. (1998). *Türkiye nin Dış Politikası .* Ankara: İmge Kitabevi.

Sander, O. (2000). *Siyasi Tarih 1918-1994.* Ankara: İmge Kitabevi.

Sander, O. (2016). *Türk Amerian İlişkileri .* Ankara: İmge Kitabevi.

Saray, M. (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Giriş; iIII. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2.ed.

Semiz, Y. (1995). *Türk Amerikan Münasebetlerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi 1900-1926.* Ankara: Yetkin Basımevi.

Sorby, K. R. (2001). Great Powers and the Mıddle East After World War II (1945-1955). *Asian And African Studies,,* 56-79.

Soysal, İ. (1977). Türk- Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri. *Belleten,* 257-276.

Soysal, İ. (2000). *Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920–1945).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sönmezoğlu, F. (2016). *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991*. İstanbul: Der Yayıncılık.

Spanier, J. (1965). *American Foreign Policy Since World War II.* New York: Frederick A. Prager.

T.G.A.Muntz. (1951). *Economic And Commercial Conditions İn Turkey.* New York: Philosophical Library .

TBMM, T. (1950). Marshall Plânı (Avruptö Kalkınma Programı) çerçevesi dâhilinde elde edilecek yardımların bütçe ve Hazine hesaplarına ilşik Kanun tasarısı ve Bütçe Komisyon raporu. Ankara: Başbakanlık Muemelat Genel Müdürlüğü.

TBMM, T. (2010, 06 25). 23. Dönem 4. Yasama Yılı,124.Birleşim. TBMM Tutanak Dergisi.

TBMM, T. D. (1952, Şubat 18). *Kırk Birinci Birleşim.* TBMM Tutanak Dergisi.

Tekeli, İ., & İlkin, S. (1986). Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi,Üretimden Tüketime Pamuklu Dokuma. *X. Türk Tarih Kongresi* (s. 3063-3111). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tevetoğlu, F. (1991). *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar* . Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi.

Thomas, L., & Frye, R. (1952). *The United Stattes and Turkey and Iran.* Cambridge: Harward University Press.

Truman, H. S. (1956). *The Memoirs of Harry S. Truman Vol. 2 Years of Trial and Hope 1946-1953.* Great Britain: Hodder and Stoughton.

Truman, H. S. (1947, Mart 12). *Harry S. Truman LibSpecial Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine*. National Archive Harry S. Truman Library and Museum : https://www.trumanlibrary.gov/library/public-papers/56/special-message-congress-greece-and-turkey-truman-doctrine# adresinden alındı

Türkaya, A. (1965). *Turkish Foreign Policy 1939-1945.* Ankara: Ankara University Political Science Faculty.

Türkman, S. (2014). Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 14(2),* , 131-148.

Uçarol, R. (2019). *Siyasi Tarih 1789-2012* . İstanbul: DER Yayınları.

Uslu, N. (2000). *Türk Amerikan İlişkileri,.* Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.

Ülman, H. (1961). *Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları .

Vurgun, A., & Pamuk, A. (2020). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Azınlık ve Yabancı Okullarında Tarih ve Coğrafya Dersinin Yeri. *IGGE*.

Westerfield, H. B. (1980). *The Instruments of America's Foreign Policy.* Westport: Greenwood Pres Publishers.

Yeşilbursa, B. (1999). Britain's Post-War Defence Policy in the Middle East and Its Impact on Turkey, 1945–50. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XV, Sayı: 45.*

Yılmaz, S. (2014). *Türkiye'deki Amerika .* Ankara: Ertem Yayıncılık.